REVISTA ISTORICĂ

Anul XVII, N-le 7-9. Iulie-Septembre 1931.

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ȘI
NOTIȚE
PUBLICATE
DE

N. IORGA

cu concursul
mai multor specialiști

SUMARIUL:

N. Iorga: Testamentul unei nepoate de fiică, mame și surori de Domni moldoveni.
H. Dj. Sirouni: Tipăriturile armenești din România.
Valeriu Papahagi: Corespondența inedită a lui Constantin Brîncoveanu cu bailul Ascanio Giustinian.
N. Iorga: Încă un pretendent muntean: Ioan Viezure.
H. Dj. Sirouni: O corespondență necunoscută în limba turcească a lui Scarlat Callimachi, Domnul Moldovei.
N. Corivan: Cinci piese documentare din Archivele Ministeriului de Afaceri Străine din Paris.
Antonian Nour: Un revoluționar din 1848 în Teleorman: Alecu Popescu.
N. Iorga: Cu privire la Despot-Vodă.
Valeriu Literat: Un proces de recunoașterea „boleriei" în „Țara Oltului".
Dări de samă și **Cronică** de *N. Iorga.*

1931
TIPOGRAFIA „DATINA ROMÂNEASCĂ", VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul ~~35 Lei.~~

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ
— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —
PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

Anul al XVII-lea, n-le 7-9. Iulie-Septembre 1931.

Testamentul unei nepoate de fiică, mame şi surori de Domni moldoveni

Cineva mi-a dăruit în original actele privitoare la moştenirea, pe la 1830, a Elencăi Harting, fiica, măritată întâiu cu Alexandru Ghica, a lui Grigore Sturza Mare Logofăt şi a domniţei Mărioara Callimachi.

Prin naştere ea aparţinea celor mai mari neamuri din vremea ei. Domniţa Callimachi era fiica lui Grigore-Vodă, decapitat la Constantinopol chiar la începutul războiului ruso-turc care trebuia să se mîntuie cu pacea de la Chiuciuc-Cainargi. Însemnătatea Sturzeştilor în istoria Moldovei nu e nevoie s'o subliniem. Din căsătoria cu Alexandru Ghica ea a avut pe acel Grigore, pomenit în testament, purtător al numelui lui Grigore Sturza, care, acest fiu al Elencăi, va fi Domnul reformator, naţionalist al ţerii sale în preajma Unirii. Din aceiaşi căsătorie se născu şi o fată, Elenca, măritată cu un Rus, Şubin, proprietara de la care Vasluienii trebuiră să desbată mai târziu proprietatea pământului aşezării lor.

Dar ea-şi părăsise întâiul soţ pentru a se mărita cu un general rus, însărcinat cu ocîrmuirea Basarabiei, unde Sturzeştii aveau atîtea pământuri, Harting, care, spune ea cu durere, s'a „scîrbit" de dînsa — „moare scîrbită" — şi a trăit cu „altă femeie". La familia Sturza căsătoriile ruseşti nu erau rare: casul Elencăi a doua, dată după Şubin, al fiicii lui Scarlat Sturza, şi el guvernator al Basarabiei, sora lui Alexandru de Stourdza, care deveni contesă Ebling, cu o mare influenţă la Curtea din Petersburg. Cu Harting fata domniţei Callimachi avu un singur fiu, Scarlat: pentru tatăl finlandes firește Karl şi pentru ea însăşi „Carlu" sau „Carlis".

Soţia părăsită locuia la Bodeşti, în Basarabia, avînd apoi, la Orheiu, Pohribenii, Sulenii, iar în Ţinutul Iaşilor dincolo de Prut Cobanii şi Tomeştii. La 1-iu Iunie 1829, cînd îşi face întâiul testament, la Chişinău, mama nu mai era în viaţă — încă de la 1822

www.dacoromanica.ro

— trăia, prin aceiași Basarabie, bătrînul Grigore Sturza, care încheie „părintește“ o socoteală de afaceri cu fiica.

Cînd se afla în noua capitală, gătită rușește, Elenco Harting, văduva cu bărbat viu, putea să aibă lîngă dînsa Moldoveni rămași sau veniți pentru ocasie peste Prut: fratele Mihai Sturza, viitorul Domn, nepotul, fiu al surorii Ruxanda, încă în viață la 1822, Petrachi Mavrogheni, Vornicul Iordachi Roset, Matei Crupenschi, consilier de Stat al noului regim, și Teodor Crupenschi, cîte un cleric în trecere ca părintele Euchaiton, arhiepiscop titular în Orient, iar în Moldova egumen al unei mănăstiri. Vedem societatea moldovenească de acolo din Chișinău, în cei d'intăiu ani după anexare. Alexandru, un văr, și Mihai Sturza, împreună cu Mavrogheni, sînt epitropii designați pentru iubitul copil Scarlat. Aceștia la 1822. La 1829 se adaugă, dintre Romîni, o rudă de aproape a Callimachilor, Iancu Cananău, cel format în Berlin, la parohul Hauchecorne[1], pentru ca să ajungă în Moldova rusească, în noua „oblastie“, cavaler și consilier de Stat, apoi un Ioan Bașotă, cu aceleași titluri împărătești, un Dimitrie Rășcanu, un Ioan Pruncul, care semnează „Sfetnicul Curții“, în aceiași calitate cu destul de cunoscutul, și din legăturile cu Cărpeștii din Vasluiu, Sandul Teodosiu, apoi o rudă — poate tatăl lui Alecu Russo —, „Costachi Rusul“, un Iamandì, Vasile, din neamul unui capuchehaie la Hotin în secolul al XVIII-lea, un alt Ruset, Medelnicerul Lupu, Dimachi Gheuca, Ioan Luca, dvorenii Costachi Botezatu și Vasile Cațichi, omul de casă Serdarul Grigore Plithos și „registratorul de Colegiu“ Constantin Sava, scriitor de „moldovenești“. Pe la administrații, unde se scrie încă românește, în rosturi mici lucrează un Pavel Măcărescu, un „secretar“ Chirica. Apare pribeagul „Mitropolit al Serbiei“, Fanariotul Leontie. Nu lipsește din societate însuși guvernatorul, cu nume și iscălitură de grec, Constantin Antonovici Katakatzi.

La moșie sînt slugile: Smaranda Hagiica și fata Ruxanda, „cocoana Smaranda Calafati“, văduva Elenca Bulat, cu cei doi copii, „veche slujnică, săracă și credincioasă“, Marghioala, „fata Vărvarii Găină, manca răpos. fiiului Mihălachi“, Ioniță Pascal, „Marghioliță, fiica lui Costandin Zagora“, „manca“ lui Scarlat, Ecaterina, „fata Lisnicului Petru“, cu soțul Grigore, birnic, Andriana Mîrzac, dă-

[1] V. Iorga, *Acte și fragmente*, II, tabla.

www.dacoromanica.ro

daca aceluiași Scarlat. Este și o „copilă mică luată de suflet", Maria.

Cu Moldova relațiile sînt mai puține. Nu se uită în testament mănăstirea Neamțului din țara „unde m'am născut". Afacerile de bani sînt acolo: împrumuturi la Banul Mihalachi, la boierul Vîrnav, la „vărul Ioan Neculce", toți răi platnici, lăsați în pace.

Totuși femeia pioasă care lasă a se face cîte o biserică pe fiecare moșie și să nu se vîndă Țiganii, cari ar putea fi și liberați, ea, care scrie de obiceiu grecește și zice Moldovei: „Bogdania", înseamnă că fata de suflet să fie dată la învățătura „moldovenească", și apoi la cea grecească.

„În numile lui Dumnizău, unii sfintii Troiță prè-slăvită, a Tatălui și a Fiului și a Sfăntului Duh, amin.

Eu, roaba lui Dumnizău Elenco, fiica prè-cinstitului boer din Moldavviea, biv Mare Logofăt Grigori Sturza, și a răposatii Domniță Marioara Calimah, cerșând mai întăi de la sfăntul Dumnizău nostru Iisus Hristos și de la toți pravoslavnicii creștini ertare păcatelor mele, asămine ertare să aibă și toți cei din urma mè de la acelaș Dumnizău, și cunoscut fiind mie că întru ăcastă vremelnică viiață nădăjduesc de a mai trăi, dar și moartea fără veste sosăște, pentru ăcasta statornicesc și cè de pre urmă a mè vroință cu avere mè părințască, zăstre, daruri și clironomie ce am acum, la trei ai miei prè-iubiți fii: Grigore i Elenco și Scarlat, să o aibă moștenire în urma săvărșirii meli și pentru sufletul mieu, precum mai gos hotărăsc, sfintili pravili înputernicesc pe mine ca o desăvărșită stăpănă ce sănt pe avere mè: gumătate din aceia să o fac ce vroesc și ceialăltă gumătate să o aibă moștenitorii miei. Eu însă cu iubire ce am pe ai miei fii, ca să să poată cuprinde la mai bun folos, unesc pe Grigori și Elenco părtași la un loc, iar pe Scarlat și cu mine asămine, adică spre pomeniria sufletului mieu unesc părtași iarăș la un loc:

1-tăi. Dou moșăi, Cobanii și Tomeștii, de la Țănt. Eșului, în cuprinsul oblastii Besarabii, ce li am drepte zăstri a meli de la părinți, cu toate acareturile ce să găsăsc pe dănsăle, iazuri, mori, vii, crăcme și casă, cu alte heiuri boiresti, le las și le dau după săvărșire mè cu toate documenturile atingătoare de dănsăle, de veci ocini la acești doi fii ai miei, Grigori și Elenco, ca să le aibă amăndoi de o potrivă, frățăști.

www.dacoromanica.ro

2-le. Moșăea Pohribenii, cu partia de Suleni, iarăși asămine a meli di zăstri, cu toate acareturile ce să găsăsc pe dănsăle, iazuri, mori, vii, crăčme și casă, cu alte heiuri boierești din Țănt. Orheiului, tot cuprinsul oblastii Basarabii, după documenturi atingătoare de dănsăle, iarăși în urma vieții meli le las și le dau de veci ocini fiiului mieu Scarlat, ca să le aibă însuși pentru sine.

3-le. Viile cu livadă roditoare i casă, cramă și alti ce să găsăsc în cuprinsul locului acestor vii aflati din driapta Prutului, in Moldavvia, iarăși drepti ali meli, danie de la răposata maică-mè, le las și le dau de veci, precum și vroința maică-mi au fost, în urma vieții meli, numai fiicii meli Elenco, ca să le aibă însuși pentru sine.

4-le. Moșiea Budeștii, cu toate cătră dănsa alăturate săliști și cu toate acareturile ce sănt pe dănsăle, iazuri, mori, vii, livadă și casă, cu alte heiuri boierești, tot din Țănt. Orheiului, iarăși a mele danii, tot di la părinți, le las și le dau cu toate documinturile atingătoare de dănsele, în urma vieții mele, fiului mieu Scarlat, căci așa au hotărăt și părinții miei după scrisoarea de danii ce mi-au făcut, ca să le dau și eu după săvărșirea mè la cari din moștenitorii miei voi vroi, pentru că am ğudicat că Grigori și Elenco, ci i-am născut cu cel întăi al mieu bărbat, Alecsandru Ghica, sănt înbrățoșați ca să mai aibă averi de clironomie și oi la a lor părinte, dumnealui Ghica, precum iarăși pravilile hotărăsc și vroința acelui a lor părinte va urmà; iar acest săngur Scarlat, ci-l am născut cu acest di pi urmă bărbat al mieu, Ecsălențiea Sa gheneralu Harting, să află răzămat numai la ačastă cătă averi di la mine i-am lăsat.

5-le. Toți Țiganii miei, fiind un număr foarte puțăn, să aibă după moarte mè iarăși numai fiiul mieu Scarlat, căci Grigori și Elenco cu asămine rugari nigrești că pot fi înpărtășăți de la a lor părinte.

6-le. Fiindcă fiiul mieu Scarlat să află nevrăstnic și sfărșitul mieu iarăși necunoscut fiind, după datorie însărcinez cu deplină epitropisăre asupra sa și asupra averii sale epitropi, ci esti unită și cu parte di averi pentru sufletul mieu, pe vărul mieu Ecsălențiea Sa gheneralul Alecsandru Sturza i pe dumnealui cumnatul mieu Petrachi Mavrogheni și pe iubit fratili mieu, dumnealui Vornicul Mihail Sturza, ca, dacă un asămine sfărșit al mieu de viiață să va întămpla a fi în vreme nevrăstnicii ce are acum acest al mieu fiiu Scarlat, atunča și dumnealor epitropii vor înplini în parte

www.dacoromanica.ro

nevrăstnicului toate căti eu mai sus hotărăsc, şi numai din venitul aceştii părţi di averi a nevrăstnicului să să facă toate cheltuielile cuviinčoasă pentru dănsul şi pentru sufletul mieu, ce mai ğos iarăşi cu hotărăre anume ránduesc, iar prisosul din acel venit să va puni la bancul înpărătesc din Odesa, spre siguripsăria nevrăstnicului, fiind tot în folosul său.

7-le. Bărbatul mieu, Ecsălenţiea Sa gheneralul Garting, precum mă are scărbită şi precum însuşi s'au tras de o parte de mine, pitrecănd a sa viiaţă cu altă fimei, nici de cum să nu fie putinčos de a să amesteca la ačastă averi a mè ce orănduesc la fii, moştenitorii miei, şi nici nu are cuvănt Ecsălenţiea Sa a ceri ceva împărtăşări din averea mè, cănd Ecselenţăea Sa, precum mai sus s'au zis, s'au înstrăinat de mine, şi pe lăngă aceia multă averi di zăstri a mè au rămas cheltuită şi pierdută di Ecsălenţiea Sa, care după pravile şi rămăne dator Ecsălenţăea Sa de a răspunde mie sau în urmă la aceşti trei fii ai miei, Grigori i Elenco şi Scarlat.

8-le. După ce mă voi sfărşi din viiaţă, cănd Dumnezău va răndui, trupul mieu să să îngroape la sfănta bisărică din Budeşti, de voi fi în Basarabiea, iar, întămplăndu-să un asămine sfărşit cătră altă parte di loc, orişiunde va fi, toate cheltuelile îngropării şi a grijăi după rănduiala creştiniască să aibă de a li face fiiul mieu Scarlat numai cu a sa cheltuială, căci pe dănsul cu toată partea di averi cuvenită sufletului mieu după puterea pravililor şi după hotărărea părinţilor miei, precum şi după cè di pi urmă vroinţă a mè l-am înbrăţoşat, şi cu care rănduieli are de a urma acest fiiu al mieu Scarlat îngropare, griji şi pomeni cătră locul săracilor, toate pentru păcătosul mieu suflet, am anume izvod, scris şi iscălit cu slova şi măna mè, prin cari izvod mai avănd eu şi alti mici lucruri, înbrăcăminţi i cu alti tot casnice, ránduesc cum trebui a faci el, fiiul mieu Scarlat, cu dănsăle.

9-le. Fiindcă pi toate moşiile mai sus cuprinsă cere trebuinţa a să faci din nou bisărici cu zidire di piiatră şi cu toate celi din lăuntru trebuinčoasă, după rănduiala legii creştineşti, pentru trupescul i sufletescul folos familii noastre şi a obştii lăcuitori aflaţi pe moşii, pravoslavnici creştini, aceste dar bisărici, lungindu mi Dumnezău viiaţa, săngură eu le voi şi faci; iar, întămplăndu-să ca să nu profthacsăsc eu, îndatoresc pe arătaţii moştenitorii averii meli ca, după ce vor întra ei desăvărşăţi stăpăni, fiieşticari pe moşăile lor ci li-am hotărăt mai sus, să aibă neapărat de a faci

www.dacoromanica.ro

bisăricile, şi numai pe fiieşteşcari moşie, din veniturile ce sloboadi pe un an de zile, spre a fi lucru săvărşit cu buna rănduială şi temeinică, iar, di la săne vrănd ei, moştenitorii, de a cheltui şi mai mulţi bani, ăcasta rămăne la a lor bunăvoinţă; zăticnire nici de cum spre înplinirea hotărării meli să n'aibă a faci, căci pentru asămine înpotrivire acela care din moştenitori pi a sa moşie nu va face bisărică va fi sălit de stăpănire şi ocărmuire locului de a înplini. (Adaus, de altă mănă: dacă însă păn pisti trecire de zăci ani nu vor faci pominili bisărici.)

Al 10-le. Clironomii fii miei, spre împlinirea aceştii dieţi, pe care eu o am făcut prin deplină minti şi desăvărşită vroinţă a mè, în viiaţă şi întru sănătate găsându-mă, precum mai sus am hotărăt, au să urmeză, fără nicio strămutare, şi să mai aibă ei, fii miei, di la Sfăntul Dumnezău şi di la mine, maica lor, blagoslovenii, amin.

(Adaus de altă mînă:) Chişinău, anul 1829, luna Iiunii în 1 ză.

Elena Harting născută Sturza.

Ὁ Μητροπολίτης Σερβίας Λεόντιος.

Стаатскїй совѣтникъ и кавалѣр Ioan Canano.

Стаатскїй совѣтникъ и кавалерй Ioan Başota, martur.

Над: G. Dimitrii Răşcanu.

Sfetnicu Curţii Ioanu Pruncul, martur.

Надворнски совѣтникъ Sandul Teodosiu, martur.

Дежекин *(sic)* Costachi Rusul.

Дворенин Vasili Iamandii.

Medĕr. Lupu Ros[ă]t, martur.

Дворенин Costachi Botezatu, martur.

Дворенин Vasile Căţăchi, martur.

Π. Μαυρογένης.

Grigorie Plithos Serdar, martur.

Ăcastă diiată s'au scris de către mine, fiind şi martor:

Колежскїй регистраторъ Constantin Savva.

(şi ruseşte, în faţă.)

Tălmăcire după adăogirea ci au făcut în diiată cu însuşi slova sa greceşti răposata ghineraiuşa Elena Hartinca.

Grijăle (ruseşte погребеніе) mele să le poarte de grijă soră-mia Rocsandra Mavrogheni, din căsul săvărşirii meli păr la înplinirea anului, dăndu-i-să cheltuială, asămineа şi milile ci însămnez cu

www.dacoromanica.ro

măna surorii meli să să înpărţască precum rănduesc: în ziua săvărşirii mele să să dè la toate bisăricile sărindari în oraşul undi mă voi săvărşi, şi la unile din mănăstiri, ca să mă pominiască, şi, di voi muri în Basarabiia, să mă îngroapi la moşiia mè Budeştii, şi să dei sărindari la bisărica di acolo pentru tot anul, să mă pominiască, iar, di voi muri la loc strein, acolo unde mă vor îngropa, asămine să dè la acè biserică sărindari pentru tot anul, să mă pominiască, şi, dacă soră-mè nu să afla acolo unde voi muri, să să încredinţăzi la orice ipochimen cinstit şi cu bună cugetari vor socoti epitropii fiiului mieu Scarlat Harting sau oricari din rudeniile mele să va afla lăngă mine foarte casnic, ca să facă grijile mele şi să înpartă la săraci milile cari însămnez, în zăoa îngropării mele să înpartă la săraci căte rănduesc mai gos, asăminea şi la înplinire anului, în vremi când îmi vor faci grijăle mele să dei la săraci căte rănduesc:

Lei	
1.000	să să înpartă la săraci în zăoa îngropării mele; din care se dă 100 lei la Smaranda Hagiica, văduvă, ci are fată Rocsandra.
300	tij să înpartă săracilor la 40 zăle, când vor faci grijăle mele.
300	tij să înpartă săracilor la 3 luni, când vor face grijile mele.
300	tij să înpartă săracilor la 6 luni, în zăoa grijii mele.
500	tij la săraci la înplinire anului, în zăoa grijii mele.
500	să triimată la mănăstire Niamţului, la Moldova, îndată după moarte mè, ca să mă pominească, fiindcă acolò m'am născut.
100	să să triimată la mănăstire Tabării, în Besarabie, ca să mă pomeniască.
3.000	adică trii mii lei fac, bez cheltuiala îngropării şi a grijălor mele, care cheltueli a îngropării mele pentru deşertăciuni şi ţărmonii să fie foarte măsurate.

1.000 să să dè după moarte mè cucoanii Smarandii Calafati şi după un an după ci va luoa (?) aceşti 1000 lei să ei pi totu anul căte 600 lei în vadè di 6 luni, din veniturile fiiului mieu Scarlat, şi să-i numeri epitropii fiului mieu Scarlat, păr va agiunge el în vrăstă legiuită, şi atunci să aibă a lua cucoana Smaranda Calafati

www.dacoromanica.ro

di la însuși fiiul mieu acești 600 lei pi tot anul în toată viiața sa, și să o iubască copii miei, și să-i poarte de grijă ca pe însuși maica lor.

500 lei Elencăi Bulat, văduvă, ci esti în slujba mè, cu doi copii, și, di nu să va afla în slujba mè când voiu muri, iarăși să i să dè aciia ce rânduesc, fiindcă esti vechi slujnică a mè, săracă și credincoasă, și să i se dè și din straile mele celi mai buni și alte lucruri ci să vor găsi, o saltè, un oghial, doî peri[ni], 2 prostiri, 2 fețe de perini, 3 rochii, 2 cămeși și alte mărunțișuri.

500 lei Marghioarii, fetii Vărvarii Găină, manca răpos. fiiului mieu Mihălachi, și, când să va mărita fata, să i să numeri banii ci însămnez.

500 lei vechi slugii mele, lui Ioniță Pascal, și, di nu să va afla în slujba mea, tot să i să dè acești cinci sute lei, și fiiul mieu Scarlat să-i poarte di grijă în toată viața sa lui Ioniță Pascal.

500 las Marghioriții, fiicii lui Costandin Zagora, să i să dè când să va mărita.

6.000 manca Caterina a fiiului meu Scarlat, fata Lisnicului Petru, măritată cu Grigori ci s'au scris birnic în Budești, să fie scutit bărbatul ei și toți copiii în toată viiața lor de zăle de havaleli și de bir, și să-i poarte de grijă fiiul meu Scarlat în toată viiața ei, dîndu-i căti zăci lei pi lună.

Andriani Mărzea, dădaca fiului meu Scarlat, să-i poarte de grijă fiiul meu în toată viiața ei, dându-i căti doîzăci lei pi lună; căte strae rămăn din celi ci am, să le împartă mai întăi la casnicii mei, și căte vor mai rămănè la săracii di afară.

Pi slugile mele și slujnicii să-i socotiască drept și să li plătiască hacul lor mă rog, și pi Țiganii ci-i las în diiata mè fiiului meu Scarlat, de nu-i vor trebui, să-i sloboadă, dar să nu-i poată vinde. Căți și căte îmi vor purta di grijă la boala mea, să-i mulțămiască pentru ostinelile lor, și la îngropare mea asămine, căți încă-mi vor agiuta.

Toate datoriile mele mă rog să să plătiască nigreșit fără vre o pricinuire, ca să nu rămăe încărcat sufletul meu, după însuși scrisăle dă mine săneturi și altile asămine, iarăși cu iscăliturile mele, cum și acele ci am însămnate în condicile mele cu condeiul meu.

Doî șaluri mai bune a mele să să dè fiicii mele Elenco Șubin, iar celelalti trii șaluri să să dè fiiului meu, Scarlat: patru șaluri dintr'aceste să află la tatăl meu, și unul esti la mine.

www.dacoromanica.ro

O părechi brățăli ci să află la tatul meu cu atinci *(sic)* să să dè fiicii mele Elenco pentru aducire aminte ; celelalti lucruri a meli și gospodării a casăi rămăn fiiului meu Scarlat.

Mă rog fratilui meu, copiilor mei pi casnicii mei oamini pentru dragoste mè și aducire aminte de mine să-i chivernisască și să-i ocrotiască.

Celi di sus în cuget curat li-am însămnat și li-am rănduit, și așa mă rog să să săvărșască fără să să facă asuprire cuiva, și acei ci vor sta la acesti vor avè darul și blagosloveniia sfăntului Dumnezău.

Și acesti toati scriindu-le eu însuși [cu] măna mè, am iscălit.

Bodești, 1829, Iuni 10. Elenco Harting, născută Sturza.

P. Mavrogheni, Dimachi Gheoca, martur; Lupu Roset, Ioan Luca.

Iată că însămnez și ci am să eu cu săneturi di la Eși.

Un sănet a Banului Mihălachi, di unsprezăci mii lei și cinci sute, din 1820, cu dobăndă; din cari bani nici dobănda n'am primit pănă astăzi ; care sănet să află la tatul meu, ca să scoată banii di la Banu Mihălachi, să să istovască opt sute galbeni ci m'a înprumutat cu sănet.

Un sănet a lui Vărnav, din 1821, pentru 2.500 lei cu dobănzi, din cari bani nici dobănda n'am luat, care sănet să află la dumnealui Grigori Plithos, fiindcă l-am trimis la frati-meu cu dănsul ca să-mi scoată acești bani.

Un sănet Vlădicăi Efhaiton, datoriia mănăstirii, pentru 3.000 lei cu dobăndă, din 1828, din care bani nici dobăndă n'am luat. Acest sănet să află în părtinile *(sic)* mele.

Un sănet di 1.000 lei din 1826 cu dobîndă, a vărului Ioan Neculce, cari sănet să află la Todirașcu Rafailă, lîi *(sic)* l-am dat ca să-mi scoată banii, și nu i-au scos.

Un sănet din 1820 a răps. maicii mele pentru 3.150 lei cu dobăndă, care sănet să află în hărtiile mele.

Elenco Harting.
P. Mavroeni.
Grigorii Plithos Sardar.

O copilă mică ci am luat-o de suflet, anume Marie, să-i poarti di grijă Carlu mieu și epitropii mei, să o puie să înveță carte moldoviniască și rusască și cusuturi, și, când să va mărita, să o înzestrezi fiiul mieu Carlo, dăndu-i 3.000 lei.

www.dacoromanica.ro

Elenco Harting.
Budeşti, 1829.
Noemvr. 20.

Din scrisoaria ci am dat fiicii mele Elenco la 15 Săptemvr. a trecutului an 1817 să lămureşte că pentru moşie mè de Budeşti i Dumeştii din oblastul acesta a Besarabiei, de la Ţănutul Orheiului, pe care i-am făcut-o danie, au avut îndatorire în curgire de doisprezăce ani a-mi plăti căte şasă mii lei pe tot anul, măcar că venitul iai, precum să vede acum, este zăci mii lei pe an, şi să alcătuiesc peste tot banii ci să cuvine a-mi da în doîsprezăci ani după cuprindere pomenitei scrisori: şaptezăci şi doî mii lei. Dar, pentru anii de la acè vremi pănă acum neräspunzănd ačiastă dare ce s'au fost hotărăt, după rugăminte ce au făcut, cu părintiască plecare rănduesc ca din acei 72.000 lei ce să alcătuè asupra sa, scăzindu-să doăzăci mii lei ce răposata domniţă maică-sa prin diiată i-au lăsat, cari aceştie istovindu-să cu chipul acesta, dar va putè a-i mai pretenterisă, ceelanţi căţi mai rămăn, să-i fie dar de la mine, întrebuinţăndu-i întru cele ce va socoti a-i fi mai de folos, şi de astăzi înnainte pomenita moşie socotindu-să de driaptă a sa avere, va avè-o întru vecinică şi pacinică stăpănire, fără a fi datoare să mai dei ceva din venitul iai, şi volnică va fi ca o deplină vecinică stăpănă a moşiei aceştie a o da şi a o lăsa prin a sa diiată oricărue din clironomii săi va voi. Şi spre încredinţare acestor de mai sus urmiază a mea iscălitură.

Anul 1822, Iunii 6 zile, Chişănău. Grigorie Sturza Logofăt.
Ὁ Εὐχαΐτων Θεόκλητος, μάρτυς.
Iordachi Rosăt, Vornic.
Κωνσταντῖνος Ἀντ. Κατακάτζεδ μάρτορ *(sic)*.
Vornicul Mihalachi Sturza.
Staatschi sovetnicŭ Matfei Crupenschii, martur.
Petrachi Mavroghieni, marturŭ.
Theodor Crupenschi, martur.
Giudicătoriia politiciască a oblastii Basarabiei.

Pentru că scrisoarea ačasta ci o dă dumnealui Logofătul Grigoriie Sturza fiicii dumisale Elenco Hartinga iasti supt adivărata iscălitură atît a dumisale Grigore Sturza, precum şi a marturilor, arhiepiscopul Evhaiton Theoclit i Visternicul Iordachi Rosăt, d. gubernator Constandin Antonovici Catacaţ, Vornicul Mihălachi Sturza, Staatscoi Sovetnic Matei Crupenschi, Petrachi Mavrogheni

www.dacoromanica.ro

și Teodor Crupenschi, s'au încredințat de către această giudecătorie cu iscăliturile cilenurilor presudstvii și punirea peceții împărătești, în Chișinău, anul 1823, luna Octomvre 29 zile.

Înplinirea datoriei prezedentului collejschi sovetnicŭ Ioan Bașota.

Sovetnicŭ Theodor Crupenschi.

Sovetnic Pavel Măcărescu vt. post.

Secretari Chirica (l. p.).

(Pecete mare rusească.)

V. și Iorga, în Buletinul frances al secției istorice a Academiei Romîne, 1930.

N. Iorga.

Tipăriturile armenești din România

de **H. Dj. Sirouni.**

În timp ce România serbătoria centenariul presei și pe Gheorghe Asachi, fundatorul primului ziar românesc din Moldova, ne-am simțit datori să aruncăm o scurtă privire asupra tipăriturilor armenești din România.

Nu pentru că Gheorghe Asachi ar fi de origine armenească, după cum amintesc dd. profesor N. Iorga [1], E. Lovinescu [2], V. Bogrea [3], s'a făcut această încercare, ci pentru că aceluiași Asachi i se datorește renașterea culturală a Armenilor din Moldova (pe la jumătatea secolului trecut) și prima tipografie a lor.

Obștea armenească din România n'a fost bogată în stabilimente de artă grafică. Aceasta se explică ușor prin numărul relativ mic al Armenilor din țară și prin putința ce o aveau de a-și procura cărțile necesare din Veneția și mai ales din Constantinopol.

După o tabelă manuscrisă a părintelui Kaftanian se pare că prin anii 1649 s'ar fi tipărit, în Tipografia Metropolitană din Su-

[1] „Rolul pe care Armenii îl au în literatura românească dînd țerii poeți (se asigură că și Asachi)..." (N. Iorga, *Armenii și Romînii*, 1914, București, p. 74).

[2] „După Păharnicul C. Sion, Lazăr Assakiewicz, tatăl lui Gheorghe Asachi, fost Armean, de origine din Podolia" (E. Lovinescu, *G. Asachi, viața și opera sa*, p. 9).

[3] În privința originii armenești a familiei Asachi, în care credea și Săulescu și alți contimporani, V. Bogrea observă, în *Daco-Romănia*, II, p. 791, că numele de Assachievici se găsește în lista de nume armenești din Polonia (Hanusz, în *Archiv für sl. Phil.*, 1886, p. 477) supt forma Sahaghiewicz, Isakiewicz.

www.dacoromanica.ro

ceava, o Evanghelie în limba armenească. Nu puturăm însă descoperi până acum niciun exemplar din această Evanghelie, despre care se vorbește și în monumentala lucrare *Tipar și Literă* a defunctului Teotic, lucrare apărută în 1912, la Constantinopol, cu ocasia jubileului de o mie cinci sute de ani de la inventarea alfabetului armenesc.

Cu ocasia unei călătorii recente prin mai multe orașe din Nordul țerii am cules cîteva note referitoare la viața comunităților armenești. Trăind în acest mediu, nici Armenii n'au rămas nepăsători și, devenind pe de o parte folositori țerii ospitaliere pe tărîmul economic, ca negustori și agricultori, au căutat să se și cultive. Astfel Iașii au devenit un centru cultural al Armenilor din Romănia, cuprinzînd în zona aceasta culturală și orașele apropiate cu locuitori armeni. Vedem că Armenii din Iași, pe lîngă școli bine organisate, au înființat, prin anii 1847, și o tipografie.

Dacă sufletul acestei mișcări culturale a fost Iacob Buiucliu, nu e mai puțin adevărat că s'a bucurat de tot sprijinul lui Gheorghe Asachi, unul din cei mai rodnici reformatori ai principatului Moldovei, care a fost și un factor de căpetenie al renașterii culturale a Armenilor din Moldova, cum explică biograful lui Grigore M. Buiucliu (Academia Romînă, *Gr. M. Buiucliu,* București 1914, pag. 32.)

„Cererea ce Eforia armeană înaintă în acest scop Domnului țerii găsi un puternic apărător în persoana ilustrului Gheorghe Asachi, cel cu concursul căruia, nu de mult, Mihai Sturza-Vodă organisase învățămîntul public în Principat.

„Făcînd un apel călduros la el, Iacob Buiucliu era sigur să-i deștepte simpatia pentru causa Armenilor, de care era legat prin originea lui, de și o contestă unii. Înrîurirea acestui eminent bărbat era hotărîtoare, atît asupra boierilor cari alcătuiau Epitropia Învățătorilor publici, unde era referendar, cît și asupra însuși Domnului, care, după numeroasele încercări ce făcu cu el, căpătase o deplină încredere în sfaturile lui. Așa și astă dată, plecîndu-se stăruinților lui Gheorghe Asachi, Mihai-Vodă se hotări în anul 1841 să sloboadă un hrisov prin care, arătînd că datoria lui este de a face să se dea o învățătură uniformă“ tuturor neamurilor de supt oblăduirea sa, propășitoare către același scop de civilisație, poruncește „să se iea supt ocrotirea Epitropiei Învățăturilor Publice școlile naționale armene, punîndu-le pe aceiași treaptă cu

www.dacoromanica.ro

celelalte școli publice, și cu aceasta ca pe lîngă celelalte materii să se propoveduiască în ele limba, religia și istoria Armenilor".

Asachi a fost și principalul inspirator și sprijin al înființării tipografiei armene din Iași. Epitropia Bisericii armene procură literele pentru a se tipări cărți armenești de școală, iar tipografia se instalează în tipografia „Albina", întemeiată de Gheorghe Asachi.

La Botoșani am dat peste actul de mai jos, referitor la tipografie:

„Deschidererea tipografiei armene din Iași.

„Cunoscut este că națiia armeană spre a scăpa de asupriri, depărtîndu-se din locurile strămoșești, au aflat în Moldova o nouă patrie, îmbrățoșare frățească din partea poporului și o protecție îngrijitoare a Domnitorilor, pentru că a ei caracter blînd și aplecarea către comerț și industrie a făcut-o a fi o parte folositoare a împoporării acestei țări.

„Supt scutirea legilor mîntuitoare, de care se guvernează Moldova, națiia armeană a petrecut aici multe veacuri în asemine îndeletniciri, în niște timpuri pe cînd bărbații înțelepți și i[nteligenți], răspîndiți prin alte straturi, se îngrijiau învățăturilor și luminarea tinerimii nației. Pentru acest scop la Veneția Părinții Mehitariști înformase școli și tipografie, de unde ieșiră feliurite cărți folositoare și bărbați înzestrați în deosebite ramuri de învățătură. Asemine așezăminte de învățătură se văd sporind din zi în zi prin fundații mărinimoase, precum, afară de Academia de Veneția și cea de Viena, Paris, Moscova, Smirna, Constantinopole, etc.

„Greutățile cu care se luptă acele așezăminte și cu înțelepciune le 'nvinge, mai cu seamă în locuri puțin lăcuite de Armeni, și folosurile cele vederate ce derază de la ele, au îndemnat pe fruntașii nației din acest Principat, unde se mutară o deajunsă împoporare de Armeni, de a înființa școli începătoare pentru junime. Această dorință vrednică de laudă au aflat în Guvernul părintesc a Prea-Înălțatului Domn Mihai Sturza o protecție binefăcătoare și iată că, prin mijlocirea onoratei Epitropii a Învățăturilor, de cîțiva ani, afară de școala centrală la Iași, s'au mai înființat și la Roman, Botoșani, Tîrgul-Ocna și Focșani școli începătoare pentru junimea armeană, unde profesorii predau în limba nației și în alte limbi învățăturile folositoare, prin care junii ce cu vrednicie vor deplini acel curs vor putea lesne purta sar-

www.dacoromanica.ro

cina de artist iscusit, de neguțitor iconom, înțelept și alte dregătorii, care deschid o carieră folositoare și cinstitoare.

„Privind apoi la greutățile care se întîmpină întru aducerea de peste hotar a cărților scolastice în limba armeană, care în totul nu pot fi potrivite cu cele trebuitoare pentru aceste locuri, tot acea bunăvoință a fruntașilor nației și a doritorilor luminăriei au cerut și înformarea unei tipografii cu caractere armene, care, după înaltă învoire, rostită prin adresa onor Secretariat de Stat supt No. 171, s'au și înființat la Iași, în Institutul tipo-litografic a „Albinii".

„Astă punere la cale se aduce la cunoștința tuturor ce se îndeletnicesc cu literatura armeană, ca să se poată folosi din acest nou așezămînt care, sub de aproape privighere a Guvernului, va aduce nației pre lîngă folosuri morale și materiale laudă în lumea civilisată...

Iași, luna Ianuarie 1847."

Adăugăm că aici s'a tipărit în anul 1850 în limba armeană „Cartea de rugăciuni" pe spesele Clucerului Hacichian din Roman.

Pe această carte este menționată ca editoare „Tipografia Aramian", nume ce-l purta probabil secțiunea armeană a tipografiei „Albina". Mi-a fost imposibil să constat cît timp a durat secțiunea armeană din tipografia „Albina" și ce tipărituri s'au făcut.

Am putut constata numai că eforia armeană din Iași, în Martie 1868, avînd în vedere că nu are mijloace în de ajuns pentru a o putea susținea ea însăși cu cheltuielile sale și că tipografia a lucrat până acum fără a se plăti lui Asachi decît numai cheltuielile întrebuințate, decide să restituiască acele litere, „d-l Asachi fiind acum într'o vrîstă destul de bătrînă" și temîndu-se că după moartea sa alții să-și însușească acele litere.

Să adaug cu această ocasie că mi-au trecut prin mînă o serie de publicații armenești tipărite în această tipografie.

O carte de impresii de călătorie în România, Ungaria și Polonia, publicată în 1877 de Arșag Altunian, poartă mențiunea că ar fi fost tipărită, „în tipografia Societății Armenia din Focșani". Nimeni nu știe însă despre existența unei atari tipografii în Focșani. Astfel încît inclinăm mai mult a crede că menționarea pretinsei tipografii n'a putut fi decît un truc al autorului, spre a deruta

www.dacoromanica.ro

vigilența autorităților turcești din Constantinopole, unde probabil zisa lucrare a văzut lumina zilei.

O altă tipografie în timpurile mai recente a fost aceia a preotului Leon Papazian din Galați. Acest preot meritos, care învățase arta tipografică la mănăstirea Sf. Iacob din Ierusalim, a desfășurat între anii 1889 și 1906 o frumoasă activitate extra-bisericească, ceia ce este o raritate la clerul nostru. Avea o colecție destul de bogată de litere armenești și românești și o presă de mînă. Toate lucrările au fost zețuite de el. Astfel preotul Papazian a tipărit Anuare (1895-1890), o carte de stil epistolar (1896), „Istoria Bisericească" de episcopul Melchisedec Muratian, „Armenii din România" de preotul Mamigonian din Focșani, „Nuvele instructive" (1902), etc. La Expoziția din 1906 din București preotul Papazian a obținut medalia de argint.

O altă încercare a fost aceia a defunctului Ariz Lazăr, care a înființat în București prin 1913 o tipografie unde a tipărit între altele Anuariul armeano-romîn, cuprinzînd și o parte literară cu traduceri din Eminescu, etc.

Tipografia aceasta a dispărut la izbucnirea războiului mondial.

Să amintim cu această ocasie, că secțiuni armene au avut și unele din tipografiile romîne. Așa au avut secțiuni armene tipografiile Jean Sabetay, Göbl și mai ales Cartea Românească, unde s'au tipărit cărți armenești și reviste.

După războiu ziarul armenesc „Nor Arșalius" își are tipografia proprie, din anul 1922 și pănă în zilele noastre. Pe la sfîrșitul anului 1927 gazeta săptămînală „Haiastan" își are tipografia ei proprie.

* * *

Și, pentru că centenariul presei românești ni-a dat ocasia să scriem aceste rînduri, nu este fără interes a reda aici lista publicațiilor periodice în limba armeană apărute în România :

1. *Arax.* Apărut în anul 1915 pănă la numărul V, redactor fiind Asdurx Navarian.

2. *Ari* (Voinicul), Buletinul Uniunii armene de cultură fisică (Homenâtmeu), publicat de Comitetul Central din România al susnumitei Uniuni.

3. *Bahag* (Străjerul), gazetă săptămînală, apărută supt direcția d-rului Melconian, în anul 1927. Au apărut numai șapte numere.

www.dacoromanica.ro

4. *Daşnacţutian or,* număr festiv anual, 1926-1928, publicat cu ocasia aniversării organisaţiunii armene „Daşnacţutiun".

5. *Ecoul Armeniei,* apărut la 15 Iunie 1912, ca revistă bilunară, scrisă jumătate în limba armeană şi jumătate în limba romînă, partea românească fiind supt redacţia d-lor A. Iracovide şi Alexandru Nădejde, iar partea armeană de Levon Şahazizian.

6. *Erghir,* organ săptămînal (1925-1928), apărut până la numărul 208 supt redacţia Părintelui Măgîrdici Bodurian şi H. K. Atanasian.

7. *Hai Mşaguiti or* (Ziua Culturii Armene), număr festiv anual, 1928, publicat de Biblioteca Centrală armeană din România.

8. *Haiastan,* organ săptămînal, începînd din Decembre 1927, din iniţiativa lui Onnig Vartanian.

9. *Hraztan,* lunar, 1927, apărut până la No. 3, redactor fiind Sarchis Saruni.

10. *Ynknavar Haiastan* (Armenia Independentă), 1916, organ bisăptămînal, care a apărut până la numărul 30.

11. *Kaguti Ţain* (Glasul Comunităţii), 1923, ziar de informaţiuni, apărut până la numărul 5, supt redacţia Păr. M. Badurian.

12. *Karun* (Primăvara), gazeta copiilor, 1925, apărut până la nr. 3 supt redacţia H. Atanasian.

13. *Karazan* (Biciul), 1921, gazetă umoristică, supt redacţia d-rului Levon Hamparţumian.

14. *Masis,* organ săptămînal, 1920-1922, apărut până la nr. 64, redactor fiind Părintele Măgîrdici Godurian. Avea o parte scrisă în limba românească de Kamer Arşavir.

15. *Meghu* (Albina), gazetă umoristică, 1925, apărută până la nr. 4, supt redacţia d-lui Simon Koren.

16. *Navasard,* periodică, literară şi artistică (1923-1926) : au apărut 24 fascicole, redactor fiind H. Dj. Sirouni.

17. *Nor Arşalius* (Răsăritul Nou), organ bisăptămînal, începînd din anul 1922 până în zilele noastre, redactor Paruir Levonian.

18. *Paras* (Farul), 1924, gazetă săptămînală, au apărut cinci numere, redactor : Kamer Arsavir (V. Mestugian).

19. *Şepor* (Cornul), 1912-1913, publicaţie lunară, supt redacţia lui Levon Lanis (Şahazizean).

20. *Tiţavan,* 1924, publicaţie literară, apărută până la nr. 3, redactor fiind Părintele Măgîrdici Bodurian.

---

www.dacoromanica.ro

Corespondența inedită a lui Constantin Brâncoveanu cu bailul Ascanio Giustinian

Raporturile dintre Constantin Brîncoveanu și Ascanio Giustinian, bail al republicei Veneției la Constantinopol, ni erau cunoscute până acum din două scrisori publicate în colecția Hurmuzaki *(Documente privitoare la istoria Românilor,* IX, partea 1, DXLIV și DXLVIII). Aceste scrisori, culese de Eudoxiu Hurmuzaki în Biblioteca Marciană din Veneția, sînt însă cele trimise din Constantinopol de bailul venețian Domnului Munteniei. Prima e datată din 5 Iulie 1703, iar a doua din 28 Ianuar 1704.

Lucrînd în Archivele de Stat din Veneția din îndemnul și cu sfaturile d-lui profesor N. Iorga, am putut descoperi în corespondența bailului de Constantinopol, și anume printre scrisorile primite, trei scrisori de-ale lui Constantin Brîncoveanu adresate lui Ascanio Giustinian, precum și originalul unei scrisori adresate de bail Domnului.

Aceste patru scrisori se găsesc printre cele trimise bailului de către consulii venețieni din Durazzo, Smirna, proveditorii generali din Moreia și din Dalmația, etc. În scrisorile consulului din Durazzo, Pietro Rosa, sînt informații pline de folos pentru istoria comerțului orașului Moscopole, înfloritorul centru cultural al Romînilor din Albania în veacurile al XVII-lea și XVIII-lea. Negustorii din Moscopole, „i mercanti di Moscopoli" sau „i mercanti moscopoliti", cari apar foarte des, spun ei însiși, în corespondența lor grecească, păstrată în „Documenti greci", că merg în „Vlahia", deci în Muntenia, după ceară. Tot în epoca lui Brîncoveanu, Grecii din Epir, din localitățile Ianina, Paramythia, vin în Muntenia, și în toată corespondența, păstrată în „Carte greche", a lui Nicolae Glykys, vestitul tipograf grec ianiniot stabilit la Veneția, e vorba de „ceara din Vlahia".

Atît cele două scrisori publicate în colecția Hurmuzaki, cît și cele patru inedite reproduse aici sînt din anii 1703, anul călătoriei lui Constantin Brîncoveanu la Adrianopol și la Constantinopol, și 1704.

Reproducem și scrisorile din colecția Hurmuzaki pentru ca să avem toată corespondența. Scrisorile inedite vor fi redate cu litere cursive.

www.dacoromanica.ro

În ziua de 3 Iulie 1703, Ascanio Giustinian scrie următoarele lui Constantin Brîncoveanu:

Excellentissimo Domino Ioanni Constantino Basarabae,
Voivodae Valachiae.

Priusquam discederem Venetiis, mihi per procuratores tuos tuo nomine pervenerunt eximia tuae in me benignitatis offitia, quae quidem fuere gratissima, nullo enim praecedente merito erga ministerium et personam meam, puri cordis et benevolentiae tuae sunt testimonia. Huc favente Deo post longi itineris incommoda, cum incolumis pervenerim, adventus mei notitia tibi in primis delata, grati animi erga te offitia, ut compar est, adimplere vellem ne dedigneris velim. Pro certo habeas, Excellentissime Domine, amorem et benevolentiam tuam utpote plurime facturum, meam quoque tibi fore iucundam putabo si, quacumque data occasione tibi placendi, mandatum tuum mihi pervenire volueris. Ego enim pro viribus efficiam ut meam erga te propensionem tuae nunquam imparem futuram esse dignosces et credas.

Constantinopoli, die 5 Julij 1703.
Excellentiae Tuae
Aditissimus et Paratissimus servus
Ascanium Iustinianum Eques [1].

Constantin Brîncoveanu scrie din București, cu data de 8 Septembrie 1703, lui Ascanio Giustinian, asigurîndu-l de cele mai bune sentimente ale sale și de dorința de a avea corespondență cu acesta, așa precum a avut cu predecesorul lui. Căutînd în corespondența ambasadorului venețian la Constantinopol Lorenzo Soranzo, căruia îi scrie în 1701 Hrisant Notara, arhimandrit al Sfîntului Mormînt, nepot al Patriarhului Dosoftei și unul dintre cei mai iluștri represintanți ai culturii grecești în țerile romîne [2], și în aceia a bailului Pietro Civran, predecesorul lui Giustinian, înainte de războiul care se termină prin pacea de la Carlowitz, n'am putut da de altă scrisoare a Domnului Munteniei.

În aceiași scrisoare, Constantin Brîncoveanu recomandă bailului pe vărul său Toma Cantacuzino, trimes la Constantinopol pentru

[1] Hurmuzaki, IX, 1, no. DXLIV.

[2] V. articolul nostru „Une lettre inédite de Chrysanthe Notaras", Académie Roumaine, Bulletin de la Section Historique, tomul XVII, 1930.

www.dacoromanica.ro

anumite afaceri în legătură cu Sublima Poartă, care duce și acele rînduri. Toma Cantacuzino va face în 1711 o politică deosebită de aceia a lui Constantin Brîncoveanu, trecînd în tabăra rusească și prădînd Brăila, pe atunci cetate turcească.

În „Istoria literaturii românești", vol. al II-lea, 1688-1780, ed. a II, p. 72, d. profesor N. Iorga, vorbind despre cronica lui Radu Greceanu, scrie următoarele despre Toma Cantacuzino: „Cînd Toma Sulgerul Cantacuzino, vărul Domnului și represintantul acestuia la Poartă, începu să se pară suspect lui Brîncoveanu, cronica oficială ni destăinuiește îndată „fumurile și fandasiile dă Domnie" care îndeamnă pe acesta să-și sape stăpînul. Cînd același Toma compromise pe Domn prin declarația sa pripită pentru Ruși, pregătindu-i astfel peirea, Greceanu amintește îngrijirea de care Spătarul trădător se bucurase încă din copilărie din partea Domnului, care-l inițiase mai pe urmă în toate secretele sale, pe care nerecunoscătorul le vîndu ca Iuda. El îl asamănă cu „Eosforiul", cu luceafărul, „carele au socotit să-și pue scaunul peste norurile Ceriului", și nu uită să însemne și numele „marghiolilor" cari-l sfătuiră spre fugă și-l întovărășiră într'însa. Ca un complice al lui Toma ni arată cronica pe Dimitrie Cantemir, „vestitul telpiz", cu care de multă vreme se înțelesese Toma, „de vreme ce mintea amândorur la acest fel de lucruri blestămățești și necuvioase bine să potriviia".

Iată conținutul scrisorii latinești din 8 Septembre 1703, trimeasă de Domnul Țerii-Românești bailului venețian din Constantinopol.

Excellentissime Domine,

Aestimatissimas ac gratissimas Excell[enti]ae V[est]rae literas eô quô par est respectu accepi, ex quibus ejusdem ergà me affectum et benevolentiam abundè dignoscere potui, cui et ego ut sufficienter correspondere queam, nullam praeterire occasionem sinam quin puri cordis mei amor, propensio ac desiderium meum eidem omni tempore gratificandi Excell[enti]ae V[est]rae pro viribus pateant.

Hinc, prout Excell[enti]a V[est]ra desiderat eam amicitiam et correspondentiam mecum habere, quam cum Excell[entissi]mo Antecessore suo colui, libenter suscipio, et me ad libitum ejusdem sciat semper fore paratum. Harum lator est Ill[ustrissi]mus D[omi]nus Thomas Cantacuzenus, consobrinus meus, qui nonnulla propter

www.dacoromanica.ro

negotia apud istam Portam erit aliquandiù mansurus, quem Excell[enti]ae V]est]rae eximio perspecto amori commendatum vellem, ut, ubi necessitas postulabit, ejusdem assistentiam in rebus agendis propitiam experiri valeat. Hisq[ue] ulterioribus favoribus et syncere suae amicitiae me commendans maneo.

Excellentiae Vestrae

Promptissimus et Paratissimus servus

Costandin Brâncoveanu.

Bocuresti, 8-vâ 7-bris 1703.

Illustrissimo ac Excellentissimo Domino D[omi]no Equiti Ascaneo Justiniano, Serenissimae Venetiarum Reipublicae ad Otomannicam Portam Oratori, Mihi Colendissimo, Constantinopolim.

(R. Archivio di Stato di Venezia, Bailo di Costantinopoli, Lettere Ecc. Bailo Kav. Giustinian, 1703-1709, busta 127.)

În scrisoarea din 15 Octombre 1703, trimeasă din Tîrgovişte şi scrisă în italieneşte, Constantin Brîncoveanu recomandă bailului pe doctorul Giacomo Pilarino, medicul său şi supus al Serenisimei Republi. Pilarino vine în contact şi cu negustori greci din Bucureşti şi cu cei stabiliţi la Veneţia. Nicolae Papasarafi, din Bucureşti, trimite în 1695 o scrisoare lui Nicolae Caragiani din Veneţia, agentul lui Brîncoveanu, prin Giacomo Pilarino: Μὲ τὸ ἔλθῃ τοῦ λογιωτάτου ἄρχοντος ἰατροῦ Πιλαρίνου σᾶς ἔστηλα καὶ ἄλλην, „cu venirea prea-învăţatului domn, medicul Pilarino ţi-am trimes şi alta“ [1]. Pilarino ajunge mai tărziu consul la Smirna, κόνσουλος τῆς ἀριστοκρατίας τῶν Ἐνετῶν, cum ni apare într'o scrisoare din 1711, în care un anonim din acest oraş scrie lui Constantin-Vodă Brîncoveanu pentru fiul său, Iosif, pe care Giacomo Pilarino îl face să meargă la Bucureşti [2].

Iată şi scrisoarea din 15 Octombre 1703:

Ill[ustrissi]mo et Ecc[ellentissi]mo Sig[no]re,

Con l'occasione che si porta costì à Constantinopoli per proprij

[1] N. Iorga, *Cîteva ştiri despre comerţul nostru în veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea*, „An. Ac. Rom“. seria II, tom. XXXVII, Mem. Secţ. Ist., 1915.

[2] N. Iorga, *Documente greceşti privitoare la istoria Romînilor*, în Hurmuzaki, vol. XIV, partea 1, no. DCCLVIII.

www.dacoromanica.ro

suoi interessi il Sig[no]r D[otto]r Giacomo Pilarini, N[ost]ro Medico, non voglio mancare di raccommandarlo con ogni fervore alle grazie e protezione di V[ostra] E[ccellenza] con tutto che resti pienamente persuaso che come sudito vero della Serenissima Republica, e per conseguenza dipendente di V[ostra] E[ccellenza] e similmente come soggeto di vaglia, sia per ritrovare appo la di lei anima ogni rimostranza di stima e patrocinio. Questo favore sarà un stimolo à nuove mie obligazioni, mentre, esibendo reciprocamente me stesso nelle occasioni tutte di di lei serviggio, con pregarla pure dell'honore de suoi comandi, affettuosam[en]te mi sottoscrivo.

Tergovista, 15 Ottobre 1703.

Di V[ostra] E[ccellenza]

Prontiss[i]mo e Paratiss[i]mo Ser[vito]re

Costandin Brâncoveanu

Ill[ustrissim]o, Ecc[ellentissi]mo Cav[alliere] Giust[inia]ni.

All' Ill[ustrissi]mo et Ecc[ellentissi]mo Sig[no]re Sig[no]re Cav[allie]re Ascanio Giustiniani per la Ser[enissi]ma Republica di Venezia Bailo alla Porta Ottomana, Constantinopoli.

(R. Archivio di Stato di Venezia, Bailo di Costantinopoli, Lettere Ecc. Baili Kav. Giustinian e Soranzo, 1700-1709, busta 126.)

Pe aceiași scrisoare se păstrează foarte bine, pe pagina adresei, sigiliul imprimat în ceară roșie, cu stema Munteniei (coroana, vulturul cu crucea, semiluna și soarele) cam așa cum o vedem ca podoabă pe ușa de intrare din biserica Hurezului, și următoarea inscripție latină de jur-împrejur :

CONSTANTIN[US] BASARABA BRANC[OVANUS] D[EI] G[RATIA] ELECT[US] VAIVODA PRI[NCE]PS VALA[CHIAE].

In raportul lor din 17 Novembre 1703 către dogele Veneției Alvise Mocenigo II, găsit de Hurmuzaki în Arhivele de Stat din Veneția, ambasadorul Lorenzo Soranzo și bailul Ascanio Giustinian vorbesc despre bunele lor relațiuni cu Constantin Brâncoveanu :

Sereníssimo Príncipe,

.....Anco a nome del Vaivoda di Valachia fossimo ultimamente complimentati, et al di lui Nipote e Ministro che ne fece l'offi-

www.dacoromanica.ro

cioso passo *(sic)* con gl'altri Ambasciatori dello stesso tenore habbiamo fatto comprendere la nostra sincera corrispondenza alla buona amicitia del Vaivoda.

Vigne di Pera, 17 Novembre 1703.

Di Vostra Serenità,

Lorenzo Soranzo Kav. Proc., Ambasciator Estraordinario.
Ascanio Giustinian Kav., Bailo alla Porta Ottomana.

(Hurmuzaki, IX, 1, no. DXLVII).

Despre Giacomo Pilarino scrie și Ascanio Giustinian lui Constantin Brâncoveanu:

Al Principe di Valacchia Costantino Basarabba.

Gode il titolo di suditto della Serenissima Republica il dottor Giacomo Pilarino, con il quale le è dovuta tutta l'assistenza e protettione di questa carica. Ma gode la grazia di Vostra Eccellenza che lo fà considerare anco nel mio particolare con tutta la distinzione che si deve al merito di così qualificato soggetto che lo raccomanda. Agli incontri ch'egli mi porgerà di suo vantaggio, potrà Vostra Eccellenza comprendere quanta è la stima ch'io faccio dell'Eccellenza Vostra e autenticherà lui stesso il molto desiderio che io conservo d'impiegarmi nelle occasioni tutte del di Lei servitio. Stimo fortunato pure l'incontro in cui s'è compiacciuta di porgermi motivo di rassegnarle l'affettuosa cordiale devotione con cui mi dichiaro.

Pera di Costantinopoli, li 28 Genajo 1703 M. V. (1704).

Di Vostra Eccellenza
devotissimo servitore
Ascanio Giustinian Cav.

(Hurmuzaki, XI, 1, no. DXLVIII).

In scrisoarea din 13 Martie 1704, trimeasă de către Constantin Brîncoveanu din București și scrisă în italienește, e vorba de Ştefan Cantacuzino, vărul Domnului, fiul lui Constantin Stolnicul și viitor Domn al Munteniei (1714-1716). Ștefan Cantacuzino, care e trimes la Constantinopol pentru treburile țării, „per certi affari di questa afflitta Patria", ca și alți boieri, duce și scrisoarea bailului. Mai e vorba apoi de niște scrisori trimese prin Constantin Brîncoveanu, după cum reiese și din răspunsul lui As-

www.dacoromanica.ro

canio Giustinian, la Viena, şi de altele trimise Domnului Munteniei de către corespondentul său din Veneţia pentru bailul veneţian din Constantinopol. Constantin Brîncoveanu, care avea de secretar pe Italianul Del Chiaro, avea şi un agent la Veneţia, pe Nicolae Caragiani, „la care venia uneori şi Mano Apostolu, trimesul pentru cumpărături al lui Vodă" (N. Iorga, *Cinci conferinţe despre Veneţia,* p. 148). Acest Nicolae Caragiani era în legătură cu Românii din Moscopole şi cu negustorul grec Nicu Papasarafi din Bucureşti.

Iată şi scrisoarea din 13 Martie 1704.

Ill[ustrissi]mo et Ecc[ellentissi]mo Sig[no]re,

La contratta amicizia con V[ostra] E[ccellenza] non permette che lasci passare la presente occasione, colla quale per certi affari di questa afflitta Patria se ne vengono in coteste parti alcuni nobili, fra quali l'Illl[ustrissi]mo Sig[no]re Steffano Cantacuzeno, mio cugino, senza che mi portassi con queste poche righe ad accertarla che nel primiero candore sempre incorrotta gliela mantengo.

Le raccommandatemi da V[ostra] E[ccellenza] si sono colla prima congiuntura spedite, e, dal noto corrispondente in Veneazi sendomi capitate le qui annesse, che saranno forse dalla Nobilissima sua Casa, senza dilazione le avvanzo, offerendomele con vivo affetto in ogni altro di suo servizio le potesse occorrere in queste parti per potermi mostrare che sono

Di V[ostra] Eccellenza]

Prontiss[i]mo e Paratiss[i]mo Ser[vito]re

Costandin Brâncoveanu.

Bucuresti, 13 Marzo 1704.

Ill[ustrissi]mo, Ecc[ellentissi]mo Sig[no]re Cav[allie]re Justiniani.

(R. Archivio di Stato di Venezia, Bailo di Costantinopli, Lettere Ecc. Baili Kav. Giustinian e Soranzo, 1700-1709, busta 126.)

Iată şi originalul, cu stilul neîngrijit şi cu ştersături, al răspunsului lui Ascanio Giustinian, nedatat şi nesemnat. Cuvintele şterse şi care se deslușesc, le reproducem între parantese:

Al Principe di Valachia,

Mi furono resi li fogli gentilissimi di V[ostra] E[ccellenza] et io che me le conosco tenuto per la bontà (opinione che tiene) che

www.dacoromanica.ro

meco esercita, ogni qualvolta dal Sig[nore] Steffano Canta[cuzeno], di lei cugino, me ne sarà sugerita la congiontura (di palesare la stima che le professo), haverò anco io campo di farle conoscere quanto sia interessato in ogni di lei avenim[en]to, comme accoglierò lo stesso sig[nore] con tutta la cordialità quando habbia l'incontro di vederlo. Le rendo gratie distinte per il pachetto si è compiaciuto incaminare a Viena e, desideroso di farmi conoscere, mi dichiaro.

(R. Archivio di Stato di Venezia, Bailo di Costantinopoli, Lettere Ecc. Baili Kav. Giustinian e Soranzo, 1700-1709, busta 126.)

Aceste scrisori ni arată bunele raporturi care existau între Constantin Brâncoveanu şi bailul din Constantinopol, Ascanio Giustinian, precum şi numele acelora cari erau însărcinaţi de Domnul Ţerii-Româneşti cu diferite misiuni la Sublima Poartă sau în legătură cu Serenisima Republică. E vorba de Toma şi Ştefan Cantacuzino, verii Domnului, şi de doctorul Giacomo Pilarino, medicul acestuia.

Valeriu Papahagi.

Incă un pretendent muntean, Ioan Viezure

În cartea lui Brezoianu despre vechile Aşezăminte se dă şi acest resumat, care vădeşte un pretendent necunoscut la tronul muntean:

„7056 (1548), August 13, Bucureşti. Hrisovul lui Mircea, duce şi Domn, fiul Radului, duce şi Domn, prin care întăreşte să aibă mănăstirea Cozia moşie la Liești şi jumătate din muntele Lupeşti, de oare ce, această moşie fiind avere a lui Ivan Viezure, care, ridicîndu-se împotriva Domniei, şi fiind prins de Radul, ducele şi Domnitorul, şi tăindu-i capul, i-a confiscat aceste moşii, miluind cu ele pe Danciul Mureşanul şi pe Cristociu, care le-au vîndut mănăstirii drept 1.700 de aspri. De aceia prin acest hrisov se dă mănăstirii voia să stăpînească în bună pace, neavînd niciun drept fiii lui Ivan Viezure asupră-li".

Originalul ar fi fost la „mănăstirea Cozia".

Povestea acestui „domnişor" era total necunoscută.

N. I.

---

www.dacoromanica.ro

O corespondență necunoscută în limba turcească a lui Scarlat Callimachi, Domnul Moldovei

I.

(Domnul Moldovei, Scarlat Callimachi, cu o adresă din anul 1813 [1228] către Inaltă Poarta presintă chestia rămînerii în Moldova a prisonierilor musulmani porniți din Rusia, concentrarea lor în Tecuciu, teama simțită cu acea ocasie, scoaterea de pe pămîntul românesc a prisonierilor pe calea Dunării, și diferite casuri în legătură cu această chestiune.)

Alteță,

Am onoare a vă comunica:

S'a primit una după alta de la Alteța Voastră două ordine: una prin care ne înștiințați că este contra voinții Alteței Voastre rămînerea în Moldova a prisonierilor musulmani porniți din Rusia.

Prin a doua ni ordonați ca, așteptînd sosirea Alteților Lor Ahmed-Pașa și Ramiz-Pașa, să nu lăsăm rămînerea mai departe în ținuturile noastre a prisonierilor musulmani concentrați în județul Tecuciu din Moldova, și să-i scoatem de pe pămîntul românesc.

Prin urmare, am început a executa ce ni ordonă voința Alteței Voastre.

Sluga Voastră, eu m'am îngrijit de nevoile prisonierilor musulmani porniți în Moldova.

Afară de aceasta, neținînd seamă că eu nu eram însărcinat cu nicio datorie referitoare la trecerea lor, am avut în vedere acele neplăceri care trebuiau să se nască din concentrarea în țara Moldovei a prisonierilor adunați în județul Tecuciu, și prin urmare am adus pe de o parte casul la cunoștința Alteței Voastre și pe de altă parte am adunat pe șefi în orașul Iași și li-am comunicat că rămînerea lor în Moldova va aduce neajunsuri locuitorilor săraci, încă de demult supuși la ocupațiune și la miserii mari. Și am încercat a-i îndepărtă cu blîndeță de locul unde au fost adunați și a-i trece pe celălalt mal al Dunării, așa că, înainte de a ni sosi ordinul Alteței Voastre, o parte au și fost scoși de pe pămîntul moldovenesc.

www.dacoromanica.ro

Şi, în momentul în care se făceau operaţiile necesare pentru expatrierea celorlalţi, ni-a sosit adresa Alteţei Voastre, pe care am cetit-o şefilor prisonierilor, adăugînd că sînt obligaţi cu atît mai mult a executa ordinul Alteţei Voastre; punînd pe de altă parte emisari speciali, am stăruit a-i scoate din Moldova cu o clipă mai înainte şi a-i trece pe celalt mal al Dunării în grupuri de 200-300 de inşi.

Cu aceasta am pus la drum de la Tecuciu 1.500 de persoane fără zgomot, şi nădăjduiesc că pănă acum ei sunt sosiţi pe celalt mal al Dunării. Prin urmare nimic nu s'a neglijat din partea mea, şi s'a făcut tot ce trebuia pentru îndeplinirea ordinului Alteţei Voastre.

Însă s'a bănuit că prisonierii sus-menţionaţi, cari se concentraseră în Moldova cu unicul scop de a rămînea la dispoziţia sus-zisului Paşă, pierzînd de odată speranţele lor şi fiind siliţi să iasă din Tecuciu spre a trece pe celalt mal al Dunării, se poate ca ei să se dedea la acte indesirabile, împinşi de miseria lor. Prin urmare, spre a evita orice zgomot, am îndemnat pe şefii prisonierilor să dea ascultare ordinelor Alteţei Voastre.

Însă, zilele acestea, mi-a sosit un mare ordin din partea Alteţei Voastre prin care reconfirmaţi ordinele precedente, şi care cuprinde ameninţări împotriva mea.

Fiind fără vină, şi nemeritînd bănuiala Alteţei Voastre, am simţit o durere profundă, văzînd că sînt expus la supărarea d-voastră, care poate să-mi aducă şi moartea.

Peste cîteva zile va porni un alt grup de 300 de prisonieri, din cele 600 de persoane rămase la Tecuciu.

Fiind împotriva voinţei Alteţei Voastre rămînerea în Moldova a acestor 300 de inşi aparţinînd Alteţelor lor Ahmed-Paşa şi în deosebi Ramiz-Paşa, şi fiind ordinul Alteţei Voastre de a nu se lăsa un singur soldat în ţinuturile acestea mai mult decît o singură noapte, am onoare a vă comunica că după sosirea la Iaşi a Alteţei Sale Ahmed-Paşa, care este comandantul prisonierilor, şi a Alteţei Sale Ramiz-Paşa, aceşti soldaţi, în terminul de cîteva zile, vor porni, cu şefii lor, de pe pămîntul nostru.

II.

(Domnul Moldovei Scarlat Calimachi, cu o adresă din anul 1813, [1228] către Inalta Poartă, înştiinţează despre ciocnirile dintre

www.dacoromanica.ro

soldaţii ruşi şi francesi, în special ocuparea de către Ruşi a Prusiei Orientale, luarea Königsbergului şi predarea soldaţilor germani Rusiei.)

Alteţă,

Am avut ocasie să vă înştiinţez că soldaţii francesi evacuează teritoriul Rusiei şi se retrag pe solul prusian şi, în acelaşi timp, a face cunoscut situaţia armatelor Statelor combatante.

Acum am onoare a vă presinta relaţiile de mai jos, după rapoartele primite de mine de la corespondenţii miei.

Împăratul Rusiei a publicat un manifest către şefii armatei sale, cu data de Joi, 25 Decembre a. c., prin care face cunoscut că, soldaţii ruşi fiind obligaţi a pune piciorul în ţeri limitrofe, ordonă soldaţilor săi a arăta o purtare amicală către populaţia locală şi a evita opresiuni de toate felurile.

Pe urmă soldaţii ruşi au pornit în ţerile polone şi prusiene şi au arătat blândeţă şi stimă către localnici, făcând astfel simpatică Rusia în faţa acestor populaţii.

Cetatea Königsberg, aparţinînd Prusiei, a fost ocupată de către soldaţi ruşi, cari au făcut imediat întrarea lor în provinciile orientale ale Prusiei.

Armata rusească a pornit cu trei divisii: prima spre asedierea Berlinului, capitala Prusiei, a doua spre ducatul Varşoviei, a treia spre fortăreaţa Danzigului, care mai înainte a fost lăsată Franciei, luându-se de la Prusieni. Soldaţii ruşi au început operaţia lor pe rîul Oder, care trece prin Germania, vrînd astfel a atrage Statele aliate, concentrate pe Rin. Soldaţii francesi, luptînd supt ordinul regelui Siciliei, s'au retras spre oraşul Elbruck, situat pe rîul Vistula.

Regele însuşi, ori îngrijindu-se de sănătatea sa, adevărat premeiduită, ori supt motivul unei boli falşe, s'a retras în Sicilia, lăsînd comanda [vice-]regelui Italiei.

Generalul frances Macdonald care îşi întinsese cortul în Mitau, capitala ducatului Curlandei, l-a evacuat, şi, avînd sarcina de a se uni cu grosul armatei francese, a pornit spre ţinta sa şi cu cavaleria armatei prusiene puse la dispoziţia sa, trecînd printre soldaţii ruşi. Generalul York, comandantul infanteriei prusiene, rămas înapoi, s'a predat Rusilor cu 9.000 de soldaţi de supt comanda sa. În convenţia de predare a fost pusă o condiţie, care obligă şi pe soldaţii prusieni dintre Königsberg şi Memel a se

www.dacoromanica.ro

preda Ruşilor. O copie după această convenţie a fost trimeasă ofiţerului Masenbach, comandantul cavaleriei prusiene, care rămăsese supt ordinele generalului Macdonald. Ofiţerul prusian a consimţit, şi părăsind pe generalul frances, s'a predat Ruşilor cu soldaţii de supt comanda sa, în număr de 6.000. Regele Prusiei, nevroind a semna şi întări convenţia de predare, a criticat şi pedepsit pe generalul York. Schwarzenberg, comandantul suprem al soldaţilor germani, care ajunsese în ajutorul Franciei, şi generalul frances Renier, spre a proteja şi ducatul Varşoviei, au îndreptat pe soldaţii de supt comanda lor spre sus-zisul ducat.

Polonii au ordonat o ridicare în masă şi au început a aduna şi organisa o nouă armată.

În fine, afară de ocuparea Königsbergului, nicio luptă mare şi nicio ciocnire între soldaţii Statelor combatante nu a avut loc.

III.

(Noul ales Mare-Vizir Hurşid-Ahmed-Paşa cu o adresă din 1812 (1227) către Domnul Moldovei, Scarlat Callimachi, scrie că acesta deocamdată să rămîie la Bucureşti, şi numai după evacuarea Iaşilor să pornească la reşedinţa lui, dând cu acea ocasiune şi alte instrucţii Domnului.)

Prinţul mieu credincios,

Am primit scrisoarea d-tale prin care îmi exprimi felicitările pentru înălţarea mea la rangul de Vizir şi recunoştinţa pentru numirea d-tale la Domnia Moldovei.

Am aflat că d-ta ai fost de la început supus şi fidel. Prin urmare este şi natural să cîştigi simpatia noastră.

Guvernului imperial îi sînt cunoscute suferinţile şi miseriile d-tale pentru Imperiul Otoman. Până când prin mila lui Dumnezeu nu se sfârşeşte terminul ocupaţiei, trebuie să stai la Bucureşti. După evacuarea Iaşilor, cum cere datoria d-tale, porneşti din Bucureşti şi pleci la Iaşi, Scaunul d-tale.

Fii stăruitor la ordinea ţerii şi la îndeplinirea lucrărilor necesare. S'a scris Caimacamului. Cînd, cu mila lui Dumnezeu, soseşti la reşedinţa d-tale, lucrează cum s'a scris mai sus.

www.dacoromanica.ro

IV.

(Lista darurilor oferite de Scarlat Callimachi, Domnul Moldovei, Sultanului, Validè-Sultanei, prințului imperial, lui Cadin-Efendi și lui Hazine-Ustasì.)

Lista dărilor trimese de mine, Scarlat Callimachi, Domnul Moldovei.

1. Maiestății Sale Sultanului: o cutie făcute din briliante.
2. Maiestății Sale Validè-Sultana (nu s'a pomenit cadoul).
3. Alteței Sale Imperiale prințului Abdul-Hamid: un lustru de diamante.
4. Alteței Sale mamei prințului imperial: un ceasornic cu briliante.
5. Excelenței Sale lui Hazine-Ustasì: O floare cu diamante.

V.

(Cu o adresă din 1815 [1230] Tunalì-Mustafà scrie către Scarlat Callimachi, Domnul Moldovei, ca, potrivit ordinului, să încarce din Galați 1.200 de bucăți de cherestele destinate basinului imperial din Constantinopol pentru flota imperială.)

Alteță,

Sluga Voastră are onoare a vă face cunoscut că toate catargele tăiate anul trecut din Moldova pentru galerele flotei otomane și trimese în portul Galaților nu s'au putut îmbarca din causa apropierii iernii.

M'ați înștiințat că vasele otomane au nevoie de 1.200 de bucăți de catarge, și mi-ați ordonat ca, după deschiderea sesonului mării, să încărcăm ce este gata la Galați pe vasele comerciale mergînd spre Constantinopol, cîte zece, douăzeci de bucăți sau să le legăm pe plute, trimețindu-le astfel la basinul imperial cît mai curînd.

Fiind datoria noastră a executa ordinele voastre stăpînești, am onoare a vă face cunoscut că vom face cît este în putința noastră pentru îndeplinirea ordînului d-voastră, legîndu-le pe plute și expediînd răpede spre basinul imperial catargele cerute în sus zisa cantitate.

www.dacoromanica.ro

VI.

(Domnul Moldovei Scarlat Callimachi, cu o adresă din 1813 [1228] către marele negustor armean Manuc-beiu, presintă situaţia penibilă a Moldovei şi nevoia de a procura bani pentru trebuinţe cu dobânzi enorme, rugînd să nu fie atît de exigent pentru datoria sa de 21.000 de piaştri.)

Excelenţei Sale Manuc-beiu,

Este cunoscut de d-voastră că a fost primit ordinul de la Înalta Poartă, care m'a însărcinat a încasa de la unul din boierii Moldovei, Hatmanul Săndulachi Sturza, 24.082 1/2 piaştri, rămaşi din datoria pe care boierul sus-menţionat a avut-o către defunctul beizadea Dimitraşcu.

Suma aceasta fiind transferată pe numele Excelenţei Sale Dadvirenzadè-Aga, în contul dreptului său de la defunctul prinţ, Excelenţa Sa (Dadvirenzadè), la rîndul său, a dat o procură spre a-i achita unuia din oamenii d-voastră.

D. Babic, unul din oamenii d-voastră, mi-a presintat această procură, însoţită cu o scrisoare a d-voastră, prin care ni recomandaţi a achita la omul d-voastră sus-zisa sumă, spre a o trimete la Dadvirenzadè-Aga.

Pentru a încasa în total această sumă cerută de 24.082 1/2 piaştri de la boierul Hatman şi a-i încredinţa omului de încredere al d-voastră, spre a-i trimite Excelenţei Sale (Dadvirenzadè) şi pentru a retrage actele date de noi boierului susmenţionat (Hatmanul Sturza), referitoare la plata sumei, rugăm a căuta, prin Dadvirenzadè-Aga, şi a ni trimite actele originale conservate la Vistierie, printre documentele defunctului (Dumitraşcu-beiu).

Ni-a causat mare mirare şi durere scrisoarea d-voastră, prin care arătînd situaţia d voastră dificilă, ni cereţi datoria noastră de 21.000 de piaştri, înainte de scadenţa termenului. Mirare şi durere pentru că trebuia să ştiţi în ce situaţie dificilă şi oprimată se găseşte Moldova! În acest moment, în care ne aflăm în aşa de penibilă stare şi simţim mare nevoie de a ni procura de la unii şi de la alţii bani cu dobînzi enorme, cererea d-voastră, în două rînduri, de a restitui datoria noastră înaintea terminului nu poate să se împace cu respectul pe care-l am către d-voastră.

Mă întristează mult bănuiala că s'au întîmplat oarecare piedeci în calea amiciţiei pe care noi o avem de demult.

www.dacoromanica.ro

Este afară de putința noastră a împrumuta bani spre a acoperi datoria noastră de 21.000 de piaștri și a-i încredința omului de încredere al d-voastră.

Vă rog a nu mai gîndi la aceasta.

(Trebuie să adăugim acestei scrisori cîteva lămuriri:

Manuc-beiu Mirzaianț, marele negustor armean, care a jucat un rol însemnat la Constantinopol în timpul Marelui-Vizir Bairactar Mustafà-Paşa şi la tratativele de pace din Bucureşti, în anul 1812, dintre Rusia şi Turcia, în adevăr a fost silit să ceară de la Domnul Moldovei datoria sa.

Ştim din biografia lui Manuc că acesta, de fel din Rusciuc, a jost amicul intim şi omul de încredere al lui Bairactar sau Alemdar Mustafà-Paşa, ajuns Mare Vizir în anul 1812, după o izbîndă împotriva Ienicerilor. Manuc, instalat atunci la Constantinopol, trecea ca unul dintre oamenii de samă ai timpului. Însă după asasinarea lui Bairactar Mustafà de către Ienicerii răsculați, Manuc a fost silit să părăsească Constantinopolul, de unde a trecut la Rusciuc şi pe urmă a găsit adăpost la Bucureşti, unde avea relații vechi şi proprietăți.

Aici a avut norocul de a fi întermediarul păcii ruso-turceşti.

Aflînd însă că renumitul răufăcător al creştinilor Halet-Efendi, ajuns Vizir la Constantinopol, căuta să pună mîna pe el, a simțit nevoia să părăsească şi Bucureştii.

Numai în acest moment Manuc cere de la Domnul Moldovei datoria sa.)

VII.

(Domnul Moldovei adresează o scrisoare în 1812 [1227] către Marele-Vizir, în care îşi exprimă mulțămirea pentru numirea sa ca Domn şi în acelaşi timp cere scuse pentru neîndeplinirea promisiunii de a trimete daruri.)

Alteță,

Am onoare să vă comunic că s'a primit prin aga odabaşilor tatari adresa Alteței Voastre, cu care ne înştiințează că veți onora pe sluga voastră, precum până acum, şi mai înainte, cu sentimentele binevoitoare ale Alteței Voastre, şi îmi ceruserăți să se trimeată Alteței Voastre blănuri de diferite feluri după lista anexată, exprimînd în acelaşi timp şi complimente pentru funcțiunea noastră.

www.dacoromanica.ro

În ceia ce privește blănurile de diferite feluri, cerute de Alteța Voastră, blănuri de acest fel nefiind întrebuințate de un timp oarecare în ținuturile noastre, negustorii de articole de menaj nu mai vînd pe aici, ci trimet direct spre București și Constantinopol. Deci blănuri și alte mărfuri lipsesc la noi. Prin urmare sînt în neputință de a satisface cererea domnului mieu.

Sînt nevoit a aduce de la București samur pentru calpacul mieu, atît de necesar pentru funcțiunea mea. Acest lucru l-a văzut chiar Rasîh-Efendi, unul din oamenii de încredere ai lui Galib-Efendi, omul de afacere al Alteței Voastre, care este pe punctul de a pleca de la noi.

Casul fiind deci adevărat, am onoare a-l aduce la cunoștința Alteței Voastre și a cere iertare pentru negligența mea fără voie. Casul acesta este și o dovadă puternică, arătînd cît de dificile sînt lucrurile administrative în țara aceasta imperială, pe care am onoarea de a o conduce și care este, de un timp, supt jugul străinilor și supusă la atâtea suferințe; un cas, pe care și Alteța Voastră-l cunoaște bine și prin urmare mă va ierta pentru negligența mea involuntară.

(În traducere sînt excluse, de la începutul și sfîrșitul scrisorii, toate frasele și cuvintele de politeță care se întrebuințau în stilul epistolar turcesc.

Adresa aceasta, care cuprinde și pecetea turcească a lui Scarlat Callimachi, are îndreptări de o altă mînă. Acest lucru înseamnă că adresa a fost gata și s'a refăcut pe urmă, iar o alta s'a copiat după ea.)

VIII.

(Un demnitar al Guvernului turcesc, cu o adresă din 1809 [1224] către Scarlat Callimachi, Domnul Moldovei, exprimă mulțămirile sale pentru faptul că a fost felicitat cu ocasia numirii lui în armata imperială.)

Alteță,

După ce v'am comunicat prietenește sentimentele mele de iubire și de credință, vă înștiințez că de de mult caut o ocasie de a exprima cordialitatea și simpatia mea crescîndă.

Acum am primit și am cetit cu o mare plăcere scrisoarea Alteței Voastre, prin care îmi presintați felicitările voastre cu oca-

www.dacoromanica.ro

sia numirii mele în armata imperială, adăugînd și sentimentele voastre de iubire sinceră.

Sentimentele exprimate de d-voastră mă bucură foarte mult.

În adevăr am fost numit la o funcție în armata mobilisată; numai, pe urmă, un alt firman imperial a ordonat rămînerea mea în serviciul imperial. Prin aceasta vă comunic că vom face tot ce ni este cu putință spre a nu călca datoria noastră.

Cu această speranță vă trimet răspunsul mieu, și urez ca și de acum înainte să mă bucur de simpatia voastră.

(La această adresă este adăugat acest post-scriptum:)

În ultimul timp a sosit și din partea armatei imperiale o scrisoare prin care ne înștiințează de sosirea d-voastră.

S'a scris armatei despre sosirea d-voastră.

Să vă conduceți în sensul acesta. Cer de la Dumnezeu mîntuire și sănătate.

IX.

(Domnul Moldovei, Scarlat Callimachi, la 1809 [1224], felicită pe Marele-Vizir pentru înălțarea lui în grad.)

X.

(Marele Vizir, la 1812 [1227], dă Domnului Moldovei, Scarlat Calimachi, instrucțiuni.)

XI.

(Cu o adresă din 1815 [1229] Marele-Vizir își exprimă mulțămirea către Domnul Moldovei, Scarlat Callimachi, pentru scrisoarea de felicitare trimeasă de Domn, cu mîna fratelui acestuia, și-l învită să slujească tot cu credință Înaltei Porți.)

H. Dj. Sirouni.

Cinci piese documentare din Archivele Ministeriului de Afaceri Străine din Paris

Archivele Ministeriului de Afaceri Străine din Paris păstrează o colecție de documente, rapoarte, scrisori adresate miniștrilor de Externe ori lui Napoleon al III-lea de către diferiți bărbați politici romîni, care sînt menite să aducă o serie de amănunte și precisări asupra întregii epoci de emancipare de la 1848-1859.

www.dacoromanica.ro

Pentru anul 1848 sînt prea puține inedite, mai toate scrisorile din epoca aceasta fiind cuprinse în colecția „Anul 1848". Totuși una din rarele piese care să nu fie tipărite în această culegere este scrisoarea lui A. G. Golescu către Bastide, ministrul de Externe, găsită în volumul 48, „Turcia, Memorii și Documente". Golescu se asociase la acțiunea naționalistă a verilor săi, ceia ce-i dădu prilejul să joace un rol însemnat în revoluția din 1848 [1].

Scrisoarea, datată din 18 Octombre 1848, ceia ce după stilul vechiu corespunde datei de 6 Octombre, e relativă la evenimentele petrecute în Muntenia, în Septembre din același an. E deci o scrisoare care dă informații asupra ultimelor fapte întîmplate în Principate și prin ea se cere intervenția diplomatică a Guvernului frances în favoarea patrioților romîni ținuți ca prisonieri și trimeși la Constantinopol de comandantul armatelor turcești, Fuad, eroul ciocnirii din Dealul Spirei [2].

A. G. Golescu luase și el parte la mișcarea revoluționară din anul 1848 și-l vedem secretar al Guvernului provisoriu din 11 Iunie. În Iulie Guvernul însărcinează pe Golescu și I. Maiorescu cu misiunea de a face demersuri pe lîngă cabinetele apusene ca să cîștige simpatii pentru revoluție.

Trecînd prin Budapesta, Golescu ajunge în Viena, unde caută să aranjeze eventuale furnituri de arme și să atragă atenția lumii politice asupra Principatelor. Ajungînd la Paris, caută să cîștige ajutorul republicei francese în favoarea situației creiate. În acest timp evenimentele se precipitaseră. Întrarea lui Fuad-Efendi în București produse regretabilele incidente din Dealul Spirei și căderea Guvernului provisoriu instituit de revoluție. Încă înainte de întrarea în capitală, comandantul turc își inaugurase atitudinea de stăpînitor [3] prin arestarea delegaților, cari ieșiseră înaintea lui. O parte din ei fură liberați, alții, în număr de patrusprezece, vor fi purtați din închisoare în închisoare pe la forturile de la Dunăre, pănă cînd vor fi depuși pe pămîntul austriac cu condiție să nu mai între în Principate [4].

Dar campania de persecuție contra patrioților romîni culmi-

[1] N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, IV, partea I, p. 86.

[2] *Ibid.*, p. 105; *Relations russo-roumaines*, p. 303.

[3] N. Iorga, *Războiul pentru independența României*, p. 15; *Istoria poporului românesc*, p. 105.

[4] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

nează prin decretul de exil din 25 Septembre al lui Fuad contra a douăzeci și doi fruntași naționali, între cari Eliad, Chr. Tell, N. Golescu, D. Bolintineanu, Ion și Dimitrie Brătianu, N. Bălcescu [1]. Parte dintre ei fură aduși la Constantinopol și ținuți prisonieri acolo. La primirea veștilor asupra soartei „patrioților", Golescu cere o întrevedere lui Bastide, întrevedere care din textul scrisorii se vede că avuse loc cu o zi înainte; cere sprijinul Guvernului frances în ajutorul prisonierilor. A doua zi se trimete scrisoarea, cu accente sentimentale, prin care se expune starea de spirit din Muntenia, terminînd cu rugămintea către Bastide ca să intervie la Poartă pentru a cere amnistia generală în Principate și rechemarea imediată a lui Fuad, creatorul acestei triste situații.

Demersul acesta al lui Golescu, așa cum reiese din scrisoare, n'avea în vedere un program politic cu linii generale, ci prin caracterul lui grăbit urmăria un scop imediat și practic, acela de a veni în ajutorul prietenilor lui politici reținuți la Constantinopole și de a pune sfîrșit crisei din Principate.

I.

Affaires Étrangères, Turquie, Mémoires et Doc., vol. 48, p. 165.
Golesco à Bastide,
18 octobre 1848.

Monsieur le Ministre,

J'ai l'honneur de vous remettre la notice que vous m'avez demandée hier et qu'il m'a été impossible de terminer le soir même.

Je saisis en même temps cette occasion, Monsieur le Ministre, pour ajouter à mes prières d'hier de nouvelles supplications qui se trouvaient en quelque sorte tremblantes sur mes lèvres, mais que l'émotion qui devait les dicter m'empêchait de faire convenablement.

Vous avez dû, sans doute, vous apercevoir, Monsieur le Ministre, de l'inquiétude de mon esprit par l'embarras de mes paroles; c'est que je venais d'apprendre la

[1] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

triste nouvelle que mes frères, mes amis et, avec eux, tout ce qu'il y a de plus éclairé et de plus dévoué parmi nous avaient été victimes de l'infâme perfidie des Turcs, qu'ils étaient tous tombés en leur pouvoir et que déjà plus de quatre cents d'entre eux avaient été jetés aux fers. En même temps je savais que l'armée s'était retirée avec ses chefs dans les montagnes pour y faire une résistance à outrance. Cette détermination doit porter les barbares à user de représailles sur la personne des prisonniers et à assouvir ainsi sur eux la vengeance qu'ils seraient impuissants à exercer sur les braves combattants des montagnes. Vous concevez, Monsieur le Ministre, combien une telle idée devait porter de trouble dans mon esprit. J'étais ému et je ne pouvais vous en parler convenablement. Aujourd'hui, que je retrouve mes forces, je viens vous supplier, Monsieur le Ministre, d'intervenir au nom de l'humanité pour faire délivrer les prisonniers aussi lâchement pris que durement traités.

La question politique s'efface ici devant la question d'humanité et il n'y a pas un coeur chrétien à Constantinople qui ne s'associe aux efforts de la France, si elle parle fermement, pour ramener le Cabinet turc à des procédés plus humains et pour lui arracher une amnistie générale en Valachie et la révocation immédiate du corsaire qui s'est rendu si odieux aux yeux de tout pouvoir tant soit peu civilisé. Le Consul anglais de Bucarest a lui-même protesté énergiquement contre le procédé barbare de Fuat-Efendi, et cependant vous savez, Monsieur le Ministre, que les nécessités de la politique anglaise la rendent froide à notre égard...

Exiger donc l'amnistie générale et la révocation immédiate du commissaire turc èst une chose naturelle et facile, car elle ne préjuge rien sur la question politique. La France et l'Angleterre ont quelquefois posé à la Porte ottomane des cas de guerre pour des faits d'une portée moindre et en tout cas bien moins odieux, qui avaient eu lieu dans le Liban ou dans d'autres contrées reculées de l'Empire turc. Comment hésiteraient-elles aujourd'hui

www.dacoromanica.ro

à menacer de baisser leur pavillon à Constantinople s'il n'était pas donné immédiatement réparation d'un attentat aussi odieux contre les prescriptions les plus impérieuses du droit des gens? Comment souffriraient-elles que quatre cents citoyens, représentant l'élite de la nation valaque, soient torturés ou massacrés sans pitié et que la civilisation reçoive par là un si rude coup sur les bords du Danube?

Je vous supplie, Monsieur le Ministre, de remarquer encore une fois qu'une menace de ce genre ne mène pas nécessairement à la guerre, qu'elle avertit seulement la Porte Ottomane du danger auquel elle s'expose au cas où la guerre deviendrait opportune ou pour la France ou pour l'Angleterre et que cet avertissement peut bien balancer l'effet des menaces de l'ambassadeur russe, que même, à supposer qu'il ne le balancera pas, ce qui est fort peu probable, l'honneur de la France ne se trouve point engagé, car elle aura fait la réserve de l'opportunité pour la déclaration des hostilités.

Je termine, Monsieur le Ministre, en vous suppliant encore une fois de demander avec énergie, comme l'honneur de la France l'exige:

1° *L'amnistie générale en Moldo-Valachie.*

2° *Le rappel immédiat du commissaire qui s'est rendu coupable de tant de perfidie.*

Et je vous prie d'avance d'accueillir favorablement la reconnaissance la plus profonde que je vous exprime au nom d'un peuple auquel vous aurez rendu la vie, ainsi que l'estime et la haute considération de celui qui a l'honneur d'être votre très-humble et très-obéissant serviteur.

Ce 18 octobre 1848. A. G. Golesco

Epoca 1854-59, atît de vitregă „pentru patrioții" romîni, cărora li-a fost interzisă întrarea pe pămîntul românesc și li era sortită viața grea a exilului, corespunde unei perioade de bogată corespondență politică. Cei mai mulți dintre ei erau refugiați la Paris, în jurul căruia gravita toată politica europeană și unde ei își dă-

www.dacoromanica.ro

deau toate silinţile de a atrage atenţia lumii asupra soartei Principatelor [1].

Unul din desideratele Romînilor era abolirea protectoratului rusesc, care-i iritase prin caracterul său arbitrar şi stîrnise astfel toată ura revoluţionarilor noştri. Cită repulsie aveau aceştia faţă de tendinţile Rusiei, în care vedeau un obstacol la emanciparea Principatelor [2], se vede şi din scrisoarea de mai jos a arhimandritului Iosafat şi a lui N. Golescu, adresată Ministrului de Afaceri Străine, în care ei arată ca unul din punctele principale ale dorinţelor lor îndepărtarea protectoratului rusesc şi garanţia drepturilor Romînilor.

Scrisoarea, datată din 17 August 1854, e presintată ca o adresă de mulţămire în numele Romînilor relativ la depeşa diplomatică din 22 Iulie 1854 a Cabinetului frances către Bourqueney, ambasadorul Franciei la Viena, prin care se comunică Austriei realisarea acestor desiderate ca una din condiţiile esenţiale ale păcii.

Depeşa la care se referă arhimandritul Iosafat şi N. Golescu este de fapt nota lui Westmoreland şi Bourqueney, presentată lui Buol la 8 August, prin care se stabileşte că raporturile între Poartă şi Rusia nu puteau fi restabilite pe base solide şi durabile decît dacă Rusia renunţă la protectoratul Principatelor, şi admite libertatea navigaţiei pe Dunăre, revisuirea tratatului din 13 Iulie 1841 şi înlăturarea protectoratului supuşilor creştini ai Sultanului [3].

Natural că aceste condiţii de pace, în care chestia Principatelor juca un aşa mare rol, indicîndu-se că soarta lor este legată de succesul politicei francese, nu puteau decît să umple de bucurie sufletele acestor trişti exilaţi, cărora dorul de patrie li măria avîntul de luptă pentru succesul causei lor.

II.

Paris, 17 août 1854.

Excellence!

Chaque fois que les Roumains de la Moldo-Valachie

[1] N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, p. 115; *Études Roumaines*, II, p. 107; *Histoire des relations entre la France et les Roumains.*

[2] N. Iorga, *Războiul pentru independenţa României*, p. 8.

[3] N. Iorga, *Politica Austriei faţă de Unire*; *Relations russo-roumaines*, p. 315; Sturza, *Acte şi documente.*

www.dacoromanica.ro

ont élevé la voix, ils ont demandé, comme première condition de leur prospérité, l'abolition du protectorat russe, la mise en vigueur des traités qui les lient à la Sublime Porte et la garantie de leurs droits par la France et l'Angleterre.

Vous venez, Excellence, par votre dépêche du 22 juillet à l'ambassadeur du gouvernement impérial près la Cour de Vienne, de déclarer au nom de Sa Majesté l'Empereur qu'une des conditions essentielles de la paix est la réalisation de nos plus chers désirs.

Nous avons été d'autant plus heureux de cette généreuse décision de Sa Majesté qu'elle nous est annoncée par Votre Excellence, à laquelle nous nous adressions dans les jours de malheur, attirés par les qualités de votre éminente intelligence et de votre coeur de Français.

C'est encore à Votre Excellence que nous avons recours aujourd'hui pour la prier de déposer aux pieds de Sa Majesté l'hommage de l'éternelle reconnaissance du peuple roumain, au nom duquel nous parlons, et les expressions de notre vieil et profond attachement pour cette France que nous aimons comme notre Mère-Patrie.

Nous vous prions aussi, Excellence, d'agréer les sentiments de gratitude de toute une nation et l'assurance que nous serons toujours vos très-dévoués et très-obéissants serviteurs.

Josophat, archimandrite; N. Golesco.

O altă piesă interesantă este nota lui I. Văcărescu către d'Avril, București, Novembre 1854, cu ocasia unui proiect de organisare a Munteniei. Din conținutul scrisorii se vede că proiectul prevedea redarea representanței naționale permanente, de care fusese lipsită în ultimul timp. Văcărescu, expunînd acestea, insista asupra intereselor Muntenilor, punîndu-le în cadrul intereselor generale internaționale și servindu-se de tema aceasta pentru a protesta contra întregului sistem arbitrar introdus în țară. Față de noile împrejurări, care permiteau Porții să-și reiea rangul ei printre Puterile europene, și datorită și faptului că era asistată în opera de regenerare de acestea, se cerea, ca o justă revendicare,

www.dacoromanica.ro

corespunzînd unei situaţii de drept determinate de tratate, cărora presiunea influenţelor străine li-au fost suspendat acţiunea, refacerea Adunării Naţionale şi alegerea Domnului. Odată cu formularea acestor pretenţii, Văcărescu confirmă dreptul Porţii şi dă garanţia de supunere a ţerii faţă de Puterea suzerană.

Nota este trimeasă lui d'Avril în Novembre 1854, cînd războiul era decis şi cînd toate speranţele se puseseră în atitudinea favorabilă a lui Napoleon faţă de Romîni.

III.

Turquie. Mémoires et Documents, 55, p. 56, no. 13. *Note de Jean Vacaresco, remise à M. d'Avril, Buckarest, novembre 1854.*

Il vient de paraître en Valachie un projet d'organisation qui est l'oeuvre de patriotes sérieusement instruits et connaissant à fond les souffrances et les intérêts du pays. Ce travail, qui pourrait être adopté par tous les peuples, tant il revèle d'intelligence vraie des intérêts nationaux, a pour but spécial de rendre à la Valachie le plus précieux de ses droits, celui de son ancienne représéntation nationale permanente, dont on l'a privée, et les bienfaits d'un gouvernement d'une perpétuité admirable. Les traités conclus entre la Porte et les Principautés garantissent ce droit, mais des influences supérieures l'avaient aliéné dans ces derniers temps. Soumise à un régime arbitraire depuis plusieurs années, la Valachie se voit dépouillée sans pouvoir faire autre chose que des doléances vaines. Mais, aujourd'hui, que la S. P. a repris son rang parmi les grandes nations européennes et qu'elle est assistée dans son oeuvre de régénération par des Puissances fortes et intelligentes, il est conforme aux droits de sa suzeraineté de rendre à la Valachie son bien-être. Par conséquent, cette Principauté sera à même de contribuer avec ses riches ressources au bien-être et aux intérêts internationaux, quand elle aura consolidé ses lois et son administration, par la représentation de l'Assemblée Nationale et l'élection de son Prince, droits que la suzeraineté de la S. P. doit garantir à ce pays, de même que le pays

www.dacoromanica.ro

garantit à la Porte sa soumission, sa fidélité et ses sympathies, ainsi qu'elle s'est toujours légalement acquittée, comme de sa rétribution annuelle. La réalisation de tous les voeux de la nation sera le résultat de la mise en exécution du nouveau mode d'organisation politique que le projet a représenté.

Volumul 54, *Memorii şi Documente, Turcia,* cuprinde o scurtă expunere a situaţiei din Principate, intitulată *„Notice sur les derniers Hospodars de Valachie et de Moldavie"*. Nota de zi neiscălită indică la sumarul volumului că autorul este Mihai Sturza, fostul Domn al Moldovei, iar pe memoriu este iscălit cu creionul: „Prince Stourdza".

De altfel autorul este uşor de determinat după conţinutul expunerii, care e o dare de samă a ultimelor Domnii din ambele Principate, căutind să fixeze sterilitatea tuturor celorlalte Domnii şi terminînd cu panegiricul Domniei lui Mihai Sturza. Expunerea, făcută într'un stil clar, e prin prisma subiectivă şi personală a lui Sturza, care vedea singura garanţie a viitorului Principatelor în încredinţarea guvernării lor în mînile lui. Nota, remisă lui Walewski, corespunde cu data Congresului din Paris, cînd organisarea Principatelor a fost desbătută pe larg. Sturza, retras la Paris din 1850, socoti momentul oportun pentru a-şi încerca încă odată norocul, de astă dată pe lîngă Guvernul frances, pentru a i se încredinţa Domnia Principatelor, în cas de unire supt prinţ indigen. Fostul Domn reacţionar, supus ascultător al insinuaţiilor mai mult sau mai puţin discrete de la Petersburg, spera să găsească sprijin în Napoleon, protectorul realisării ideilor naţionale, pe care fostul Domn le oprimase atât de aprig. Astfel Guvernul frances se văzu sesitat în ajunul congresului de o samă de memorii şi scrisori din partea lui Sturza, care, argumentînd că aceşti opt ani i-au fost suficienţi pentru a adopta principiile şi ideile civilisaţiei francese, presinta candidatura sa ca fiind cea mai simplă soluţie pentru asigurarea influenţei şi politicei francese în Orient, lucru de care se pare că Napoleon n'ar fi fost suficient de convins.

Nota, într'un ton clar în ce priveşte aprecierile foştilor Domni, culminează în elogii abundente relativ la timpul Domniei lui Sturza în Moldova, tinzînd a pune figura fostului Domn într'o lumină pe cît de favorabilă, pe atît de artificială.

www.dacoromanica.ro

IV.

Turquie, Moldavie et Valachie.
Mémoires et Documents,
Nr. 54, p. 333.

Notice sur les derniers hospodars de Valachie et de Moldavie.

Les Principautés Danubiennes ont attiré l'attention et l'intérêt des grandes Puissances, leurs antiques droits et immunités ont été reconnus et garantis par le traité de Paris et bientôt une organisation politique va resserrer les liens moraux qui les unissent déjà à la grande famille européenne. Dans ce moment solennel, il est opportun et peut-être d'une importance décisive pour l'avenir de ces Provinces de jeter un coup d'oeil rétrospectif sur les personnes auxquelles l'administration en fut confiée depuis 1834 jusqu'à présent.

Éclairé par des faits et des actes authentiques, on pourra se former une idée précise de la capacité de ces princes et des principes qui ont guidé chacun d'eux dans l'exercice du pouvoir

En 1834, Alexandre Ghyca, le caïmacam actuel de Valachie, obtint de la Porte, par l'appui de la Russie, sa nomination à la Principauté. Il gouverna jusqu'en 1842 de façon à provoquer la désaffection de toutes les classes par la violation des institutions du pays et même par la dissolution de l'Assemblée Nationale, dont ses administrés furent privés pendant trois années consécutives. Ces actes arbitraires provoquèrent des doléances, et, comme elles étaient motivées par des faits de notoriété publique, elles amenèrent sa destitution, laquelle fût prononcée par un rescrit impérial du Sultan actuel.

Dans cette même année 1842, il fut remplacé par Georges Bibesco, lequel fut également élu sous l'influence du Gouvernement russe. Il suivit l'exemple de son prédécesseur; son administration ne dura que cinq ans et demie et l'Assemblée fut fermée pendant trois. Durant ces trois années, il gouverna sans contrôle, au grand

www.dacoromanica.ro

mécontentement des diverses classes de la population, qui se voyaient privées de toute garantie légale. L'irritation atteignit bientôt ses dernières limites ; elle fit explosion le 23 juin 1848, et se manifesta par des démonstrations du caractère le plus grave et le plus menaçant. Le Prince Bibesco, n'osant faire tête à l'orage, renonça à sa position et quitta Bukarest le 25 du même mois. C'est ainsi qu'il termina sa carrière politique.

Quant à la Moldavie, le Prince Michel Stourdza fut appelé à la gouverner en 1834. Il avait déjà doté son pays d'un code civil et avait été le principal rédacteur du Règlement Organique. Sa nomination fut accompagnée d'un acte public par lequel ses compatriotes témoignaient à la Sublime Porte leur profonde gratitude pour cet heureux choix.

Il administra la Moldavie pendant quinze années entières. Dans ce long intervalle, il convoqua régulièrement l'Assemblée représentative et pendant trois législatures il reçut des témoignages éclatants de la satisfaction qu'inspiraient au pays les nombreuses améliorations opérées par son gouvernement. Ces témoignages sont consignés dans les adresses des Assemblées représentatives, qui, notamment dans la session de 1841, la septième année de son gouvernement, lui décernèrent, au nom du pays, le titre de *bienfaiteur* et de *père de la Moldavie*. La série de ces actes constitue l'histoire authentique de l'administration du Prince Stourdza de 1834 à 1849.

En 1848, malgré l'ouragan révolutionnaire qui soufflait sur l'Europe, malgré les insurrections hongroise, transylvaine et valaque, qui entouraient la Moldavie, enfin malgré les tentatives scandaleuses de ceux qui aspiraient à se mettre à sa place, il eut la satisfaction de maintenir l'ordre et la tranquillité. Invoquant l'assistance divine et adressant un appel honorable à la sympathie des masses, il étouffa à son début le mouvement des conspirateurs et maintint dignement sa position. Il eut encore la satisfaction d'accorder un asile au Prince Bibesco et à sa famille et une protection efficace à une foule

www.dacoromanica.ro

d'émigrés, qui retrouvaient en Moldavie ce qu'ils avaient perdu dans leur propre patrie.

Mais, au mois d'avril 1849, la Russie et la Turquie jugèrent à propos de signer à Constantinople le traité de Balta-Liman. Elles assimilèrent la Moldavie, où l'ordre et la légalité n'avaient cessé de régner, à la Valachie, qui fut le théâtre des plus graves désordres, où la révolte fut victorieuse et où sur les débris de l'ancien gouvernement fut proclamé le régime républicain. Par le traité de Balta-Liman, la représentation nationale, la principauté à vie et autres prérogatives furent supprimées dans ces deux pays et firent place à des Princes temporaires, nommés pour sept ans Il n'y eut plus vestige d'aucune garantie légale : c'était revenir au régime néfaste sous lequel avaient gémi ces contrées avant le traité d'Andrinople.

Le Prince Michel Stourdza comprit que son honneur, ni sa dignité ne lui permettaient de gouverner sous un pareil régime. Il s'empressa d'informer la Sublime Porte de sa résolution, en déclarant que, nommé Prince à vie sous l'autorité d'autres principes, il lui était impossible de gouverner d'après la susdite convention.

C'est alors que les deux Princes temporaires, Barbo Stirbey et Grégoire Ghyka, furent nommés, le premier en Valachie et le second en Moldavie. Leur administration a été conforme aux actes qui ont présidé à leur nomination et aux moyens mis en oeuvre pour l'obtenir. Pendant la période de sept années qu'a duré leur gouvernement, on n'a vu s'opérer aucune amélioration ; les provinces ne sont pas même restées stationnaires, car le mal y a fait des progrès rapides et continus. Chaque année a été marquée d'une nouvelle calamité et d'une misère croissante ; les plaintes des Moldo-Valaques eurent du retentissement partout. Le jour où expira leur mandat fut salué par des témoignages universels d'allégresse et leur déchéance parut une véritable délivrance. Tel est le passé de ces deux personnes ; quant à l'avenir, le scandale de la position que Grégoire Ghyka s'est faite récemment et dont tous ses compatriotes ont rougi l'a rendu encore plus impossible que son collègue.

www.dacoromanica.ro

Après son abdication, le Prince Michel Stourdza, accompagné des regrets et des bénédictions de son pays, se retira à Bukarest, qu'il quitta en 1850, pour se rendre directement en France. Il s'y établit, et y vit depuis cette époque avec sa famille. Le choix qu'il fit de la France pour y fixer son séjour, bien qu'on l'eût invité ailleurs, répond à ses précédents, à ses principes, à des sympathies qui se trouvent constatées par les rapports des consuls de France en Moldavie. Depuis son arrivée à Paris, le Prince Stourdza a constamment aspiré à l'honneur de se concilier la bienveillance de l'Empereur. Lui serait-il permis d'invoquer la puissante protection de Sa Majesté en sa faveur, au cas de la réunion des deux Principautés, sous un Prince indigène?

Ces contrées deviendront le grenier de la France et des débouchés assurés aux riches produits de son industrie. Éclairées du rayonnement de la France, elles suivront avec zèle et fidélité la politique généreuse et bienfaisante de son gouvernement. Les Roumains se sentiront pénétrés de gratitude pour un suffrage dont les résultats seront en harmonie avec les intentions élevées et les sentiments magnanimes d'un grand monarque.

Conferința din 13 April 1859, întrunită la Paris, după cererea Porții, pentru a hotărî asupra situației create în Principate prin dubla alegere a lui Cuza hotărîse ca, de și recunoscîndu-l, în contradicție cu convenția de la 19 August 1858, totuși să determine Guvernul otoman a acorda firmanul de recunoaștere lui Cuza în mod excepțional, numai de data aceasta.

Cu toată unitatea de vederi între delegații Franciei, Angliei, Rusiei, Prusiei și Sardiniei, delegatul austriac refusă a-și da adesiunea, în timp ce Musurus, delegatul turc, declara că va comunica decisia conferinții la Constantinopol. Mersul deliberărilor fu însă suspendat prin războiul dintre Austria și Franța. Situația rămăsese la decisia luată în ședința din 13 April, rămînînd ca Poarta să-și dea adesiunea, pe care însă o va amîna până după terminarea războiului. Hotărîrea astfel luată nu era capabilă de a entusiasma Guvernul otoman[1] și încă și mai puțin pe

[1] Ministeriul Afaceriior Străine, raportul frances din 20 April 1853, no. 32, Turquie, vol. 340.

www.dacoromanica.ro

Romîni, cari în caracterul de excepție al recunoașterii dublei alegeri, fără unirea reală, vedeau prelungirea unei stări de lucruri care era menită să menție situația de nestabilitate politică a Principatelor.

Delegația „moldo-valahă" de la Constantinopol, venită pentru obținerea firmanului de recunoaștere, sesisată de Lallemand asupra decisiei conferenței, se arăta destul de nemulțămită, dar, față de împrejurările care se precipitau, se văzu silită să primească. Negri, șeful delegației moldovenești și cel mai bine văzut la Constantinopol, arăta însă nemulțămirea care va izbucni în Principate și care încurajează manifestările criminale de atentat la viața Domnului[1]. De altă parte, delegația venită de aproape două luni pentru obținerea firmanului de recunoaștere, vedea prelungindu-se situația aceasta de nerecunoaștere datorită evenimentelor politice care dădeau posibilitate Porții de a amîna adesiunea la o decisie care-i era vădit neplăcută, în speranța că șansele războiului vor determina un concurs de împrejurări favorabil ei [2].

Toată această situație politică nedeterminată avea repercursiunile ei în Principate, contribuind la nepotolirea pasiunilor politice. Atît partidul conservator, a cărui atitudine față de Unire era determinată de ideia prințului străin, cît și partidul radical, care-și dădea toate silințile ca să antreneze pe Domn la executarea ei pe dată, fără a mai ține samă de decisiile Conferinței, puneau într'o situație dificilă pe Cuza, mai ales față de situația externă. Dar caracterul excepțional al dublei alegeri și amînarea recunoașterii de către Poartă ajuta la neconsolidarea Domnului, de vreme ce nu-i da autoritatea de a se impune partidelor prin rostul extern.

Place, consulul frances la Iași, comunică lui Lallemand că situația devenia din ce în ce mai critică prin întîrzierea recunoașterii dublei alegeri, iar aplicarea convenției de la 19 August, separată de speranța unei uniri apropiate, va întîlni obstacole ireductibile la Iași [3].

Această conduită a Turcilor dădea loc la diferite presupuneri

---

[1] *Ibid.*, și raportul frances din București 12 April 1859. Turquie, Bucarest, p. 20.

[2] *Ibid.*, și raportul frances din Pera, 27 April 1859, no. 34; Turquie, vol. 340, raportul frances din Pera, 9 Mart 1859 no. 21; Turquie, vol. 340.

[3] Raportul frances din Pera, 13 April 1859, no. 29; Turquie, vol. 340.

www.dacoromanica.ro

și interpretări la Constantinopol. Bulwer credea că acest refus al Porții era în legătură cu o înțelegere ruso-turcă, în care Principatele ar fi fost punctul de înțelegere [1], în timp ce delegația românească era convinsă că Poarta n'avea altă țintă decît că, profitînd de intrigile partidului reacționar din ambele Principate, voiă să împingă pe Cuza la acte temerare, care să servească de pretext unei intervenții armate [2].

Situația aceasta determină la 29 April pe V. Alecsandri, care se afla plecat în străinătate imediat după dubla alegere a lui Cuza, și pe Ștefan Golescu, membru în Comisia Centrală și trimes de la 4 Mart la Paris, însărcinat a juca rolul pe lîngă conferință ca apărător oficial [3], a înainta lui Walewski un memorandum unde aceste două chestii externe ale politicei Principatelor, anume: a caracterului excepțional și a întîrzierii acordării firmanului de recunoaștere, sînt pe larg expuse, împreună cu consecințile lor asupra situației interne [4]. Teama că întîrzierea recunoașterii expune viața Domnului la tentative criminale, care fusese întrebuințată și de Negri la Constantinopol pentru a grăbi recunoașterea, era folosîtă și de Alecsandri.

La această dată însă războiul între Franța și Austria era acum declarat și, cu toate sforțările lui Lallemand de a hotărî Poarta să-și dea adesiunea la recunoașterea dublei alegeri [5], Guvernul otoman n'o va acorda decît după ce șansele războiului se vor fi determinat, ceia ce îndreptăția caracterisarea făcută de însărcinatul de afaceri frances la Constantinopol politicei turcești: că Turcia sufere presiuni, dar nu oferă concesiuni.

V.

Affaires Étrangères. Correspondence politique. Turquie. vol. 19, fol. 166. A S. E. Le conte Walewski.

Memorandum.

La nouvelle preuve de bienveillance que les cinq

[1] Raportul frances din Pera, 3 Maiu 1859, no. 35; Turquie, vol. 340.

[2] Raportul frances din Pera, 20 April 1859, no. 32 și raportul frances din 4 Maiu 1859, no. 36; Turquie, vol. 340.

[3] Raportul frances din București, 9 Mart 1859, no. 169; Turquie, București, 20.

[4] București, 3 April 1859, p. 166; Turquie, București, 20.

[5] Raportul din Pera, 4 Maiu, no. 36; Turquie, vol. 340.

www.dacoromanica.ro

Puissances, de France, d'Angleterre, de Russie, de Prusse et de Sardaigne, ont donnée aux Principautés Unies de Moldavie et de Valachie dans les questions relatives à l'élection de leur Prince a excité dans nos pays des sentiments de reconnaissance dont nous nous empressons de transmettre l'expression à Votre Excellence.

Néamoins, permettez-nous, Monsieur l'Ambassadeur, de soumettre à l'appréciation de votre haute équité les deux considérations suivantes :

1°. Les Moldaves et les Valaques, tout en regrettant que la Conférence de Paris n'ait pas cru devoir accéder complètement aux voeux unanimes des Divans ad-hoc en faveur de l'union immédiate, ont pourtant accueilli avec gratitude des institutions qui sont un acheminement vers cette union tant désirée. L'élection d'un seul et même Prince pour les deux Principautés (ce que ne nous donnait point la lettre de la Convention et ce qui était si éminemment conforme à son esprit), a été considérée par les Assemblées de Moldavie et de Valachie comme une accélération naturelle vers le but offert par les Puissances qui se montrent disposées à sanctionner le fait accompli dans les Principautés Unies. Seulement, s'il arrivait que, par un désir excessif de conciliation, ces mêmes Puissances, cédant aux suggestions des Gouvernements qui nous ont été si constamment hostiles, consentissent à déclarer que, tout en sanctionnant l'élection d'un même Prince pour cette fois, elles l'interdisent à l'avenir, un tel fait, outre qu'il constituerait à l'égard des Principautés une violation de leur incontestable droit d'autonomie, serait gros d'embarras et même de périls dans l'avenir. Il est difficile, en effet, d'admettre que les Principautés, après avoir été préparées, façonnées à l'Union pendant un règne, fussent condamnées ensuite à effacer de leurs propres mains les institutions similaires pour rétablir entre elles les anciennes barrières.

Dès lors, il en résulterait un danger permanent, non seulement pour l'autorité, mais même pour la sûreté personnelle du Prince-régnant, dont la présence sur le trône serait une excitation incessante aux désirs pervers de

www.dacoromanica.ro

certains partis, ainsi qu'aux intrigues des Puissances qui disent avoir un si grand intérêt à détruire notre union. A Dieu ne plaise que nous supposions chez les autres des intentions coupables. Mais l'attentat récemment dirigé contre la personne de S. A. le Prince Alexandre Jean I-er et si heureusement déjoué est là malheureusement pour nous montrer jusqu'à quel excès peuvent se laisser emporter les passions séparatistes et combien le crime le plus odieux pèse peu dans la balance de leurs intérêts.

2⁰. L'un des premiers besoins des Principautés, ainsi que cela a été constaté par les commissaires non moins que par nos Assemblées, c'est un pouvoir fort et stable. Il est donc urgent que la reconnaissance de notre Prince ait lieu le plus promptement possible, car, tant que son autorité peut être considérée comme en question, il y a là un germe de discorde, un affaiblissement forcé de l'unanimité qui a présidé à son élection et qui est l'une de ses plus grandes facilités pour accomplir les réformes nécessaires. Puisque la majorité dans le sein de la Conférence a reconnu la validité de la double élection, les cinq Puissances amies, dans le cas où la minorité laisserait écouler les délais convenus sans adhérer à la décision de la Conférence, trouveront sans doute opportun de donner à leurs consuls respectifs l'ordre de reconnaître officiellement S. A. Alexandre-Jean I-er comme Prince Régnant des Principautés Unies de Moldavie et de Valachie. Ce qui est conforme aux précédents: à savoir qu'à l'avènement d'un nouveau gouvernement chaque Puissance le reconnaît successivement et individuellement. Dans ce cas particulier, si les cinq Puissances attendaient pour reconnaître officiellement le Prince que les deux Puissances dissidentes se fussent rangées à leur opinion, quand cette reconnaissance aurait-elle lieu? La persuasion n'étant pas efficace, emploierait-on la force? Ce serait entrer dans une série de difficultés nouvelles. Il est assurément plus simple que chaque Puissance reconnaisse individuellement. On comprendra difficilement que les Consuls et Agents dont les Gou-

www.dacoromanica.ro

vernements ont admis la régularité de l'élection du Prince restassent sur le même pied à l'égard du gouvernement moldo-valaque que les Consuls et Agents dont les gouvernements la contestent et la nient. Outre qu'elle prolonge une incertitude préjudiciable au bien du pays, les Puissances trouveront sans doute qu'une telle situation est peu compatible avec leur propre dignité et avec la sûreté des informations qu'elles doivent attendre de leurs agents. Comment en effet peuvent-elles espérer être convenablement renseignées sur un gouvernement étranger avec lequel ces agents n'entretiennent aucun rapport officiel? Par quel canal lui feront-elles parvenir régulièrement leur avis? Ce mal est encore augmenté par l'éloignement de notre pays, qui est, pour ainsi dire, fermé à l'Europe par les deux Puissances qui nous sont le plus opiniâtrement malveillantes. La minorité se compose contre nous de l'Autriche et de la Turquie. Mais l'Autriche n'a pas ici de droit particulier. Elle a sa voix dans la conférence, et rien de plus. Elle ne peut avoir les prétentions d'imposer ses volontés. Si l'Autriche ne veut pas nous reconnaître, en définitive son refus ne sera nuisible qu'à ses intérêts commerciaux. Quant à la Turquie, nos anciens traités et la Convention de Paris ne lui accordent envers nous qu'une seule chose : c'est de confirmer l'élection du Prince en échange de l'hommage et du tribut, mais sans droit de véto. Dès que la Sublime Porte aura reconnu le Prince élu, nous nous empresserons de lui rendre hommage et de lui payer le tribut.

Nous saisissons cette occasion de vous offrir, M. Le Comte, l'expression de notre considération la plus distinguée.

Paris, le 29 avril 1859.

V. Alexandri, Ministre des Affaires Étrangères de Moldavie.

Stephan Golesco, Membre de la Commission Centrale des Principautés Unies.

N. Corivan.

---

www.dacoromanica.ro

Un revoluționar din 1848 în Teleorman: Alecu Petrescu

Unul dintre aspectele cele mai interesante ale Revoluției din 1848, mai ales din sfîrșitul său, se desfășoară în Teleorman. În nicio parte a Țerii Românești intensitatea și hotărîrea mișcării n'au fost mai pnternice ca aici. Dovada o face numărul cel mare de condamnați teleormăneni, pe cari Înalta Curte Criminalicească, instituită după cererea lui Fuad-Efendi și a generalului Duhamel, îi trimite să ispășească pedeapsa la „munca Giurgiului" sau la închisoarea mănăstirii Văcărești. Iar cînd milostenia Sultanului dădu libertatea condamnaților, rămase totuși în închisoare Scarlat Turnavitu din Focșani și doi Teleormăneni: Costachi Zaman și *Alecu Petrescu.*

Alexandru Petrescu este feciorul Serdarului Petrachi Constantin din orașul Turnul-Măgurele. După toate probabilitățile s'a născut în 1828, pentru că în timpul Revoluției era un „tînăr nevrîstnic", care abia de-o fi avut vre-o douăzeci de ani. Instrucție multă nu putea să aibă: atît cît se putea învăța pe vremea aceia într'un oraș de provincie, unde rar se rătăcia cîte un dascăl de știință grecească, cum a fost în Alexandria vestitul și priceputul Hristache Zlatiev Mihai [1]. Tînărul era însă în curent cu ideile timpului și, de sigur, un cetitor credincios al scrisului românesc d'innainte de revoluție, și, mai cu samă, al lui Eliad.

Tatăl său, Serdarul Petrachi, era bun prieten cu popa Radu Șapcă din Celeiu, cel care a sfințit steagurile revoluționare la Islaz și care a făcut parte din primul guvern provisoriu de la 9 Iunie. În casa lui din orașul Turnului s'au închegat, de sigur, primele hotărîri de acțiune; de-aici au pornit spre Islaz boierul teleormănean Ștefan Golescu, Ioan Eliad, Cristian Tell și Nicolae Pleșoianu. Astfel tînărul Alecu a putut cunoaște pe marii conducători ai Revoluției; din discuțiile lor a prins entusiasmul și bărbăția pentru acțiunea sa de mai tărziu.

După abdicarea lui Bibescu-Vodă (13 Iunie), Guvernul provisoriu, în care N. Golescu avea Departamentul din lăuntru, numește cîrmuitor al județului pe Serdarul Ghiță Cantacuzino. Acesta era un om domol, fără avînt și lipsit de curaj pentru acțiuni răpezi

[1] Antonian Nour, *Istoricul orașului Alexandria*, p. 134.

www.dacoromanica.ro

și hotărîte. În primele zile colindă județul, însoțit de „propagandiștii“ Rizescu și Băjescu și de șase călărași, îndemnînd poporul să treacă de partea Revoluției [1], dar la atît se reduce toată activitatea sa revoluționară. El conduse treburile județului Teleorman pănă la 8 Septembre, cînd se trase în lături din fața mișcării, care nu era decît urmarea celor petrecute în București cu o zi înainte. De atunci întră în scena revoluției tînărul Alecu Petrescu.

Ce va fi făcut el în acest răstimp de trei luni, nu putem afla; nicio știre nu se desprinde de nicăiri. Se poate să fi fost în București la 6 Septembre, cînd s'a dat foc Regulamentului Organic și de-aici, a doua zi chiar, să se fi aflat în Turnul-Măgurele, unde avea să săvîrșească și el ceia ce văzuse în Capitală. Sigur este că la 7 sau 8 Septembre alcătuiește în grabă un „protest“ în contra ocupațiunii rusești și, mai ales, în contra Regulamentului Organic. Pe acest protest semnează apoi cîțiva știutori de carte, poate nu prea mulți, între cari n'au lipsit funcționarii judecătorești, și-l cetește mulțimii adunate în piața orașului. Apoi, în fruntea celor adunați, pe cari tînărul Alecu îi însuflețește cum poate cu vorbe calde și îmbărbătătoare, pătrunde în curtea cîrmuirii. Doi preoți în odăjdii, popa Paraschiv din Turnu și popa Florea din Rîioasa, slujesc un serviciu religios de ocasie, binecuvîntînd focul în care fiul Serdarului Petrachi aruncă, filă cu filă, Regulamentul Organic.

Cîrmuitorul județului, Ghiță Cantacuzino, găsește cu cale să stea de-o parte sau să iasă din oraș, bucurîndu-se de fapta tînărului revoluționar. Nu făcu nicio intervenție, niciun protest, cînd Alecu Petrescu luă asupră-și conducerea treburilor cîrmuirii. Dar pentru această nepăsare, „pentru că n'ar fi întrebuințat influența sa asupra popririi arderii Regulamentului“, a fost dat în judecata Înaltei Curți Criminalicești [2], care cu multă greutate și după mari intervențiuni îl apără de pedeapsă.

Timp de cîteva zile, de la 8-9 pănă la 14-15 Septembre, conducerea județului Teleorman a avut-o tînărul Alecu Petrescu. Care a fost activitatea sa în acest răstimp, nu se știe. Archiva județului nu păstrează nimic din această vreme.

Cînd se restabili „ordinea legală“, începură arestările și prigo-

[1] Antonian Nour, *o. c.*, p. 123.

[2] Jurnalul No. 11, în Dos. nr. 1357 din Archivele Statului.

www.dacoromanica.ro

nirile. In puține zile mănăstirea Văcărești deveni neîncăpătoare. Se găsiau aici mai mult boierinași, orășeni și preoți, căci boierii cei mari reușiseră să fugă sau fuseseră arestați și transportați pe Dunăre la Orșova, unde abia li se dădu drumul [1]. Între cei arestați a fost și Alecu Petrescu.

În Novembre, Caimacamul Cantacuzino dădu poruncă Departamentului Dreptății să alcătuiască o comisiune de anchetă, care să cerceteze vina fiecărui arestat politic și să întocmească actele de dare în judecată. Mădularele acestei Comisiuni erau: Mihail Cornescu, un om de nimic, simbriaș al tuturor celor cari-l plătiau mai bine; Scarlat Ghica, „sluga plecată a Rușilor", și polcovnicul Garbaski, un Polon pripășit în București, supus cu trup și suflet generalului Duhamel. Cu astfel de oameni se înțelege ușor ce avea să lucreze comisiunea de anchetă. La 23 Novembre se ceru instrucții Departamentului Dreptății, pentru că nu se cunoștea „nici lista arestuiților și acelor sloboziți în chezășie, nici instrucția procedurii ce urmează a păzi, nici acturile celor obștite și cele particulare ale revoluționarilor" [2]. Ancheta ținu până la 7 Iulie 1849, cînd, în urma cererii generalului Duhamel [3], se dizolvă, din porunca lui C. Suțu, Marele Logofăt al Dreptății.

Tot atunci a fost disolvată și Înalta Curte Criminalicească, alcătuită în April după cererea lui Fuad-Efendi și a generalului Duhamel [4]. Această Curte, „întemeindu-se pe pregătitoarele lucrări ale Comisiunii de cercetare", judecă două categorii de vinovați: pe acei cari s'au împotrivit cu armele la intrarea oștilor turcești în București și pe acei cari au ars sau au făcut să ardă Regulamentul Organic. Jurnalele cu sentința fiecărui vinovat în parte s'au adus la cunoștința Înaltei Porți, iar pedepsele trebuiau să aibă aprobarea Sultanului.

Înalta Curte Criminalicească a judecat pe Alecu Petrescu în ziua de 19 Maiu 1849. După procedura stabilită, revoluționarul a fost întrebat dacă are nevoie de avocat; tînărul inimos a răspuns că „n'are trebuință", dar că-și poate dovedi nevinovăția. Pentru aceasta ceru un nou termin de judecată, la care să-și aducă

---

[1] I. Voinescu, *O călătorie pe Dunăre*, în „Rominul", N-le 330-4, 1861.
[2] Raportul No. 6, Dos. nr. 1357.
[3] Nota No. 258, Dos. No. 1357.
[4] Adresa No. 1585, Dos. No. 1357.

www.dacoromanica.ro

martori. Curtea însă, supt presidenția lui Arghiropol și în complectul cu D. Ralet, C. Bălăceanu, M. Florescu, N. Ghica, G. Văcărescu, I. Slătineanu și I. Vlădoianu, avînd procuror pe Ioan Suțu, răspinge cererea și condamnă pe tînărul revoluționar „la munca Giurgiului pe soroc de șase ani". Motivarea acestei aspre sentințe nu e lipsită de interes: „fiindcă însuși Alecu Petrescu a mărturisit la Comisie, prin tacrirul dat acoló, precum și la această Curte, că a ars Regulamentul de la orașul Turnu, iscălind și în protestul iscălit de mai multe fețe ale săvîrșitorilor acestei fapte, nu-i poate fi de ajutor deșarta pricinuire ce face că ar fi urmat această faptă de sila norodului și că ar fi avînd dovezi, în vreme ce lucrările lui de propagant și luarea de sineși a cîrmii județului și înrîurirea ce exersa asupra tulburătorilor este întru toate soglăsuită, că acea faptă a arderii Regulamentului, înpotriva căreia nu s'a arătat în urmă cu nicio protestuire sau căire, și prin urmare, dovedit fiind de vinovat în faptă criminală, atît răsvrătitoare, cît și necinstitoare către amîndouă Înaltele Puteri, s'a hotărît..."[1].

Serdarul Petrachi Constantin nu dăduse prea multă grijă procesului; el socotia că fiul său, nefiind major, nu putea fi făcut răspunzător de fapta sa sau, în orice cas, nu va fi pedepsit cu atîta asprime. Sentința însă a fost o grea lovitură pentru bătrîn, și abia atunci încep intervențiile. Înalta Curte Criminalicească nu mai putea reveni asupra procesului; numai Domnul țerii putea să poruncească revisuirea, dar, fiind pricină politică, depindea de Sultan. Serdarul făcu o cerere „cinstitului domn procuror al cinstitului Înalt Divan Criminal", în care spunea: „Nevrîsnicul mieu fiu, Alecu Petrescu, înșelat de frageda sa minte, a luat parte la lucrările evenimentelor trecute și aflu că s'a osîndit la munca Giurgiului pe soroc de șase ani; ci, fiindcă toate pravilele neamurilor luminate apără pe asămenea nevrîsnici de osînzi ce ar putea da celor cu vrîstă pravilnică, și fiul mieu se nepăstuiește la aceasta, chiar de-ar fi fost amestecat în arderea Regulamentului, ca părinte protestez către dv. și vă rog să mișcați datoriile postului ce ocupați, ca, nescăpînd din vedere cuprinderea pravilei, să faceți cele de cuvință pentru a se desvinovăți de osînda ce i s'a pus"[2].

---

[1] Jurnalul no. 18, Dos. 1357.

[2] Dos. nr. 1357.

www.dacoromanica.ro

Procurorul Ion Suțu îndreptă „în original“ cererea către Logofeția Dreptății; aici, știindu-se că revisuirea o putea porunci numai Sultanul, rămase fără soluție. Totuși Serdarul Petrachi nu-și încetă rugămințile. Se înfățișă Domnului și-l rugă să-i mute măcar feciorul la altă închisoare, cu regim mai ușor. Știrbei-Vodă se înduplecă și porunci ca Alecu Petrescu, împreună cu alți condamnați politici, să fie mutați la mănăstirea Mărgineni.

Făcu chiar mai mult decât atât. La câteva luni de la urcarea în Scaunul domnesc, interveni către Poartă să ierte pe vinovații din 1848. Sultanul se înduplecă și acordă iertarea sa tuturor revoluționarilor, în afară de Costachi Zaman, Scarlat Turnavitu și Alecu Petrescu [1], cari rămaseră să-și ducă înainte osînda. Pe aceștia însă, ca o ușurare a vieții de arestat, Vodă-i trimese la schitul Berca din județul Buzău, unde aveau un regim mai liber.

După citeva luni Domnul interveni iarăși la Constantinopol, și de astă dată dobîndi iertarea și pentru ultimii condamnați. La 6 Mart 1851 [2] Logofeția Dreptății dădu poruncă să fie liberați și cei trei arestați de la mănăstirea Vintilă-Vodă. Alecu Petrescu fu liber, după ce plătise cu doi ani și jumătate de închisoare curajul de a fi cerut pentru neamul său vremuri mai bune și mai ușoare.

Antonian Nour.

Cu privire la Despot-Vodă

În informațiile privitoare la Despot-Vodă nu s'au băgat de samă până acuma lămuririle, cu totul precise, care se află în a patra din vestitele scrisori ale lui Auger Busbeck (Augerius Busbequius), residentul imperial la Constantinopol, către un prieten de acasă.

În această scrisoare, din Frankfurt, 16 Decembre 1562, plină de informații asupra Imperiului, se arată cum negocierile pentru pace ale trimesului au fost, într'un moment, primejduite prin aceia că „un Grec de neam pe care-l onorau cu numele de Despot, cu ajutorul ostașilor Împăratului cari păziau hotarele Ungariei, a năvălit în Moldova și, gonind pe Voevodul care o stăpînia, s'a așezat în Scaun [3].

[1] Ofisul nr. 1.115 dos. nr. 1.357.

[2] Adresa nr. 229, dos. nr. 1.357.

[3] Graecus quidam natione, quem Despotae nomine honestabant, praesidio caesariani militis qui fines Hungariae tutabatur, in Moldaviam imperat eamque, Vayvoda exacto a quo possidebatur, insederat.

www.dacoromanica.ro

Turcii își dau samă și de importanța faptului însuși și de tot ce putea să iasă dintr'însul mai departe, dar din prudență, tac. Dalmatinul Alì, prietenul solului, îi comunică însă lucrul. Un servitor al Vizirului spune lui Busbeck că va fi chemat în curînd pentru aceasta. Alì se face întăiu a vorbi numai de rosturile acelei păci pe care Trimesul o voià încheiată cît mai răpede, temîndu-se de complicații. Numai la plecare el aduce înainte știrile moldovești, „ca și cum atunci i-ar fi venit în minte: „zău, aproape am uitat ce voiam să-ți spun. N'ai auzit că Germanii au venit în Moldova?". Busbeck se face a nu ști nimic — *minime, neque mihi est verosimile.* „Ce să aibă a face Germanii cu Moldova, cînd atîta pămînt îi desparte?" Răspunsul nu întărzie: „Dar, iată, e adevărat, și vei vedea și d-ta că e așa... Apoi, ca să nu ai nicio îndoială ne vom îngriji să prindem vre-un German, pe care-l vom trimete la tine ca să afli de la dînsul".

Și ambasadorul, la rîndul lui, arată că nu poate fi cu știrea Împăratului, că sînt Germani, „nație liberă", cari se închiriază ca ostași, că poate să fie soldați licențiați de șefii lor și probabil că totul pleacă de la nobilii unguri de la hotare, cari nu mai pot suferi jignirile ce li se aduc zilnic de Turcii vecini, și aceasta o poate înțelege oricine, fiind dată continua serie a acestor grele și felurite călcări de pace. Nu e ținut el însuși ca prisonier de atîția ani, încît unii se întreabă dacă e viu sau mort? Se folosesc și Ungurii de prilej, ca să-și răsbune.

„Folosească-se", obiectează Alì, „dar numai în hotarele Ungariei sau locurile vecine; ci să năvălească în Moldova, departe numai puține zile de Adrianopol, aceasta nu e de răbdat." Și încă odată i se spune că asemenea certe nu le împacă avocații, ci le hotărăsc armatele (ed. Pesta 1758, pp. 186 și urm, 211)[1].

N. Iorga.

Un proces de recunoașterea „boieriei" în „Țara Oltului"

E cunoscut că boierii așezați și înzestrați cu moșii în Țara Oltului (Țara Făgărașului) de către principii munteni au scăpătat pe

[1] Titlurile Moldovei și Țerii-Românești în documente ale Sultanului pentru Apus, pp. 271-2. — Un St.-Hilaire, care amintește numele celui ucis de Despot, e trimes în Ungaria, p. 311.

www.dacoromanica.ro

încetul, în prima linie prin împărțirea moșiei în bucăți tot mai mici de către urmași. Astfel ei ajunseră foarte aproape de starea unor țerani liberi, destul de săraci, dar cari mai păstrau ceva privilegii.

Cu timpul, în rîndul acestor boieri s'au mai ridicat și alți locuitori, unii prin vrednicia lor, alții prin darul principilor ardeleni sau al stăpînilor domeniului Făgăraș.

Pe „boierii" de orice origine, însă, îi pîndia mereu Statul vînător de birnici, față de care cei urmăriți își puteau de multe ori numai cu greu susținea, pe calea justiției, bruma de drepturi ce li mai rămăsese. Am crezut interesant să dau în traducere din ungurește un proces de acest fel, intentat fiscului de către Ion Breazu din Luța. Notez însă că aici e numai întâia sentință cu motivarea ei. Procesul întreg pare a se fi isprăvit abia după 1800, cu izbînda lui Ion Breazu.

* * *

La 1793, Mart, în Oșorheiu, în ședință ordinară, s'a luat procesul de dovedirea nobilității al lui Ion Breazul de Luța, nobil din Țara și Ținutul Făgărașului, ca reclamant împotriva comunității Luța din acea Țară și Ținut, ca reclamată.

Represintantul reclamantului e Grigorie Boros de Sz. Gerlicze, prin care dă:

1. Supt litera *A* încunoștiințarea *(relatoria)* de la 14 Februar 1793 despre chemarea în proces a comunității.

2. Diploma armală, cîștigată de la principele Ardealului, Gheorghe Rákóczy de fericită amintire (în favorul) lui Drăghici Breazul de Luța și, prin el, a celor șapte fii pănă acum născuți ai săi, datată 14 August 1637, cu semnătura principelui însuși și a secretarului său și cu pecete atîrnată, (care fusese) publicată la 23 Februar 1636 în cetatea Făgărașului în Scaunul superior, fără nicio contestație, după care Drăghici Breazul de Luța și cei șapte fii născuți ai săi se nobilitează supt litera *D:* după genealogia aici descrisă, reclamantul este adevărat autentic moștenitor și urmaș al lui Aldea, menționat în diploma armală, de oare ce în genealogia lui Drăghici Breazul de Luța, cîștigătorul diplomei armale, un fiu e:

Aldea, Ion, Ion, Aldea.
Ion reclamantul.

www.dacoromanica.ro

Pentru dovedirea acestora dă:

1. Un proces-verbal de investigaţie *(vallato level)* autentic, dat la 13 Decembre 1792, supt litera *C*, din care se arată că tatăl reclamantului a fost Aldea, bunicul Ion, pe cari marturii i-au apucat şi i-au cunoscut; tatăl lui Ion a fost Ion, al acestuia Aldea, acela care se pomeneşte în diploma armală a acelui Drăghici Breazul, cîştigător al diplomei armale, care genealogie după acel proces-verbal de investigaţie se dovedeşte şi cu aceia că Drăghici Breazul de Luţa, cîştigătorul diplomei armale, la cîşgarea ei avînd şapte fii, ale căror nume s'au scris în diplomă, urmaşii unuia dintre aceştia, ai lui Birsan: Vasile şi Ion, au dovedit prin proces şi au fost puşi în imunitate şi sînt (şi acum), iar, după declaraţia martorilor, reclamantul este, nu numai rudenie cu aceia, ci chiar şi are în Luţa moşie, care se împărţeşte şi e într'o brazdă cu ei; reclamantul şi înaintaşii săi n'au slujit nimănuia pentru moşia (şi) moştenirea lor din Luţa, dijmă n'au dat: sarea nobilitară, pănă cînd s'a dat, au luat-o; — prin ceia ce, fiind dovedit că reclamantul e urmaşul adevărat autentic al celui de al treilea fiu al lui Drăghici Breazul care a cîştigat diploma armală, al lui Aldea Breazul cere să fie declarat nobil armalist, adevărat, autentic şi, fiindcă e supt povara impunerii la dare şi grănicer, să fie absolvat şi de acestea.

Domnul director fiscal Alexe Noptsa de Silvaşul-de-sus, care intervine în acest proces pe basa oficiului său, prin procuratorul fiscal Emeric Sántos de Csikhoszszuaszo, îşi face obiecţiunile sale în următoarele:

E evident, ce e drept, din diploma armală, dată supt *B*, că la 1635 príncipele de fericită memorie de atunci, Gheorghe Rákóczy, a nobilitat pe Aldea Breazul, dar că reclamantul ar fi urmaşul adevărat al scrisului Aldea Breazul, aceia nu o poate dovedi cu jurămintele din anul trecut 1792; şi anume diploma armală e datată din 1636, de la care timp s'au împlinit o sută cinzeci şi şase de ani, ceia ce trece şi de două ori peste aducerea aminte omenească.

2. În ce priveşte însă aceia că unele rudenii colaterale au dovedit prin proces şi azi sînt în imunitate, aceasta nu arată nimic, nici pe sine nu se poate încopcia cu aceia; aici vine mai departe şi aceia.

3. Că pretinsele-i rudenii întrebuinţau acum numele de Brazul,

www.dacoromanica.ro

acum Drăghici, acum Székely, după care e îndoielnic dacă sînt sau nu urmaşii lui Aldea Breazul care a cîştigat diploma armală.

4. Chiar dacă ar arăta în chip autentic toate acestea, dar nu poate arăta nimic, anume că, după Normativa Instructio, are doi servitori, precum şi birnici şi alţi oameni supuşi la sarcini publice.

La acestea reclamantul răspunde şi spune următoarele:

Ad 1-um. Din declaraţiile cu jurămînt, alăturate supt litera *C*, se vede suficient genealogia descrisă mai sus a reclamantului, pentru că martorii au cunoscut pe tatăl şi pe bunicul lui; pe tatăl (bunicului), pe Ion şi pe tatăl acestuia, pe Aldea, i-au declarat după mărturisiri ştiute şi auzite de la oameni bătrîni, pe care legea niciodată nu le declară fără putere sau nefolositoare; această genealogie, — pe lîngă usurile şi imprejurările înşirate şi dovedite în proces *(levata)*, — o adevereşte destul de sigur existenţa diplomei nobilitare în mîna reclamantului, diploma armală şi faptul că are proprietate şi locuinţă în Luţa, unde a locuit şi cîştigătorul diplomei armale; chiar şi dacă ar fi odată o greşeală ori o lipsă în documentarea genealogiei, aceasta a admis-o şi Maria-Teresa de fericită amintire; dar cu atît mai vîrtos cînd (reclamantul) şi-a dus originea din linie în linie pînă la Aldea Breazul, scris în diploma armală. Oposiţia domnului *ingerens* nu poate sta.

Ad 2-dum. Că Ioan Bîrsan şi Vasile, cari sînt în imunitate, sînt rudenii de singe şi composesori cu reclamantul, aceasta e destul de evident din declaraţia de supt litera *C*, nu se cere dovedire mai bogată decît atita.

Ad 3-tium. Reclamantul n'a întrebuinţat mai multe nume de familie decît Breazul adevăratul nume de familie e acesta, şi familia îl are de la satul cu numele Braza (Breaza); numele de Drăghici a fost numele de botez al celui ce a cîştigat diploma armală, de care reclamantul nu s'a folosit; numele de Székely, de ce s'a alipit la o rudenie din altă linie, aceia încă se vede din declaraţie; de aceia toate acestea nu pun la îndoială originea reclamantului din Aldea Breazul, cel care a cîştigat diploma armală.

Ad 4-tum. Proprietatea în Luţa a reclamantului e destul de evidentă din declaraţia de supt litera *C*, decît care mai mult nu cere decretul de lege P. 1°, Tit. 6. 9; dar şi Maiestatea [Sa] nu a cerut în Propositio Regia; de care legi, documente înaintate, dovezi şi motivări ţinîndu-se, reclamantul le supune judecăţii.

www.dacoromanica.ro

Fiscul stăruiește în obiecțiile sale de mai înainte și așteaptă sentința.

Sentință

pronunțată în procesul nobilului Ion Breazul de Luța, locuitor în Țara și Ținutul Făgărașului, ca reclamant împotriva comunității din Luța, ca reclamant, pentru dovedirea nobilității, (proces) pornit și tratat la Tabla Regească în Oșorheiu, în luna Sfintului Ioan (Iunie), în 27 zile, 1793.

În procesul de dovedirea nobilității al lui Ion Breazul de Luța, chemînd comunitatea din Luța, ea predă o diplomă armală, care s'a dat supt principatul lui Gheorghe Rákóczy de fericită amintire, în care, la anul 1635, se nobilitează Drăghici Breazul cu fiii săi cu numele Radul, Banciul, Aldea, Alexandru, Ion și Birsan.

2-do. O *inquisitoria* din anul 1792, dată cu iscălitura lui Samuel Trencsényi și Ion Luțai, asesori în Scaunul General al nobilului Ținut al Făgărașului, din care se arată limpede că pe tatăl reclamantului, pe Aldea, precum și pe bunicul lui, pe Iuon, martorii i-au cunoscut bine; al cărui tată ar fi fost, ce e drept, Ion, fiul lui Aldea, care se găsește în diploma armală; de și aici martorii spun numai cele auzite, cu toate acestea, din *inquisitoria* reieșind clar și aceia că Vasile și Ion, urmașii lui Bîrsan, fiul lui Drăghici Breazul, locuitori tot în Luța, care (Bîrsan) a fost fratele lui Aldea, precum dovedește pomenita diplomă armală; dovedind prin proces, au fost declarați imuni, și că reclamantul de acuma posedă avere ce se împărțește cu aceștia,

Neconsiderînd întru nimica opoșițiile Fiscului Regesc, reclamantul se declară adevărat nobil legal.

Din protocolul Tablei Regești a Marelui Principat al Ardealului și al părților anexe, Oșorheiu, în luna Iunie (a Sfintului Ioan Botezătorul) la 27, anul una mie șapte sute nouăzeci și trei.

(Sigil pe ceară.)

dată de
ss Ioan Cserei,
protonotar.

(In proprietatea mea este și un al doilea exemplar din sentință, dat de protonotarul Turi Laszló).

Valeriu Literat.

---

www.dacoromanica.ro

DĂRI DE SAMĂ

Sever Zotta, *Despre neamul Cantemireștilor* (din „Buletinul Ioan Neculce", IX), Iași, 1931.

Ca totdeauna, d. Zotta, și în acest studiu genealogic asupra familiei Cantemir, reluat după *Revista Arhivelor*, din 1924, dă o mulțime de lucruri cu totul necunoscute. Presupunerea mea cu privire la anul morții lui Teodor Cantemir (Silișteanul) pare a se adeveri după un document tipărit pe urmă (v. p. 3). E interesant că viitorul Domn Constantin Cantemir e acela care a botezat pe Dumitrașcu, fratele, înrudit apoi cu Cantacuzinii, al lui Mihai-Vodă Racoviță (p. 4). Am afirmat și eu că numele de Cantemir a fost luat din causa faimei de care se bucura vestitul mîrzac rebel din prima jumătate a secolului al XVII-lea (cf. p. 8). Vulturul cu două capete de la Golia nu e în legătură cu Vasile Lupu, ci cu Cantacuzinii îngropați acolo *(ibid.)* E vorba apoi de un coborîtor al neamului Nădabaico, Iordachi, care e dat ca „frate" cu cel d'intăiu Domn dintre Cantemirești.

Se publică un act din 6 April 1675 cu privire la înfierea, în satul Ceucani, a lui Vodă Antioh Cantemir de un Gheorghe Buga (pp. 15-6).

Un împrumut al lui Antioh, ca Domn, de la Hrisant Notara (pp. 17-9). Și un act privitor la fiii lui Antioh cu Ecaterina Ceaurul, Ioniță, Constantin, Dumitrașcu (pp. 21-2). Cu acest prilej se strîng știrile despre aceste beizadele.

Foarte interesantă scrisoarea particulară a lui Constantin Dudescu, boierul muntean cunoscut pentru uneltirile sale, către cumnatul său, Teodor Paladi (29 Iunie 1746; nu s'a observat prima ei tipărire). Extragem această parte, plină de temperamentul pe care și altfel îl cunoșteam: „Atît la strămutările Domnilor, cît și la răzmirițele trecute, mi s'au amărît sufletul, mi s'au uscat oasele; nu mă mîngîie nicio fericire a vremilor celor bune cît m'au amărît întîmplările cele împotrivnice, nemulțămirile Domnilor, minciunile vrăjmașilor, amăgelile prietenilor celor mincinoși. De unde am nădăjduit, de multe ori m'am primejduit, și de la cei de la care [am așteptat mai puțin], măcar că la toată lumea sînt cam aceste feliu de întîmplări, dară la aceste doao ticăloase de țări iaste osebire mare. Ci, cui îi place, să șază sănătos. Iar să crează că

www.dacoromanica.ro

sănt către apusul veacului. Iară, fiul mieu, mai bine să fii la Ţarigrad slugă decît aicea boeriu. De grăşescŭ, nu ştiu: atît ştiu că întîmplările aşa m'au făcut să fiu rîvnitoriu" (p. 26).

Şi o scrisoare din 1772, Februar, a lui Mihai Cantacuzino, cel ce va trece în Rusia, scriitorul, către Smaranda Cantacuzino, cumnată-sa. El se arată foarte legat de Ruşi, în acest regim de ocupaţie: a primit Bănia „de ruşinea oamenilor, văzînd că cei ce n'au gîndit, iau boeriile noastre şi alţii ce înjura pe Ruşi, şi pe noi pentru Ruşi, şi de-acum de rădu de noi, cum că tot o nădăjduescŭ a ne aduce la acel hal". El adauge în aceleaşi scuse: „Căştig, cu mila lui Dumnezeu, acum nu-i o parà de la boerìi". El a avut şi de „la Domnii, încă cu venituri mai pline, mai late [1]". De moartea fratelui, Pîrvu, în luptă, îi pare rău şi pentru banii ce-i avea la dînsul. Se gîndeşte că, la pace, de care se vorbeşte, nu va putea să rămîie în ţară: „cănd, pentru păcatele noastre, să lase ţările iar la Turci, noi a sta în ţară, putinţă nu e". Nici într'un chip nu pot sta în ţară... Pentru atătea pierderi şi pentru atătea morţi şi pentru atătea necazuri să fim în rănd obştii, a ne certa pe boerìi, şi văduvile noastre sau copii noştri după moartea noastră să moară de foame?" În altă scrisoare, din aceiaşi zi, el se plînge de ginerele său. În ambele, stilul e destul de prost.

Şi o scrisoare către Rumianţov a lui Dimitrie, fiul lui Constantin şi nepotul de fiu al lui Antioh-Vodă, pentru o reclamaţie de moşii.

Mai vioaie scrisoarea Banului Nicolae Dudescu către Spătarul C. Paladi (6 Maiu 1779). Cu acest prilej d. Zotta dă un adevărat mic studiu despre Dudeşti. Pentru ultimul Cantemir, Dimitrie, în 1809, p. 42 şi urm.

* * *

Spiridon M. Theotoki, Οἱ τελευταῖοι χαιρετισμοὶ τοῦ Ῥήγα, ἐκ ἀνεκδότων χειρογράφων τοῦ ἀρχείου τοῦ Ἰ. Ἀ. Καποδίστρια (în colecţia Vikela), Atena, 1931.

Editorul însuşi se întreabă dacă aceste „Adieux de Riga à ses compatriotes", găsite între hîrtiile presidentului Capodistria, sînt sau ba autentice. Avem a face cu o lungă predică, lipsită de orice elemente faptice, care ar permite un control. Riga el însuşi primise, în adevăr, o educaţie în acest sens şi el avea, ca toţi

[1] „Grunsc" e imposibil. „Bulci" e bîlciu. A „prohorisi" e a înainta.

www.dacoromanica.ro

contemporanii lui, aplecarea către asemenea truisme morale și politice, care fac ilisibilă cetirea discursurilor și proclamațiilor Revoluției francese. Unele pasagii nu sînt lipsite de elocvență.

O biografie italiană a lui Riga se adauge. Se pomenește șederea la București; se amintesc traducerile din Metastasio, din Montesquieu („Grandeur et décadence des Romains"), din Gessner („Moartea lui Avel"), pe lîngă cele general cunoscute. Purta, la Viena, un „certo vestiario valacco" și un coif de o speță particulară. Se arată legăturile cu tipografii frați Puliu, Pullio (p. 34): și ei fură închiși pentru Riga, și apoi expulsați.

* * *

Maria G. Bogdan, născută Vasile Alecsandri, *Autrefois et aujourd'hui, 1920-1923, Lettres de Vasile Alecsandri, Costaki Negri, Balcesco, Russo, Em. Kostaki Epureanu, Rosetti,* 1929.

Această prețioasă cărticică e alcătuită din reflecții și critice, une ori foarte amare, asupra stărilorde lucruri actuale, după expropiere, din amintiri, de multe ori folositoare, cu privire la prietenii lui Alecsandri. Dar ceia ce interesează mai mult sînt numeroasele scrisori — altele s'au pierdut pe timpul războiului — ale poetului către fiica sa. Redactate, fără excepție, în limba franceză, cu o savoare de secol al XVIII-lea, și numai rare ori cu moldovenisme, ele încep în Novembre 1869, cînd copila era la școală în Paris, și urmează pănă în 1876; întrerupte, ele sînt reluate la 1881. O parte, de la 1885, sînt ale ministrului României la Paris. Ultima e din 22 April 1889. De la ceilalți cîteva scrisori către Alecsandri, din anii 1848-59 mai des. E vorba și de propunerea către Negri de a-l face Domn și de vînzarea tablourilor lui către Stat.

Nu se va putea scrie despre Alecsandri fără a întrebuința culegerea de față.

* * *

Rafael de Altemira y Crevea, *Historia de la civilización española*, Madrid 1928; *Histoire d'Espagne* (colecția Armand Colin), Paris 1931.

Cel mai mare istoric de astăzi al Spaniei presintă în două forme deosebite și în două limbi, pentru publicul de acasă și pentru publicul general, o sintesă a istoriei țerii, sale și poporului său o sintesă interesantă, pe care a încercat-o și în alte forme (*Historia de España y de la civilización española*, 4 vol., ed. a 4-a,

www.dacoromanica.ro

Barcelona, 1928; *Epitome de Historia de España*, Madrid 1927; *A History of Spanish Civilization*, Londra 1930). In ea, cum spune el și într'o carte de cugetare abstractă *(Enseñamento de la Historia*, 1891), el caută „sensul organic al istoriei, urmărind rădăcinile psihologice, individuale sau colective, ale faptelor care merită să fie reținute și să lase urmă în istoria omenirii", cu credința, atît de îndreptățită, că „alcătuirea organică a faptelor poate dura mult și servi chiar acelor cari pretind a o întrece".

În ambele lucrări o introducere geografică presintă țara pe care munții o taie în bucăți, dar care în părțile sorite de la Est și în unele „cuencas" interioare e de o extraordinară bogăție a producțiilor de tot felul. În ce privește pe cei mai vechi locuitori, Basci, Liguri (pe cari-i pune la îndoială), Iberi, Celți — și cîte nume nu li dă marele descriitor grec al lumii, Strabon, care avea izvoare pierdute pentru noi! —, se admite existența, la început de tot, în perioada pietrei cioplite, a două rase, dintre care a doua, mai recentă, oferă caracterele tipului Cromagnon. Cu dreptate sau fără — aș crede: fără — se atribuie acestei rase — cît de greu e în acest domeniu, pe care autorul l-ar numi mai bucuros al „preistoriografiei" decît al „preistoriei", a osebi deosebitele pături și ceia ce se ține în materie culturală de dînsele! —, d. Altamira atribuie acestora splendidele opere de artă din peșterile de la Nord, pe lîngă care pune pe acelea din Sud, avînd omul în centru, biruitor mîndru, îmbrăcat, cu un fel de căciulă în cap, al cerbilor cari înaintea lui îngenunche ori se înțepenesc cu săgeata în spate *(Historia*, p. 26: „abrigo del Roure"). In epoca pietrei lustruite, cu o cultură de caracter practic, industrial, ceramica are, și aici, desemnuri de caracter geometric.

Se vorbește de dolmenele, menhirele, cromlecurile, așa-numitele *mamoas* sau *mamblas*, acoperite cu pămînt, risipite în anume părți ale peninsulei. Nu lipsesc nici depositele „kjökkenmödding" și locuințile pe palafite. Se face loc civilisației mai înaintate de la Tartessos (a Turdetanilor).

Bronzul, venind din Andalusia, nu e lămurit în originile sale: o teorie germană recentă îl punea în legătură cu minele bogate ale peninsulei iberice înseși. Fierul ar fi fost adus de aiurea, poate și din Africa.

Acuma vin rase care ar fi nouă (dar ce dovezi s'ar putea aduce pentru o imigrare?): Iberii (din Mesopotamia?...) și Celții,

www.dacoromanica.ro

cari ar fi numai din veacul al VI-lea până la al IV-lea, pe cînd desemnurile din peșteri ar fi de acum 15.000 sau 20.000 de ani. Celtiberii nu-i par a fi cu siguranță o rasă amestecată, și d. Altamira propune „Celți de la Ebru".

Colonisarea feniciană lasă urme ca interesantul sarcofag representînd pe capac un tip asiatic bărbos, care s'a găsit la Cadiz, și rămășițe mărunte, ca vase de sticlă ori pieptenele *(Historia,* p. 32) cu scene de lupte între animale, de caracter pur asirian.

Urmează Grecii, din veacul al VII-lea: Hesiod însuși vorbește însă de Spania. Se întemeiază orașe ca Enporion (Ampurias), Hemeroskopion, în fața Ivizei feniciene, Artemision, Alonai.

O sintesă a semințiilor, până atunci deosebite, în nume ca și în apucături, în moravuri, în religie, se face pe acest timp. Elementele împrumutate se confundă într'o civilisație pe care o presintă strălucit statuia zisă „dama din Elche" (Alicante), cu portul ei special, cu bogăția ornamentelor de metal de pe cap și de pe gît, care-i dau înfățișarea unei țerance olandese din timpurile noastre *(Historia,* p. 38). In schimb vasul de la pagina 43 dă o luptă între un om și un taur care ar avea mai mult un brutal caracter de Asie, sămănînd cu presintările artistice ale Etruscilor.

Roma strecoară de sigur multe elemente indigene și, răpede, complect, cum o afirmă și Strabon, romanisează. Această parte era poate de înfățișat mai larg, căci, pretutindeni, supt formele romane, tipice, se mișcă o lume întreagă care vine din originile naționale ale vechilor rase. Aceasta se vede, oarecum, și în artă — noile ziduri regulate ridicîndu-se pe basele ciclopice de la început — și în literatură, unde violenta notă iberică răsbate (se semnalează aici ca Spanioli, pe lîngă Seneca și Quintilian, Lucan și Marțial, Columella, Pomponiu Mela și Higin). Plîngerile contra abusurilor sistemului roman nu privesc numai Spania, dar în lucrurile care se petrec pe atunci în peninsulă este fără îndoială ceva în adevăr specific spaniol. Cimitirul de curînd găsit la Taragona presintă în chip impresionant acest caracter local (v. cartea mea *Catalonia).*

Și creștinismul spaniol, care era să aibă o așa de mare influență și asupra vieții politice și culturale, e tratat numai în treacăt. Viața populară creștină însă avea o fisionomie iberică vrednică de a fi relevată, și în ce privește arta pe care a produs-o și din care ceva s'a păstrat și până la noi.

www.dacoromanica.ro

Întrebarea se pune dacă istoria regalității de cucerire visigote, de la Euric la Recared, face parte din istoria nației spaniole tot atîta cît istoria regalității france din istoria poporului frances. Aș crede că mult mai puțin. Proporția germanismului în soarta ulterioară a populației iberice e de sigur mult mai mică. Prin nobili, prin episcopi, al căror rol — scăzut de d. Altamira — a fost totuși așa de mare, tot Ibero-Romanii au fost stăpînitori, prin coroana visigotă sau și contra ei.

Tot locală, indigenă rămîne basa istoriei spaniole și supt Mauri. Supt nume deosebite și cu altă religie e perpetuarea trecutului. Poate că rolul Asturienilor coborîți spre cucerire e mai mic de cum se crede. Substratul acestei *reconquista* poate fi mai însemnat decît opera cuceritorilor. Tot așa supt Arabi Siria a rămas siriană ca și în trecut. S'a semnalat rolul pe care în arhitectura de coloane a năvălitorilor musulmani îl joacă moștenirea clasică, romană, în ce privește chiar piesele care întră în construcție *(Historia*, pp. 88-9).

Înaintarea creștină, mai curînd decît să aibă în vedere un scop național și să urmărească o mare operă politică, era o imitație, nu a dispărutului Stat visigot, ci a pătrunderii carolingiene care se făcuse în Catalonia. Desele căsătorii între creștini și musulmani, înșirate de d. Altamira la pagina 94, raporturile economice și culturale între cele două lumi arată că avîntul de cruciată nu s'a transmis din Spania la Francesi, ci de peste munți în Spania. Intre *moros latinados* și *cristianos algaraviados* erau relații zilnice, și autorul observă: „nu era rar ca trupe musulmane să se lupte, în unire cu creștini, fie contra altor creștini, fie contra compatrioților înșiși" *(Histoire*, p. 95). Se citează mărturia unui creștin din veacul al IX-lea care presintă pe cărturarii de legea lui ca fiind Arabi de cultură *(ibid.*, p. 96); credincioși ai lui Hristos iscălesc în litere arabe. *Mozarabii* trădători față de Arabi, *mudejarii* credincioși trecutului arab, dar supuși creștinilor, serviră de instrument al confundării etnice. Se creiază stilul „mudejár".

Cruciata aduce luptători din multe nații, mai ales din cea franceză, care dă forme de scrisoare, tipuri de monede, influențe artistice *(ibid.*, p. 100). Călugării benedictini, de origine străină, ajută și ei *(Histoire*, p. 59).

Măreția stăpînirii unui Abdarrahman al III-lea *(Histoire*, pp. 49-50) e de sigur vrednică de a fi presintată, dar, dacă face

www.dacoromanica.ro

parte din istoria Spaniei supt raportul teritorial, ea, cu întinderea în Africa, face parte şi din istoria califatelor. Mai de folos ar fi situaţia elementelor creştine supt această strălucitoare dominaţie. Astfel activitatea soboarelor, *conciliilor* comunale (p. 60) ori liberarea prin *juniores* a şerbilor *(Historia,* p. 103). Regii din munte ai acestei epoce, Ordoño I-iu şi al II-lea, Alfons-cel-Mare, contemporan ai ultimilor Carolingieni, Ramiro al II-lea, pe la mijlocul secolului al X-lea, apar şi aici cam în aier, fără substratul mărturiilor contemporane. Naraţiunea e silită, cu acest sistem, să sară de la tabloul creştin la cel arab. Fără opera lui legislativă şi Alfons al V-lea de Leon ar fi numai o fantomă regală.

Neclară şi apariţia Castiliei ca un comitat, de tendinţe regale, confundarea ei la 1028 cu Navara, de fapt Statul basc, ale cării începuturi sînt foarte obscure pănă pe la 900, cu acea regină Tota de pe la 1000, pănă la cuceritorul Castiliei, Sancho-cel-Mare. Aş crede că aceste nelămuriri supărătoare s'ar putea înlătura oarecum considerînd toate aceste formaţiuni potrivit cu originea lor: Bascii — Navara, Suevii — Asturia, Visigoţii — Castilia.

Impărţirea Statelor lui Sancho († 1035), aşa cum se împărţise odinioară moştenirea merovingiană la Franci, nu face decît, ca şi aceia, să ţie samă de *permanenţa teritoriilor.* Liberînd Castilia, creînd pe apa Aragonului un alt Stat (formaţia unei seniorii pentru al treilea fiu e un simplu accident; *Histoire,* p. 55), el ţine samă şi de tradiţia „mărcii hispanice" gotice, a lui Carol-cel-Mare şi lui Ludovic Piul, deci *o contra-Francie spaniolă,* comitatul de Barcelona devenind din ce în ce mai independent (Berenguer Raymond pe la anul 1000). Curioase legăturile cu Veneţia ale acestui din urmă Stat: Pietro Orseolo, fost duce, un Gradenigo, un Morosini se întîlnesc în mănăstirile care, pe la acel an 1000, apar pe malul Mediteranei.

Tovărăşia creştinilor cu Musulmanii e presintată prin exemple caracteristice: căsătorii, ospitalitate între prinţi, ţinerea la Cordova a serbătorilor creştine, Dumineca observată de ostaşii califului, aceiaşi clădire pentru ambele religii *(Historia,* p. 58).

După Ferdinand I-iu, cu Alfons al VI-lea, în 1085, recucerirea creştină ajunge la Toledo, pe cînd Aragonesii sînt la 1118 în Saragosa *(Histoire,* p. 62), şi Cidul a supus din nou (1094-1102) Valencia. Numai la sfîrşitul secolului al XI-lea e şi o „recucerire"

www.dacoromanica.ro

arabă, din Africa, a Almoravizilor și Almohazilor, ale căror origini meritau mai mult spațiu. Se recunoaște caracterul de *cruciată internațională* a operei îndeplinite *(ibid.,* p. 63). De fapt înaintarea creștină se datorește, cum se vede din nevoia de repopularea și cu Francesi *(ibid.*, p. 64), stoarcerii clasei dominante arabe, așa cum cucerirea lui Iustinian în Italia e esențial ușurată de înceata nimicire naturală a Ostrogoților. Cidul, „adevărat rege de fapt" *(ibid.,* p. 65), arată cît de mult se confundau cele două lumi, el putînd servi pe una sau pe alta, ca, în Războiul de O sută de ani, nobilii francesi cari se luptă și supt steagul regelui din Anglia.

Uniunile dinastice ajută mai mult decît un sentiment național la crearea Statului spaniol: Aragonul cu Catalonia în 1162, Leon cu Castilia în 1230.

Încoronarea la 1135 a lui Alfons al VII-lea ca „Împărat al Spaniei" *(ibid.,* p. 69) merită o deosebită atenție: ea suggerează noi explicații. Împărat în sensul creștin, roman, carolingian, nu putea să fie stăpînitorul din Leon și Castilia, și încă mai puțin al unei „Spanii", *de amintire antică,* Spanie în noțiunea căreia se cuprindeau deci teritoriile deosebite de Aragonul, pe care nu l-a putut cuceri, dar pentru care a făcut mari silinți, de Navara, de Catalonia. Dar șefii acestor din urmă două formațiuni asistă la proclamarea imperială și, cu dînșii, regele maur din Rueda (p. 69). Nu trebuie oare să se vadă în aceste condiții substituirea, în locul califului, a cărui situație „imperială", de caracter bizantin în fond, era, după Almoravizi, perimată, a noului „Împărat"-calif creștin, șef al unei confederații fără caracter religios (și califul domnia peste mai mulți regi)?

Că nu era vorba de un Stat în toată puterea cuvîntului o dovedește sfărîmarea prin testamentul lui Alfons și a legăturii dintre Castilia și Leon. Dar, cînd al doilea urmaș al „Împăratului" cîștigă, în bătălia de la Las Navas de Tolosa, în 1212, biruința asupra invasiei almohade, e de fapt ciocnirea între Împăratul african și Împăratul iberic. Același rege însă admite existența în hotare determinate prin tratat (la Cazola, în 1179) a unui Aragon permanent, ca și a noului regat portughes, care și-a reunit Catalonia și are, un moment (1166-72), nu numai Provența, dar și ducatul catalan de Roussillon (Rossellò), și, pentru un cadet, Cerdagna (Saldanha), Carcassona și Narbona *(ibid.,* p. 73). Teritoriile francese vor fi menținute pănă la cruciata contra Albigensilor a lui Simon de

www.dacoromanica.ro

Montfort și la înfrîngerea, la Muret, în 1213, a regelui aragones Petru al II-lea. Un Frances, Thibaud de Champagne, fiu al unei princese navarrese, ajunge chiar, în 1234, rege al Navarrei *(ibid.*, p. 75); regele Castiliei iea însă teritoriile basce din spre dînsul; pp. 75-6).

Alături, Castilia și Aragonul restrîng pe Mauri între limitele regatului de Grenada, din ce în ce mai mult „cristianisat" în obiceiuri.

Alfons al X-lea, fiul Beatricei de Suabia și Împărat roman ales, e, în vremea cînd predecesorul său la Imperiu, Frederic al II-lea, învia dreptul roman în regatul său de Neapole, codificatorul *(Las Partidas)*.

Acuma însă nobilimea, crescută ca importanță, merge pănă la depunerea regelui. Noua cruciată africană (se iea Gibraltarul) strînge pe tulburători supt steagul regal. Alfons al XI-lea biruie la Rio Salado și Rio Palmaes, în 1340 și 1343.

Veacul acesta al XIV-lea pune, îndată, Spania în atîrnare de conflictul quasi-european al Războiului de O sută de ani, pănă ce supt „regii catolici" posibilitatea unei alte cruciate, revanșa pentru luarea Constantinopolului de Turci, se va produce. Peste grele lupte intense, între regalitate și baroni, Aragonul, aservit politicește Cataloniei, începuse o activitate mediteraneană, care-l va face stăpîn peste Neapole și Palermo, deschizîndu-i și perspective orientale. Fiul lui Iacob I-iu, Petru, luase în căsătorie pe Constanța, fiica regelui Manfred, și el ajunge să smulgă Angevinilor, abia instalați acolo, Sicilia. Ceia ce produce un lung conflict cu Papa și o intervenție francesă. Petru al III-lea făcuse o intervenție la Tunis (1280); el încearcă una la Constantina (1282). Cu de la sine putere Compania catalană, rămasă liberă după pacea cu Angevinii, va invada Orientul, părînd, la un anume moment, că ar fi în stare să-l smulgă Paleologilor restabiliți la Constantinopol.

În *Histoire*, p. 116 și urm., d. Altamira caută originile „culturii naționale". De sigur că, pentru vremea mai veche, între epopeia, sfărmată apoi în bucăți, a Cidului și cîntecele epice ale Francesilor e un raport, chiar dacă nu este unul de derivație; s'a dovedit că pretinsa operă populară e o fabricație de biserică, de călugări, pentru a îndemna la lupta cu Maurii o provincie spaniolă, Castilia, în limba căreia a fost și scrisă opera. În acel moment o arhitectură, o sculptură, o pictură spaniolă nu existau decît în elemente

www.dacoromanica.ro

de origine diferită, arabă, franceză, prin călugării de la Cluny, de la Cîteaux, care nu se confundaseră încă într'o sintesă romanică sau gotică. Ce aparţinea Arabilor n'are a face decît teritorial cu creaţiunea spaniolă. Nici strălucirea unei civilisaţii evreieşti, transmiţînd concepţiile şi metodele aceleiaşi Asii. Specific spaniol e caracterul de naivă solemnitate în pictura secolului al XIV-lea, aşa cum apare, mai desvoltată, în Catalonia, cu Huguet sau Bermejo, mai stîngace în Aragonul vecin, foarte puţin în Castilia. O sculptură naturalistă, mai ales în fildeş, dar şi în capitèle, are o tare notă de originalitate (p. 167). Arhitectura mudejar pune ceramica în colori a Arabului pe scheletul biserici creştine de tipul cunoscut; se poate vorbi şi de o „pictură mudejar" (p. 161). Acelaşi nume îl au plafoane ca acelea care, venite din Turcia, împodobiau vechile case muntene (p. 163). Lor li corespunde, dar nu în Catalonia, legată literar de Provenţa, noua tratare, episodică, de notă lirică, în „romanţe", a vechilor teme sau a unor părţi numai din ele (v. p. 129), ori altor viteji, ba chiar eroilor cîntecului frances (p. 127), pănă ce se ajunge la subiecte de luptă contemporane sau la lirica în dialect gallego, care e şi a Portugaliei. Triumful, în toate domeniile, al limbii castilane e numai din secolul al XV-lea, cînd ea are să se lupte contra năvălirii Renaşterii de limbă latină, venită din Italia, pe vremea unui Alfons Magnanimul, şi chiar a literaturii italiene[1].

Această civilisaţie, ca şi viaţa politică de care se ţinea, au fost modificate, după opera de reforme unificatoare şi ierarhisante, a „regilor catolici", Isabela şi Ferdinand (v. *ibid.*, p. 188 şi urm.), de *prefacerea regatelor spaniole unite în basă pentru o politică de caracter internaţional*, prin originea burgundo-flamandă a lui Carol I-iu, devenit Carol Quintul în Germania, prin însăşi această alegere, prin crearea unei activităţi oceanice de pe urma descoperirii Americii, la care se adaugă uniunea cu Portugalia. Misiunea de a apăra oriunde catolicismul creşte imensa greutate a sarcinii. Ideia de cruciată se impune Împăratului (expediţii în Africa), şi ea se transmite fiului său, Filip al II-lea, pentru triumful de la Lepanto.

---

[1] Discuţiile asupra raporturilor dintre rege şi Biserică, aşa cum se întîlnesc în scrierile lui Francesc Jimenéz (p. 138), corespund cunoscutului *Somnium Viridarii* din literatura franceză a secolului al XIV-lea.

www.dacoromanica.ro

Dacă, în arhitectură, stilul *isabelin,* corespunzător celui *manuelin* din Portugalia, înseamnă o revisiune și îmbogățire a vechii sintese mozarabe, în pictură influența italiană și mai ales cea flamandă merg până la o momentană anexare.

Împiedecată de a se manifesta în domeniul strict politic, vitalitatea națională se îndreaptă, pentru a le însufleți, spre alte domenii.

Armatele spaniole desțerate, care luptă pretutindeni, represintînd cel d'intăiu instrument militar din lume, ar merita un studiu pentru ele însești, ca armatele francese de la 1791 înainte, cînd cei de acasă erau prada unui politicianism distrugător.

Al doilea, cum observă, cu dreptate, d. Altamira, se creiază, în secolul al XVII-lea, al celei mai profunde decăderi dinastice, administrative și economice, marile Spanii de peste Mări și Ocean, care trăiesc, despărțite de metropolă numai în forma lor politică, până astăzi.

Al treilea, de și, prin zdrobirea revoltei „communeros"-ilor, prin instalarea unei monarhii de guvernare directă, s'au distrus și așezămintele municipale și represintanța provinciilor în *cortes, viața populară a orașelor bogate în industrii rămîne veșnic vie, ba chiar tot mai vie.* Ea dă puterea popularității neîntrerupte, entusiaste, a teatrului unui Guillen de Castro, unui Lope de Vega, unui Alarcon și Moreto, unui Calderon. Satira socială din *Don Quijote* e pentru toată lumea: o revanșă a bunului simț popular. Alături e povestirea cu subiecte populare din romanele „picaresci".

Arta e, în adevăr, mai ales în serviciul ideii catolice și a ideii monarhice. Murillo va zugrăvi Hristoși, madone și sfinți, Velázquez se va consacra, ca și Italianul Tiziano, portretelor Suveranului și Curții sale. Dar același Murillo va înfățișa pe copiii cari rontăie pepeni ori își curăță cămașa de gîze în colțul străzii și Velázquez va fixa pe soldații corpului de gardă. Și severitatea, nobleța, unite cu vioiciunea, care însuflețește aceste tablouri, e în adevăr spaniolă[1].

Din războiul pentru succesiunea Spaniei a resultat pentru acela dintre cei doi candidați care cîștigă victoria, Filip de Franța (al V-lea), soțul unei surori a ultimului Habsburg, Carol al II-lea, *o*

[1] Partea Spaniolului în știință e minuțios însemnată pe paginile 238 și urm.

www.dacoromanica.ro

Spanie liberată de anexele sale: de cele flamande, luate de „Austriecii" din Viena, de cele italiene, care trecură prin multe vicisitudini până ce Neapole şi Sicilia, un timp savoiardă, deveniră un apanagiu pentru cadeţii Bourbonilor de la Madrid. O singură ţară şi, după sistemul frances, pe ruina ultimelor privilegii, un singur fel de guvern. Bourbonii fură, de fapt, aceia cari făcură din Madrid o Capitală. Lor li se datoreşte şi crearea, în oraşe şi la ţară, a unei noi vieţi economice. D. Altamira poate scrie *(Histoire,* p. 185) că „bogăţia Spaniei era atunci superioară aceleia a Franciei, şi mai bine împărţită".

Dar spiritul matematic al „filosofiei" francese falsifică mult timp sufletul spaniol, care rămase sterp aproape în tot secolul al XVIII-lea. El va învia, la sfîrşitul acestui veac, prin satira, în fabulă, a lui Yriarte, prin geniala satiră, în pictură, a lui Goya, de un realism pe care Franţa nu l-a cunoscut.

Dar pentru opera acestor Bourboni fără dreptate despreţuiţi, d. Altamira află *(Histoire,* p. 262 şi urm.) aceste cuvinte de laudă datorită: „Mai toţi arată o mare grijă pentru problemele interioare care priviau viaţa intimă a naţiei şi a Statului: restaurarea bogăţiei naţionale şi a finanţei publice, creşterea populaţiei şi a agriculturii, renaşterea industriilor tradiţionale şi a relaţiilor de comerţ şi răspîndirea culturii într'un sens hotărît popular şi profesional". Se introduc, alături cu mutările dintr'o provincie în alta, colonişti germani şi grădinari francesi (pp. 272-3). Se trimet însă Francesi în Chile (pp. 275-6). Apar primele Companii de comerţ (p. 276). Sistemul pestalozzian se întroduce, în primele şcoli primare laice şi normale[1] (p. 280). Şi femeile ajută marea operă de refacere intelectuală (p. 282), alături de silinţile „Amicilor Ţerii". Un oarecare anticlericalism spaniol, care şi el este o liberare, de Sfîntul Scaun şi de puterea bisericească în interior, vine tot de acolo. Se observă şi întrarea stării a treia în „ayuntamientos" pentru a slăbi covîrşitoarea influenţă a celorlante două (p. 267), fără ca aceasta să fi produs resultatele din Franţa la 1789, dată fiind lipsa de un contact general (v. însă p. 267) cu literatura revoluţionară din ţara vecină. Aflăm însă din cartea istoricului spaniol că „la 1789 a fost vorba de o restaurare a vechilor Cortes, cu mai mare putere le-

[1] Aşa-numitul „Colegiu Academic al nobilei arte a primelor litere" (p. 290). A fost şi un trecător „Institut pestalozzian" (p. 201).

www.dacoromanica.ro

gislativă şi spirit mai liberal decît cele vechi şi apariţia primelor conspiraţii republicane" (pp. 268-9).

Spania secolului al XIX-lea reproduce în domeniul politic luptele de doctrină şi de sistem din Franţa, cu liberalii, autori de Constituţii (1812, 1869, 1876), şi cu reacţionarii lor, monarhia bourbonică fiind atacată supt Ferdinand al VII-lea de revoluţia din Cadiz, supt regenţă de reacţionarismul lui don Carlos, apoi de republicanii cari răsturnară tronul reginei Isabela pentru ca adversarii lor să aducă, după încercarea cu Amedeu de Savoia, pe fiul ei, Alfons al XII-lea. Domnia fiului postum al acestuia represintă o continuă luptă, la urmă pierdută, pentru a servi interesul general împotriva pasiunilor de partid, la care în ultimul timp se adauseră aspiraţii federaliste, separatismul catalan şi biscaian, galician chiar, şi urile de clasă.

* * *

Silviu Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a Romînilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. II, Sibiiu 1930.

Partea a doua din lucrarea d-lui Silviu Dragomir e bogată în ştiri nouă şi bine redactată. Dar ea are un caracter polemic, care nu se desminte de la început pănă la sfârşit. Autorul vrea să arăte suferinţile Bisericii sale, cea ortodoxă, de la partisanii Unirii Romînilor cu Ruşii.

Din partea celor prigoniţi se aduc naive mărturisiri interesante, ca aceia a popei Cosma din Deal (p. 36 şi urm.). Poate că însă lista acestor suferinţi e prea lungă. Popei Ionaş din Galeşul Mărginenimii i se consacră un paragraf întreg şi altul popei din Aciliu (p. 93 şi urm.). Aceste lucruri triste nu merită să fie puse unul după altul în lumina crudă a istoriei. Cine se gîndeşte la fanatismul apărătorilor vechiului calendar, astăzi, mă va înţelege. Oposiţia era, de fapt, atunci, mai mult socială şi naţională decît religioasă. O intervenţie a Saşilor (v. p. 62) nu era cu putinţă. Pentru ideia numirii unui Mitropolit al ortodocşilor, p. 72 şi urm. (după Bunea). Mult hîrtilărit austriac... Nouă sînt ştirile despre relaţiile cu Rusia ale călugărului Nicodim şi ale protopopului Ioan (p. 107 şi urm.). Pentru asemenea relaţii era de întrebuinţat şi călătoria la Petersburg a preotului bănăţean Mihai Popovici, tipărită de mine în *Tribuna* de la Arad (şi tiraj a parte). Trimeşii ortodocşilor cereau ca şef pe un arhiereu sîrb, Ghenadie Vasilievici;

www.dacoromanica.ro

Rusia ar fi trebuit să numească totdeauna pe șefii ardeleni ai legii vechi, cari ar atîrna de Sinodul moscovit (p. 111): mai departe ei nu vedeau. Memoriul cuprinde și plîngerea că *în războiul de șapte ani niciun luptător romîn n'a ajuns general, afară de un Budai, din părțile Inidorei, care, și acesta, e ținut la Viena fără comandă* (p. 112). Petiționarii promit Rusiei un regiment de o mie de husari (p. 113); i-ar comanda generalul Horvat din Serbia Nouă, care poate să fi fost Romîn de peste munți. Supt el, sînt gata ei să emigreze în acele locuri (p. 113). Un maior Dimitrie Mihailovici îi încuraja în aceste speranțe, tot în cursul anului 1758 (pp. 113-4). Mitropolitul sîrb Nenadovici vădi tot planul la Viena (p. 114). Acolo se și hotărîse numirea unui Vlădică ortodox (p. 115). Organele ardelene se împotriviră însă (pp. 122-3).

Și Săliștenii învederau la Curte că ei poartă greul de oaste, de cvartire și de „porții" (pp. 126-7). Se vînturau decrete regale false (pp. 130-2). Se credea pe atunci că episcopul trimes de Guvern e Partenie, de loc din Silistra, fost preot ortodox la Viena, care știa românește (pp. 129-30): el muri în April 1760 *(ibid.*; cf. și p. 169). Se dăduse acum decretul de îmblînzire, datat 13 Iulie 1759 (p. 134 și urm.). El fu lămurit însă într'o formă mai puțin largă (pp. 140-1). La 21 Mart 1760, Maria-Teresa dă ordin să se restituie Moților bisericile ocupate în o sută cincizeci și opt de comune (p. 142 și urm.).

Astfel se ajunge la răscoala lui Sofronie din Cioara (p. 152 și urm.), crescut la București, care-și făcuse lîngă satul lui „o țîră de schit" încă din 1757, dînd „învățături de pomană", la „copilași". Închis la Bobîlna, în 1760, e liberat de țerani, conduși de protopopul din Săliște. Cel liberat astfel se adăposti în părțile Zarandului. Țeranii de aici, din Inidora și din Alba, „împreună cu Scaunele mai îndepărtate", se plîng că ei singuri nu sînt îngăduiți cu legea lor, nici măcar ca Jidovii. Bisericile nu le dau: Nu se vor duce în grajduri să facă slujba acuma, în post. *Ba unii cărturari vorbiau de vechimea Romînilor, mai mare decît a Ungurilor, ca unii cari se trag „din Dacii cei vechi"* (p. 158). Pentru toată această parte, știri erau de cules și în cartea mea *Sate și preoți din Ardeal* (pp. 252-3).

Îndată Sofronie întra solemn în Zlatna. Pe rînd, supt conducerea lui, se ocupă bisericile. Îl vedem la Abrud și la Cîmpeni. Că, măcar la ascultători, era o tendință social-națională — pe

www.dacoromanica.ro

care d. Dragomir n'ar admite-o la dînsul (v. şi p. 243) — o dovedeşte spusa unuia din ultima localitate: „Să ni dea pace Ungurii, că acuşi înfrunzeşte pădurea şi, dacă vor păţi ceva, ei vor fi de vină" (p. 161). Şi, ceva mai departe, raportul unui administrator domenial afirmă că ţeranii strigau: *„a trecut puterea domnilor, acum noi sîntem domni"* (p. 163).

Se expune, alături, activitatea protopopului Ioan din Sad (p. 163 şi urm.), format şi el la Bucureşti — Tunsul, fiindcă Vlădica unit îl „tunsese în mijlocul tîrgului, şi a pus ciriş pe capul lor şi a ocolit tîrgul cu ei" (p. 164). Şi aici se povestesc cu plăcere brutalităţi între Romîni, pe care mai bine le-ar înghiţi uitarea. De ce să vorbim de episcopi uniţi „odioşi" şi de scrisorile lor „imunde"?

Urmează măsurile militare vienese contra mişcării (p. 170 şi urm.). Sofronie, arestat, scapă prin intervenţia, de nebiruit, a cetelor ţeraneşti. La Zlatna se adună un sinod al răscoalei (p. 177 şi urm.): se cere înlocuirea lui Petru Pavel Aaron cu un episcop ortodox (pp. 178-9). Ei asămuiesc suferinţile lor cu acelea ale creştinilor supt Împăraţii Diocleţian şi Maximian (p. 180). Se capătă cu sila liberarea preoţilor închişi. O scrisoare de insultă şi ameninţare e adresată ctitorului şcolilor româneşti din Blaj, în care nu putem vedea, ca autorul, numai pe „trădătorul lui Klein" (p. 188).

Cele următoare, cu complecta cedare a Curţii, erau cunoscute. Un mare sinod la Alba-Iulia (14-8 Februar 1761) e apoi presintat în amănunte (p. 193 şi urm.). Hotărîrile de acolo nu aduc nimic nou. De ce nu s'ar admite mărturia lui Herrmann că Sofronie, care nu era un sfînt şi niciun om cult, întrebuinţa şi mijloace de uşoară demagogie pentru a-şi îndemna partisanii (p. 200; cf. şi p. 233)?

Ca o complectare, mişcările din părţile Sătmarului (p. 202 şi urm.). Documentele publicate de d. A. Petrov în *Stara viera* dau aici materialul, de o mare bogăţie. Adunări tăinuite în şuri, izgoniri de preoţi uniţi, înteţiri ale „studenţilor" de atunci, „diecii" de legea veche (p. 207). Maramurăşul însuşi se resimte de agitaţia Ardelenilor (p. 215 şi urm.). După tesa ungurească din 1910 a păr. Ţiple (Ziple) se reproduc rândurile acestea, aşa de frumoase, ale lui Calistrat, egumen de Putna, către stareţul, numit de dînsul, al schitului maramurăşean de la Moiseiu: „Şi aici, în ţara noastră a Moldovei, sînt mănăstiri şi biserici, şi au pace, de şi ţin toată rînduiala şi dogmele Apusului, de nimene întru nimic schimbate sau strămutate, atît de preaosfinţitii arhierei, cît şi tot cinul bisericesc,

www.dacoromanica.ro

încă le dau toți mare cinste și laudă, după cuviință, și de la făcătorii de milă boieri și negutători sînt căutați și miluiți, cărora cîți le dau milă și în durerile lor" (aici, p. 216).

Apariția generalului Buccow în Ardeal deschide un alt capitol: al definitivei împăciuiri prin crearea unei Biserici oficiale pentru ortodocși (v. p. 220 și urm.). D. Dragomir crede că Ioan popa din Săliște a redactat memoriul pe care l-am tipărit eu în *Sate și preoți*, pp. 255-8 (nu există „Anexele II", la care trimete autorul pentru textul inegral). Adunarea e chemată de general la Sibiiu pe ziua de 26 April (p. 227 și urm.). Aici presintă el pe noul episcop al pravoslaviei, Sîrbul Dionisie Novacovici. La 1-iu Maiu Sofronie însuși se presintă la Sibiiu, în haine de țeran (pp. 228-9). D. Dragomir pare a fi văzut textul original al promoției lui Sofronie, pe eare l-am dat pe scurt în *Sate și preoți* (pp. 259-60). Aspre măsuri fură luate pentru pacificarea țerii (p. 234 și urm.). Supunerea de la Zlatna (pp. 245-6).

Un alt capitol se ocupă de instalarea lui Dionisie (p. 247 și urm.). E numit abia la 13 Iulie, fixîndu-i-se ca reședință Șcheii Brașovului (pp. 249-50). Niciun entusiasm nu-l întîmpină aici, și „Rațul" se va fixa la Răsinarii Sibiiului. Se face biografia lui: Dalmatin, călugăr la Sf. Sava din Bocche di Cattaro, ucenic la Chiev, profesor de filosofie și teologie la Neoplanta, autor de predică tipărite, predicator la Buda în 1747, episcop de Buda la 1749, ca fiind „cel mai învățat dascăl și propovăduitor al Cuvîntului lui Dumnezeu", instalat abia la 15 Februar 1761 (p. 252).

Sofronie, osîndit la cinci ani de muncă silnică, pentru resistență, se adăposti, cum se știe, la Argeș (*Sate și preoți*, pp. 275-7). Și aici, din nenorocire: „bîrfeli infame" și „injurii", „infamii", pp. 257-8.

Alt capitol se ocupă de învestirea făcută între cele două „legi". Iar următorul tratează despre legăturile ortodoxiei ardelene cu Principatele (după păr. Șt. Meteș). Noi știri despre relațiile cu Rusia (p. 299 și urm.)

Anexele cuprind documente din Sibiiu, din Viena și din publicația d-lui Petrov. Cele ungurești trebuiau traduse. Se dă în formă sumară petiția delegaților romîni către Buccow (p. 357 și urm.): forma latină, dată de mine, îmi pare preferabilă. În altă parte, se dă scrisoarea Patriarhului de Constantinopol către Ștefan Rat (Novembre 1701), pp. 388-9, no. 70. — Bună tablă a numelor.

N. Iorga.

www.dacoromanica.ro

CRONICĂ

În *Analele Banatului*, III, Octombre-Decembre 1930, un studiu al d-lui I. Miloia despre familia Brădiceanu (boieri imigrați de la Brădet). Se reproduce un act din 1751 către Împăratul din partea lui Dosoftei Brăiloiu și lui Gheorghe Brădiceanu. Plecați din Oltenia la 1749, ajutați la Timișoara de Austrieci, își aduc la 1750 și familiile. Au scris celor de acasă în favoarea Imperialilor și au smuls de la legătura *(aleati)* cu Rusia *(pacta cum Moscho)* pe unii boieri moldoveni. Și Muntenii cari aplecau într'acolo au fost cîștigați. — De dd. C. Daicovici și Miloia „cercetări arheologice în Banatul-de-Sud". Se descrie, de d. Miloia, o „biserică medievală de la Căvăran, de tip gotic" (Ioaniții nu sînt un Ordin în același sens cu Benedictinii; v. p. 48). Note despre vederile dunărene, ale lui Ludovic Ermini (1823-6). Se citează cartea din 1785 a lui „I. H. D." despre Dunăre. Descrierea Romînilor din Banat de dr. Rumy, p. 63 și urm. Frumoase reproduceri. Icoane de ierodiaconul Vasile Alexievici de la biserica din Clopodia (1762); fresca a dispărut. Cîteva scrisori ale lui Șaguna (1846 și urm.).

*

În *Societatea de mîine*, VII, 1 și urm., d. Isaia Tolan publică un studiu despre „originea românească a Aradului". De d. Teodor Păcățianu lămuriri despre dieta de la 1865 a Ardealului. D. Ion Breazu dă scrisori de la Kogălniceanu, Alecsandri și P. P. Carp. În prima cetește: Cozadini, nu Coradini (acesta dispăruse de mult).

*

În *Fornvännen* din Stockholm pe 1930, caietul 4, un studiu de d. Elis Wadstein despre numele Suediei. Caietul 5 cuprinde un studiu bogat ilustrat despre monedele suedese în evul mediu.

*

În *Biserica ortodoxă romînă*, păr. arhiereu Veniamin Pocitan Bîrlădeanul presintă pe larg interesanta figură a călugărului unionist Sofronie Vîrnav. Era din Hilișăul Dorohoiului. Asupra Vîrnăveștilor mai vechi, cari nu sînt Bucovineni, ci din județele Dorohoiu și Botoșani, erau de luat știri din *Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea*, II. La Liteni și la Sofrăcești au trecut mai tărziu. În această revistă am schițat biografia d-rului Constantin Vîrnav, fratele călugărului, și în *Studii și documente*, XVIII, sînt acte privitoare la aceste din urmă (cum o știe și autorul, la pagina 32).

*

www.dacoromanica.ro

Într'un studiu mai întins din „Das Deutschtum in Ausland", d. Karl Kurt Klein presintă literatura săsească *(Deutsches Schrifttum in Siebenbürgen, seine Entwicklung von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart,* Dresda 1930).

*

În *Prager Rundschau,* I, 3, un articol despre săpăturile făcute în „burgul" Pragei (însemnări arheologice, ştiri etnografice; reproduceri).

*

În *Giornale di politica e di letteratura,* VII, 1-3, un articol plin de pitoresc despre obiceiurile la Roma în momentul venirii reginei Cristina a Suediei. Atacurile contra etichetei erau de fiecare moment la ciudata foastă Suverană. Ca normă: „fiecare trebuie să trăiască mulţămit, mâncînd, bînd şi cîntînd". Papii, cei patru pe cari i-a văzut, „erau, de fapt, cei d'intăiu şi cei din urmă dintre oameni". În jur, vede „ignoranţă grosolană, oarbă, absurdă superstiţie... Nu sînt aici decît statui, obelisce şi palate sumptuoase, dar oameni nu". Înlocuieşte la Roma moda spaniolă cu cea francesă Ştie să şuiere. Nu sufere femeile.

La 29 Octombre congregaţie de cardinali ca să ajute Polonia contra Turcilor (p. 49, nota 24).

*

În *The peace tactics* a d-lui Butlerfield ştiri nouă asupra politicei lui Napoleon faţă de Turcia, în zilele de la Tilsitt.

*

D. I. Tolan revendică, în *Drumul Nou,* I, 8, pentru naţia românească pe episcopul Bulciu Ladu de Vizirea, care a păstorit la Cenad între 1229 şi 1242.

*

Supt titlul *La République tchécoslovaque au XX-ème siècle,* editoarea Milka Hipmanová, la Praga, dă o privire generală, împodobită cu admirabile ilustraţii, a vieţii societăţii cehoslovace de astăzi.

*

În *Arhivele Basarabiei,* III, 2, d. T. G. Bulat publică acte privitoare la căutarea de mine în Moldova supt Ruşi în 1811 (şi o petiţie a lui Andronachi Donici), la Oltenia în 1810, la raiaua

www.dacoromanica.ro

Hotinului tot atunci. Şi scrisori de la Veniamin Costachi ca egumen la Slatina. D. Const. N. Tomescu dă „ştiri catagrafice din Biserica Moldovei în 1809". Foarte important studiul d-lui Ioan C. Băcilă pentru delimitarea Bucovinei austriece.

*

Librăria Gamber dă două publicaţii cu privire la relaţiile dintre Vatican şi fascism: Charles Loiseau, *Saint-Siège et fascisme,* şi Nicolas Fontaine, *Saint-Siège, „Action française" et „Catholiques intégrant".*

*

În *Graiu şi Suflet,* d-ra Elena Moroianu publică o bogată descriere a Săcelelor *(Din Ţinutul Săcelelor,* Bucureşti 1931). Textele adause au o valoare etnografică şi culturală deosebită.

*

În *Şcoala Bănăţeană,* XI, ştiri despre conducătorul de şcoli bănăţene de pe la 1830 Ioan Tomici.

*

D. Andrei Rădulescu publică „Două lecţii de drept ţinute în anii 1830 şi 1836 de Christian Flechtenmacher" (Bucureşti, 1930). Una e după tipăritura contemporană a profesorului de drept al Moldovei; cealaltă după *Uricariul,* XIX. Într'una e vorba şi de lucruri româneşti; cealaltă cuprinde numai sfaturi morale.

*

În *Anuarul Şc[olii] Normale „Preda Buzescu" din Slatina pe anii 1927-1930,* (Craiova, [1930]). „Precuvîntarea" d-lui Ioan Ionaşcu dă un istoric al familiei Buzeştilor. Foarte îngrijită genealogie, sprijinită pe toate izvoarele. Isprăvile fraţilor supt Mihai Viteazul trebuiau culese de-a dreptul din cronicile contemporane. Se aminteşte, după un zapis publicat de Ionnescu-Gion, că Sima, văduva lui Preda, cea cu vestita inscripţie de la Stăneşti, pe mormîntul soţului: „Şi n'au fost pre voia cîinilor de Tatari", trăia încă în Iulie 1635, cînd spunea: „din boierii cei bătrîni am rămas numai eu" (p. VII, nota 4).

Şcoala are un Museu, din care se desfac (p. 111 şi urm.) însemnări de pe cărţi (inscripţiile din satul Greci erau cunoscute). Într'un loc i se zice lui Tudor Vladimirescu: „Tudorin Vladimir"

www.dacoromanica.ro

(p. 113) și Serdar în loc de Sulger. Note destre schitul Seaca, zidit după tradiție de Vornicul Manea la 1427, pp. 114-5.

Și documente din 1561 și urm., cu foarte bune facsimile. Unul din 1601, de la Simion Movilă, pomenește pe Grama Armașul, căruia Mihai Viteazul îi dă un sat cumpărat de dînsul, „pentru dreapta și credincioasa lui slujbă ce au slujit Domniei cu multă anevoe și cu vărsare de sînge, cînd a fost venit Jigmont Craiul în Țara-Rumănească, de a scos pe Sinan-Pașa“ (p. 118). Jupăneasa Mușa, a lui Stanciul Logofătul, roabă la Tatari, e menționată într'un document din 1607 (p. 120). La 1624, un Alăman care merge la Spineni „pentru o mamă ce au avut-o măritată în sat după alt bărbat“ (p. 121). La 1654 Constantin Șerban pomenește o stăpînire în județul Olt „încă din zilele lui Negrul-Vodă“ (p. 123). Pe un act de la Șerban Cantacuzino (la p. 124) foarte frumoasă pecete a acestuia, cu vulturul bizantin și coroana închisă, între sfinții ocrotitori, aici Constantin și Elena, de-asupra scutului cu obișnuitul vultur muntean. După scrisoare, foarte frumoasă, e netăgăduit că actul de la p. 130 nu e din 7270, ci din 7200 : ceia ce a fost luat drept ◊ nu e decît o simplă înfloritură.

*

În frumoasa publicație ilustrată *Kriegergräber in Rumänien, Morminte de eroi în Romănia* de d. Karl Strauss (Sibiiu 1931) se află și descrieri de călătorie și multe reproduceri de cimitire și monumente isolate.

*

Despre Macarie, traducătorul „Erminiei zugravilor“, vorbește d. Vasile Grecu, în *Codrul Cosminului,* VII.

*

În *Țara Bîrsei,* III, 4, d. Aurel A. Mureșianu dă prețioase știri despre neamul Nicolau din Brașov (de curînd am găsit testamentul lui Nicola Nicolau, scriitorul; apare în „Memoriile Academiei Romîne“. Numele de la început al acestor imigranți din Balcani era Duma; firmanul împărătesc pentru această casă de negoț, presintat Domnului din Scaun, p. 319; cîteva inedite: și o scrisoare a lui Grigore Brîncoveanu; scurtul testament al lui Gheorghe, fiul lui Nicola, 1802, pp. 333-4). Păr. D. Prișcu se ocupă de originile bisericii din Șchei (se relevează o scrisoare pontificală care dovedește existența unei biserici românești la Brașov încă din 1399;

www.dacoromanica.ro

e curios că în actul privitor la fundația lui Cercel i se zice „Dimitrie Petru“: în scrisorile lui latine el se intitulează: „Petrus Demetrius“ ; v. și p. 344). D. Ion Mușlea publică notele istorice despre Șchei ale preotului Nicolae Grid, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. D. Dorin O. Popescu presintă antichitățile preistorice de la Ariușd, lîngă Bod, pe Olt.

*

În frumoasa publicație a d-lui Italo Balbo, *Da Roma a Odessa, sui cieli dell'Egeo e del Mar Nero, note di viaggio,* Milan 1929, cîteva pagini privesc Constanța, a cării înfățișare de „fanciulla ariostesca“ se notează (p. 97). Și o descriere a navigației la gurile Dunării. Mai departe, întoarcerea pe la noi, p. 154 și urm. Descriere a festivităților.

*

În *Revista de sociologie* de la Cluj (I, 6-7) o interesantă statistică a locului de origine și de lucru al scriitorilor noștri, începînd din secolul al XVI-lea.

*

În *Raze de lumină*, III, 3, d. N. Șt. Georgescu presintă pe scurt Sinodul din Efes (431). De păr. I. Răuțescu, documente despre metoașele Mitropoliei bucureștene pe la 1820.

*

Într'o broșură a păr. Tr. Scorobeț *(Raport despre misiunea bisericească în America, 1928-1929,* Sibiiu 1929) cîteva note de folos despre Romînii americani.

*

Foarte folositor *Calendarul Arhiepiscopiei Bucureștilor*, care dă cel d'intăiu „shematism“ (nu „șematism“) al diecesei. Și cîteva interesante reproduceri de monumente.

*

D. Heinz Brandsch publică o serie de lucrări de pedagogie, între care se găsesc și trei de caracter istoric (și în celelalte : *Der Führer im Schulamte, Mädchenbildung und Frauenberufe,* știrile de istorie nu lipsesc): *25 Jahre Lehreninnenbildungsanstalt* (Sighișoara 1929; înuntru un studiu despre școala de sat săsească în secolul al XVII-lea: foarte bună lucrare, larg informată, *Die siebenbürgisch-sächsische Lehrerbildung*, Sighișoara (1928),

www.dacoromanica.ro

cu istoria învățămîntului normal săsesc) și *Abriss einer Geschichte des rumänischen Schulwesens, vor allem der Volksschule* (Sighișoara 1926), dar mai ales interesanta *Geschichte der siebenbürgisch-sächsischen Volksschule* (Sighișoara [1925]).

*

D. M. Bitterman publică la Praga un studiu *L'Autriche et l'union douanière:* ea caută să arăte pagubele ce ar ieși pentru Austria dintr'o unire vamală cu Germania.

*

Știri despre condițiile în care s'au desfăcut de Austro-Ungaria regimentele românești de d. Filimon Taniac, *Povestiri din trecut și articole politice* (Suceava 1930). Tot acolo pagini despre Iurg Coriatovici (notița d-lui P. P. Panaitescu a scăpat autorului).

*

D. Ernest Armeanca publică și deosebi studiul său din „Societatea de mîine", *Problema Transilvaniei în presa franceză, spicuiri din activitatea propagandistică a Ligei Culturale* (Cluj 1931). Cercetările se opresc odată cu agitația în jurul Memorandului.

*

D-na Anita Belciugățeanu publică un harnic studiu de literatură comparată, *Carpe Rosam, tema poetică a trandafirului în literatura italiană și franceză a Renașterii* (București 1931). Citațiile latine nu sînt totdeauna bine punctuate și sînt multe greșeli de traducere. A se vedea mai ales falsa traducere din Horațiu la pagina 25 (în text *facentes* pentru *iacentes*. Nici *Assyria* nu e Siria. *Pluma* la pagina 26 nu se poate traduce cu „podoabă". Schimbarea lui Ligurinus prin bătrîneță n'a fost înțeleasă. Nu „vai de cîte ori te-am văzut altfel în oglindă", ci „vai, de cîte ori *te vei vedea* în oglindă altfel". *Iuvencus* e „june", nu „taur"; *imber* nu e „rouă").

*

Însemnările d-lui S. Poienaru despre halul ruinelor romane de la Moigrad *(Societatea de mîine*, VIII, 3-4) trebuie să îndemne la măsuri imediate.

*

În *Revista generală a învățământului*, XIX, 2, articole despre învățămîntul frances în România (de redacție, de dd. Drouhet și Paul Henry).

*

www.dacoromanica.ro

D. Sabin V. Drăgoi publică în Colecţia „Comisiunii pentru Arhiva fonogramică şi publicarea de folklor musical", ca no. 1, *303 Colinde cu text şi melodie* (Craiova, [1930]). Nouă ştirile despre *duba* colindei, care se „bate" şi „dubaşii" ei. Gazda unde se învaţă „duba" se chiamă „iapă", lăutarul „lăutaş", traista „pernă", ulciorul „cîrciag". O colindă e a „judelui bun". Este şi un vătaf. Tot atunci umblă „vertepauş", cu „vertepul" (în loc de stea). La pălărie se mai zice şi azi „comănac". Un glosar e adaus la prefaţă şi la notele de caracter tehnic. Culegem: *şezău* (scaun), *tăligă* (roabă). Înlăuntru: *bogătăte* (p. 7). Călătoria Maicii Domnului căutînd pe Hristos (p. 23-4) e bine cunoscută din culegerea păr. Marian.

Asprimea bogatului Crăciun, pp. 150-1, no. 200; pp. 193-4, no. 203; p. 198, no. 210.

Povestea „păcurarului străinel" (pp. 26-7) e încă o versiune a Mioriţei:

Unde să-l îngroape?
Strunga oilor,
Glasul mieilor.
Toporelul lui
Unde să i-l pună?
În mîna cea dreaptă.
Fluierița lui
Unde să o pună?
În mîna cea stîngă:
Cînd ploai'a ploua,
Toporu-a tăia.
Cînd neaua o ninge,
Fluierița-o zice:
Oile s'or strînge
La mormînt şi-or plînge
Cu lacrămi de sînge.

O variantă cu totul deosebită pe paginile 41-2. Alta la paginile 65-6.

Încă o variantă la pagina 62, unde ura contra „străinelului", din partea unor „veri primari", vine de acolo că-l iubeşte „o fată de maier". Restul e ca mai sus. Una scurtată, povestea lui Pătruţ, la pagina 152, no. 156. La no. 183 (pp. 173-4) cei trei păstori sînt asămănaţi cu „trei fluturi suri". Caracterisarea păstorului:

Ochişorii lui
Mura cîmpului, etc.

www.dacoromanica.ro

dar și

Săbioara lui
Tăiată 'n săgeată,
Chiar pe mîna dreaptă,

aplicată lui Isus, căutat de maica lui, no. 223, pp. 209-10. V. și pp. 89-90, 115-7. Blăstămul rîndunelelor :

Să vă duceți cîte nouă
Și vă 'ntoarceți cîte două

(pp. 29-30). Tot așa la paginile 71-2.

„Marea tulbureanca" la pagina 86. „Craiul rumînesc", „Craiul unguresc" și „cîinele de Frînc" la pagina 44. Un cîntec de nuntă pp. 50-1 ; altul p. 87. „Dunărița" la pp. 55-6 (alt cîntec de nuntă). Sfîntul Ilie în luptă cu Iuda, p. 63. Lupta între floarea grîului, a mirului și a vinului, pp. 66-7, 150-1, 167-8, no. 177. Forma cea mai largă la pp. 183-4, no. 193. V. și pp. 214, 260, no. 297. Isus copil își profețește moartea, pp. 805, 101-2. Maica Domnului, Sfînta Dumineca p. 86. Răsplata cui găzduiește pe Isus, pp. 186-7, no. 196. V. și pp. 161-2, no. 169 ; pp. 168-9, 192-3 ; p. 194, no. 204 ; p. 201, no. 214 ; pp. 202-3, no. 216 ; pp. 209-10, no. 223 ; pp. 223-4, n-le 242-3 ; pp. 261-2, no. 299 ; pp. 263-4, no. 301. Nașterea lui Hristos pp. 147-8. Blăstămul Fecioarei, pp. 126-7. Indignarea ei pentru sudalmă, pp. 128-9.

O colindă cu elemente din cea moldovenească, pp. 70-1. Irod și Crăciun, pp. 74-6. „Vătrungul" oilor și „miții" (miei), „boții" (berbecii), pp. 79-80, no. 74. Comparația: drag „ca răchia Turcilor" arată originea bănățeană a bucății, p. 82. În *vîrșoare* (vîrfcioare) e același proces ca la Vîr[f]ciorova (v. p. 90). Cearta lui Dumnezeu cu Sf. Nicolae pentru un păhar, pp. 93-4. „Ion Sfîntion" în formă de cerb, pp. 100-1. Cel ce refusă Împăratului pe soția sa, pp. 104-5. Povestea primului păcat, pp. 105-6. Peținea Lunii de cei trei în munte, p. 107. Colindă munteană, pp. 120-1, 156-7. Legenda sfîntului în chip de cerb cu crucea între coarne și la pagina 122. Gluma cu biserica Țiganilor avînd :

Clopote din cap de cîine,
C'acelea sună mai bine (pp. 124-5).

Lupta „junelui bun" cu leul, pp. 27-8, 33-4, 137-8, 141-2, 166, no. 175 ; pp. 175-6, no. 185 ; p. 178 ; p. 212, no. 227 ; p. 220. Originea trebuie să fie orientală. Lupta „păcurariului"

www.dacoromanica.ro

cu Marea, p. 138. Dumnezeu și „Pătrul sfînt" la bogat, pp. 140-1; p. 196, no. 207. Interesantă răpirea de Iuda a „Scaunului de județi" și a „bîtei de dreptăți", p. 144, no. 142. Cf. și p. 167, no. 176. Răstignirea, pp. 143-4, 167-8, no. 177. Privelișteа raiului, pp. 145-6. O plîngere socială la pagina 149:

Scoală, Doamne, nu dormire,
Că, de cînd ai adormit,
Iarba verde te-a 'ngrădit,
Florile te-au cotropit
Și lumea s'a păgînit:
Suduie fecior pe tată
Și mamele-și fac păcate;
Nici nu-i grîu, nici nu-i săcară,
Numai neghinioară goală.

Alte păcate de acest fel și la no. 189, p. 179.

Tot acest caracter îl are cîntecul celui neprimit în Raiu pentru că a fost „birău mare" și „a strîmbat legile", celei refusate și ea pentru că a fost cîrșmăriță cu „măsuri mici", de primire învrednicindu-se sora lor, care:

Pe cei goi i-a îmbrăcat,
Pe flămînzi i-a săturat,
Pe setoși i-a adăpat.

Aiurea e primit ciobanul, care dă lapte la drumeți, pp. 230-1, no. 252.

Ce-i mai bun pe lume se află la pagina 152 și aiurea. Izgonirea lui Adam, pp. 153-4, no. 257; p. 158, no. 264. Plîngerea către Irod, p. 155, no. 160. Și n-l următor. Cele trei mari serbători: Paștile, Crăciunul și... Dumineca asămănate cu trei turturele în vîrf de pomi, pp. 160-1, no. 168. „Corinda" în care e vorba de „cumetrirea" între „Craiul franțuzesc" și „cel românesc", poate să aibă legătură cu căsătoria dintre Napoleon și Maria-Luisa (p. 162). Plînsul pruncului Isus, motiv frecvent, și la paginile 165-6, 188-9, no. 199; pp. 191-2, no. 201; p. 195, no. 205; pp. 212-3, no. 228; pp. 250-1, no. 282. Intr'adevăr e foarte frumoasă povestea cătanei pe care o caută mama:

Ferice de el
De un fiu fără tată
De-o maică curată.

Cîți fii avea-re
Toți îi trimetea-re
Inașul la Craiu.

www.dacoromanica.ro

Dragă maica lui,
Ea de jale mare
Mult se mai gîndia-re
Că ea ce să facă,

Şi ea se făcea-re
Verde cedère-re
In poarta lui Craiu.

Cătane-mi veniau,
Pe poartă-mi treceau,
Şi ea nu-şi vedea-re
Drag fiul al ei.

Ea, de jale mare,
Mult că se mira-re,
Ea ce să se facă.

Şi ea se făcea-re
Neagră negurice
'N vad de Dunărice.

Cătane-mi veniau,
Pe vad îmi treceau,
Şi ea nu-şi vedea-re
Drag fiul al ei.

Ea, de jale mare,
Mult că se mira-re,
Că ea ce să facă.

Şi ea se făcea-re
Mică ţipătoare
Pe-o rază de soare,

Raza lăruia-re 'n
Fereastră loviare 'n
Fereastra lui Craiu.

Şi ea că-şi vedea-re
Drag fiul al ei
La masa lui Craiu:

La masă şezîndu,
Păhare umplîndu,
La Craiu închinîndu.

Facerea lumii la no. 181, pp. 170-1. Răspunsul gazdei către colindători, pp. 174-5, no. 184. Pescuirea puiului Iudei, p. 179. Iana, care se mărită cu acela care-i poate „învăţa murgul“

Făr de frîu, făr de căpăstru,
Făr de leac de aţă 'n cap.

Un „ţifreş unguresc“ se dă peste cap, dar un „dalb de păcurar“ biruie. E una din puţinele bucăţi coherente şi de o formă frumoasă (p. 182, no. 192). Dar fata „jupînesei“ nu vrea pe „dalbul de păcurar“ fiindcă e urît şi are un rost umil:

Seara, dimineaţa,
Oile mulgînd,
Unt, caş astrîngînd,

ci-i trebuie „fiul mic de 'mpărat“ cu „hinteu ferecat“ (pp. 187-8, no. 197).

Ceva asămănare în povestea celor trei juni:

Cai 'n guri muşcîndu-se,
Juni în păr jucîndu-se,

www.dacoromanica.ro

dintre cari unul iea inelușul, altul mărul din sin — pedepsiți: unul să se „petreacă prin dînsul", altul să putrezească — și al treilea, cu „cununeaua", care cîștigă (pp. 211, no. 225).

Tot așa de frumoasă următoarea, de nuntă:

Colo 'n josu, mai din josu,
Jos în vadul d' Oltului,
Se bat boii Domnului:
Tot se bat și nu s'aleg.
Nime 'n lume nu-i vedea-re,
Numa-o fică de 'mpărat.
Și-aceia dacă-i vedea-re,
Fuge 'n casă, dete 'n masă:
— Alelei, tăicuțule,
Colo 'n josu, mai din josu,
Jos în vadul d'Oltului,
Se bat boii Domnului,
Tot se bat și nu s'aleg.
Taică-său din graiu grăi:
— Fica mea, prostuța mea,
C'aceia nu-s boii mei,
C'ăia-s pețitorii tăi.
Vin la min', te cer pe tine,
Și-mi cer ciurdele de boi,
Și-mi cer, fico, mult cu tine,
Și-mi cer stavele de cai,
Și pe murgul să li dau,
'Ncălecat, bine gătat,
Cu frîne cu ciocoței,
Cu toate podoabe noi,
Cu potcoave de d'argint,
Să n'atingă de pămînt,
Cu potcoave de aramă,
P'unde treci, să nu dai vamă.

O altă formă e n-l 219, cu apariția celui dorit:

Calul sur cam porumbac,
June 'n haine de bumbac:
Nu mi-l joacă cum se joacă,
Ci mi-l suce după soare,
După soare cum răsare,
Dimineața, 'n prînzul mare.
Și mi-l suce după lună,
După lună cînd îi plină,
Colo seara după cină,
Și mi-l toarce curcubeu
Din chipul lui Dumnezeu.
Și tatăl adauge: Are parte din cetate,
Din cetate-a treia parte.

Tot așa n-l 237, p. 219.

Între bucățile remarcabile e și glumeața luptă între „domnu' Mălaiu Cald" și „doamna Mămăligă":

Pe dealul plăcintelor,
Pe valea scoverzelor
Merge domnul Mălaiu Cald
Și cu doamna Mămăligă,
Amîndoi într'o teligă.
— Unde mergi tu, Mălaiu Cald

www.dacoromanica.ro

Şi cu doamna Mămăligă,
Amîndoi într'o teligă?
— Eu mă duc în ţara mea,
Că asta-i o ţară rea,
Că mă bagă în spuzaiu
Şi mă bate cu vătraiu;
Dar ţara mea-i ţară bună,
Că mă bagă în cuptor
Şi-mi stă pita 'ntr'ajutor.
Din cuptor cînd mă scotea,
Tot prin zară mă trîntia,
Cu untul mă netezia.
Pănă stă mălaiu 'n spuză,
Opt copii se ling pe buze.

Să fie „ţigănească" oare colinda? Ori făcută 'n pofida Ţiganilor? Hazlie şi colinda şcolarului:

Eu sînt copil de işcoală
Cu hăinuţa ruptă 'n poală
Şi cu părul rătezat,
C'am tot scris şi învăţat.
De nu mă credeţi pe mine,
Aduceţi-mi un cărbune
Şi vă scriu mare minune:
Scriu cîrnaţi şi scriu colaci.
Faceţi bine şi mi-i daţi.
(p. 200, no. 213).

„Dolarul" apare într'o colindă nouă, p. 200, no. 212.

Dese ori masa din raiu, cu Dumnezeu, Sf. Petru şi Dumineca la „cornuri" (mai bine pp. 207-8, no. 221). Multe alte bucăţi de nuntă, p. 215 şi urm. Apariţia lui Iacob şi Precup, p. 228, no. 249. O colindă din Ţara Oltului, p. 239, no. 265. Botezul lui Isus în bucăţi moderne, p. 247 şi urm. Ruga ciobanului, care-şi închină oile lui Dumnezeu:

Numai Tu, Doamne, să-mi dai
La Crăciun un cojoc bun,
La Sîngiorz [1] un miel frumos
La Sînziene două miele,
La Ispas un bulz de caş (p. 254, no. 287).

Într'un loc Gavril apare ca răstignitorul (p. 258, no. 294). Gonirea lui Iuda de Sf. Petru, p. 259, no. 295.

*

[1] Nu: Sfînt-Gheorghe: e *rima*. De altfel aşa e la p. 260, no. 296.

www.dacoromanica.ro

În *Revista clasică*, VI, 2-3, se publică o frumoasă lecție de deschidere a d-lui Ramiro Ortiz despre „elementul clasic în literatura italiană". E nu numai o largă sintesă personală, dar și una din cele mai măestrite forme ale prosei științifice românești. Foarte dreaptă scăderea în Renaștere a rolului Grecilor imigrați (pp. 143-4), Spiritul Renașterii, în toate, l-am primit noi, nu numai prin Polonia, ci și, întru cîtva, prin mediul bizantin, atunci italian (vezi: Gritti) al Constantinopolului (cf. p. 144). Și fenomenul a fost durabil, de și în tonurile extrem de discrete ale rasei noastre (vezi: Constantin Cantacuzino Stolnicul și Dimitrie Cantemir).

*

Tot în acel nr. din *Revista Clasică*, d. Iuliu Valaori se ocupă de „poesia religioasă și imnurile în vechiul Iran" (se dă traducerea inscripției de la Behistûn a lui Dariu, pp. 158-9).

*

În revista *Aesculap*, XX, 12, d. dr. Bologa se ocupă de cultul Sf. Haralamb la Romîni (ilustrații).

*

D. dr. Alexandru Lenghel publică o tesă, întinsă, despre „Istoricul ciumei în Cluj la 1738-39, (Cluj 1930)" Se întrebuințează, și material inedit. Bune ilustrații. Un întreg apendice documentar. Se declară că, totdeauna, ciuma a început „la Valahi și la Evrei" (p. 95). Trebuia traducerea actelor ungurești. Resumat frances.

*

În „Mișcarea Medicală" din Octombre 1930, d. dr. I. Glăvan vorbește despre oculistul craiovean Iosif Fabricius.

*

In studiul d-lui dr. Bologa despre „istoria sifilisului (Cluj 1931), p. 13, se spune că în contingentul venețian al armatei lui Carol al VIII-lea, regele Franciei, în 1494, erau și „călăreți romîni". De sigur numai stratioți greci. Adaug că, pe lîngă Mihai Viteazul, Alexandru Lăpușneanu, aproape orb și nebun, era atins de această boală.

*

O expunere a d-lui Bologa despre desvoltarea studiului medicinei la noi în „Ludhoffs Archiv für Geschichte der Medizin", XXIV, 1 (1931). Și bibliografie.

*

www.dacoromanica.ro

Note despre operele de artă italiană aflătoare în Romănia, le dă d. Al. Busuioceanu, în *Roma*, XI, 1.

*

În *Universul* din 9 Mart, d. Al. Lapedatu caracterisează ediția nouă a *Istoriei Romînilor* de Xenopol (cartea nu ni s'a trimes pentru dare de samă).

*

În *Boabe de grîu*, II, I, d. Paul Henry presintă mănăstirea Voroneţul.

În acelaşi no. vederi din Balcani, după călători, într'un roman al d-lui Marcu Beza.

Cîteva icoane populare ardelene, după cartea ungurească a d-lui Carol de Viski.

*

O critică îndreptăţită, şi bine informată, a interpretării la noi a regimului parlamentar în cartea d-lui C. I. Moteanu senior, *Un respectuos apel către Majestatea Sa Carol al II-lea* (Bucureşti 1931). E o lucrare vrednică de a fi meditată. Interesante cele cîteva consideraţii privitoare la ţara noastră de la Cuza-Vodă încoace, p. 182 şi urm.

*

În publicaţia jubilară *The polish Academy of Sciences and Letters, 1879-1930* (Cracovia 1930) se dă şi bibliografia generală a marilor publicaţii ale Academiei din Cracovia.

*

Obiecte de la Slobozia (Ialomiţa) la Dochiaiul Athosului într'un studiu publicat de Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν, VII, (1930), pp. 125-6.

O scrisoare a călugărilor către Ruxanda Doamna (1735), p. 119. Se poate ca şi moaştele Sf. Marine (şi cu inscripţie slavonă) să fie de la noi, date de Marina, Doamna lui Alexandru-cel-Bun (p. 123). Stavroteca de la pp. 120-1, de la un Alexandru Voevod, nu poate fi de la Lăpuşneanu, din causa stemei vulturului; a doua oară argintarea se face de Doamna Raluca a lui Alexandru Ipsilanti la 1798.

*

În cartea d-lui Antoni Potocki, *Mickiewicz, l'homme et sa légende*, Paris (1930), mult adevăr şi tot atîta poesie. Dreaptă afir-

www.dacoromanica.ro

maţia că la 1830 Polonia nu era în revoltă contra Ţarului, ci Statul polon, totuşi existent, depunea pe „regele" Nicolae şi-i declara războiu. Planul din 1848 al lui Mickiewicz de a căuta la Dunăre şi pe Romîni (p. 153). Unii ar fi venit lîngă el la Constantinopol (p. 154). Se ştie că poetul a şi murit acolo, la 26 Novembre 1855.

*

D. Nicolae Cornăţeanu publică, întovărăşite de o introducere, tabèle statistice folositoare în broşura sa *Problema datoriilor agrare* (din „Analele Institutului de cercetări agricole al României", II; Bucureşti 1931).

*

La Cluj, în 1928, d. Iosif Ursan a publicat o bună tesă, *Contribuţiuni la istoricul variolisării şi vaccinării în teritoriile locuite de Romîni.* La paginile 15 şi urm., după lucrarea inedită a d-rului Petru N. Chiper, se dă biografia lui Pylarino, medicul lui Constantin-Vodă Brîncoveanu. Născut la Cefalonia, la 9 Ianuar 1659, învaţă dreptul la Veneţia, iar la Padova medicina. A fost şi în Candia, în Siria, în Egipt. Lucrările lui, cea despre variolă şi *La Medicina difesa,* apar la Veneţia în 1715 şi 1717. În Iunie 1718 moartea-l prinde la Padova. Se reproduce titlul cărţii „Învăţătură pentru altoirea vărsatului", apărută la Chişinău în 1816. Se reproduce opusculul întreg, p. 20 şi urm.

*

Generalul Al. Rizeanu şi locotenentul-colonel Arghiropol publică primul volum dintr'un *Tratat de geografie fisică, politică, economică, militară* (Bucureşti, 1931). E lucrată după ultimele publicaţii şi din literatura ştiinţifică românească. Interesant capitolul despre evoluţia ideilor.

*

Tesa de la Hautes Études din Paris a d-lui Matei G. Nicolau, *L'origine du „cursus" rythmique et les débuts de l'accent d'intensité en latin* (Paris 1931), publicată în colecţia d-lui Marouzeau şi onorată cu un premiu al Academiei din Paris, are interes şi pentru cercetătorii evului mediu. Astfel pentru *cursus leoninus,* pp. 4-6.

*

În *Revue historique,* CLXV (1930), d. Ferdinand Lot se ocupă de soarta teritoriului dintre Seina şi Loira la venirea Francilor.

www.dacoromanica.ro

Pasagiul despre Arborykoi în Procopiu îl preocupă, ca şi numele de „barons hérupés" din cîntecele epice medievale ale Franciei (să nu fie un *heerbann*, în ce priveşte pe aceştia? Arboricii n'ar fi de confundat cu Armoricanii bretani, ci ar corespunde ducatului de Maine; de sigur că sînt *aborigenii;* v. p. 244, nota 1).

*

În *Ţara Bîrsei,* III, 2, un studiu al d-lui A. A. Mureşianu despre „Presa românească înainte şi după 1848". De d. Ion Muşlea „Braşovul în poesia populară". Din corespondenţa lui Iacob Mureşianu: scrisoarea din Milan, 24 Mart 1854, e deosebit de interesantă (se dă întreagă). Despre Chaucer, poetul engles din secolul al XIV-lea, d. Ştefanovici-Svensk.

*

Călătoria prin Moldova a lui Hemry Austell şi aceia a lui William Harebonn, cu privilegiul de comerţ al lui Petru Şchiopul, reproduse de mine în Hurmuzaki, XI, sînt şi în retipărirea lui Hakluyt *(Principal navigations, voyages, traffiques and discoveries of the english nation,* colecţia „Everyman" a lui Ernest Rhys, la librăriile Dent şi Dutton, Londra-Toronto, New-York, 1907, apoi 1926, pp. 159-67, 368-70).

*

O pagină despre Romănia în 1913, drumul de la Budapesta la Constanţa, în Decembre, cu Carpaţii goi, cari par urîţi, cu numirile şi cuvintele latine din firme şi afişe, care se pot ceti „sans effort d'imagination, sans contorsions de bouche", cu ofiţeri „strălucitori" şi „doamnele elegante", cu plecarea pe „Împăratul Traian", şi în Général Herr, *Sur le théâtre de la guerre des Balkans, mon journal de route,* Paris 1913.

*

În cartea d-lui W. J. Raudonikas, „docent la Universitatea Leningrad", *Die Normannen der Wikingerzeit und das Ladogagebiet* (Stockholm 1930), se dau în reproducere toate materialele arheologice aflate în regiunea Ladogăi. Pe unele din ele autorul nu le crede de origine scandinavă. Silit a exprima opinii „sociale", autorul crede că „Ruşii" de la început nu erau o naţie, ci o categorie de negustori pe drumul cel mare de comerţ, deci nişte „capitalişti".

*

www.dacoromanica.ro

Studii asupra săpăturilor în Lemnos și Creta, de d. Carlo Anti, în *Atti* ale Institutului din Veneția, LXXXIX, a 2-a parte.

*

În *The early english county Court* (Berkeley-California, 1926), d. William Alfred Morris studiază una din cele mai interesante adunări medievale din Anglia, cu caracter și judecătoresc și administrativ. Se adaugă un important număr de documente.

*

În *Revista generală a învățământului,* XIX, 3, d. Gh. Adamescu vorbește despre începuturile învățământului limbii francese în România.

*

În *Revista de sociologie*, I, 2, resumatul unei conferințe a d-lui N. Drăganu despre „vechimea Romînilor pe basa toponimiei și a onomasticei" (nume românești până în Slavonia, Moravia, Galiția. „În secolul al XIII-lea se poate vorbi cel mult de încheierea marii expansiuni românești").

*

Primim de la d. George D. Florescu broșura „O ctitorie necunoscută a Cantacuzinilor din veacul al XVII-lea". E vorba de biserica din Mihăiești-de-jos sau Rusănești (Olt): ctitorul e Șerban, fiul lui Drăghici Cantacuzino, în 1708.

*

D. D. I. Crînguri publică o călăuză a văii Teleajenului *(Valea Teleajenului,* 1930), cu bune ilustrații.

*

În „Lucrările Institutului de geografie al Universității din Cluj", IV, un foarte bun articol al d-lui Romul Vuia, *Etnografie, etnologie, folclor, definiția și domeniul,* Cluj 1930.

*

Scurte note despre Romînii din America, de d. N. Benchea, în *Graiul românesc,* Februar 1931.

*

Observații de d. Ramiro Ortiz despre Petrarca în România *(Per la fortuna del Petrarca in Rumania, 1783-1528),* în „Memoriile Academiei Romîne", III, 5, 2.

*

www.dacoromanica.ro

În *Revista societăţii istorico-arheologice bisericeşti din Chişinău*, XX (Chişinău 1930) pe lîngă studiile, menţionate aiurea, al păr. Bobulescu şi al d-lui C. Georgescu-Vrancea, acte moldoveneşti, dintre care extrem de interesant e cel, din 3 Iulie 1654, în care „Alexandru şi *Mironaş* şi alţi fraţi a lor, ficiorii lui Costin Hatmanu", care căpătase de la Vodă Barnovschi satul Clicicăuţii, luat pentru o mie de galbeni datorie de la Tudori vameş ca fost cămăraş de ocne, stau la judecată cu egumenul de la Golia, care avea satul, vîndut de Tudori vameşului Leondarie, de la Vasile Lupu. Se află că actul Costineştilor e „mincinos şi cu vicleşug": Mironaş şi fratele mai mare plătesc deci doispreze e zloţi ferîe (pp. 136-7, no. II). Cf. n-l XXI, pp 157-8. La 1654 se pomeneşte Iane Sulgerul ca mazil (p. 139, no. IV). În alt act (p. 139, no. V) forma „Nestru". Pentru biserica domnească din cetatea Hotinului şi „dărăbanii de Todireşti", p. 140, no. VI. Părţile îi Urechioae", p. 141, no. VIII. La 20 April 1660, Gheorghe Ştefan dă lui Duca al doilea Vistier, viitorul Domn, satul Dîngenii (pp, 142-4, no. IX). Un Moldovean prins de Tatari şi răscumpărat de un negustor creştin, p. 156, no. XV. Maria, fata lui Ionaşcu Stroici, măritată cu Mihalcea Tăban, p. 159. Satul Bubuigii sau „Bobolăgii" e de la Toader Bubuiug, Logofătul lui Petru Rareş, p. 159. Se vede că neamul lui Tăutu se continuă prin Petre Huhulea, pănă la Măgdălina Bolduroaia şi fiica ei Candachia (p. 161). O intervenţie, în 1673, a Patriarhului Dosoftei de Ierusalim, p. 174, no. XXXVII. Acte pentru trecerea la episcopia Buzăului, în 1809, a bisericii brăilene, publicate de d. T. G. Bulat, p. 179 şi urm. Se restituie vechiul drept. Sînt opt biserici în funcţiune şi treisprezece pustii ori în ruină. D. Gh. Ghibănescu se ocupă de Banul ctitor Toma Cozma (interesant numele de Papă-jemnă). Un Medelnicer Evstratie Altăsa, zugrav, p. 201 şi nota 1. — Urmează catagrafia din 1820 a 132 de sate orheiene.

*

Despre Bastarni, cari au stat şi la gurile Dunării, cartea, recentă, a lui K. Tackenberg, *Die Bastarnen*, 1929. V. şi notiţa din *Fornvännen* de la Stockholm, 1930, caietul 3, pp. 178-80.

*

D. Eliodor Constantinescu dă întăiul volum al unei traduceri integrale a lui Plaut, cu o introducere despre poetul comic al vechii Rome şi despre epoca lui.

*

www.dacoromanica.ro

În *Arhivele Olteniei*, IX, 51-2, o întregire, de d. I. V. Cîndea, a listei Caimacamilor Craiovei. Păr. Teodor Bălășel descrie pomelnicul satului Urșani, redactat de Dionisie Eclesiarhul, de la care autorul are „și alte manuscrise", pe care ar trebui să le presinte. Se pomenesc „Radu Negru" și „Basarab" după dînsul. Cîteva documente de la Hurezi și de aiurea (reproducerea unui frontispiciu ornat). Menționea unui ziar de la 1854, *Jurnalul Craiovei*, al unui G. Măcescu (p. 338). Tabele privitoare la școlile din Banat. Un studiu despre începuturile școlii secundare din Craiova (de la 1826): arhiva liceului păstrează acte de la 1832 înainte. „Cele d'intăiu cunoștințe" ale lui Pleșoianu n'au rămas în manuscris (cf. p. 370). Inscripția bisericii rîmnicene Buna-Vestire de la 1747 se află de mult în *Studii și documente* ale mele, XV, p. 306, no. 879. Se atrage atenția asupra picturii. D. Gr. Florescu vorbește despre castrul de la Răcari. D. Traian Ionescu-Nișcov mîntuie studiul său despre „lupta dintre creștini și păgîni în balada populară" (n'am vorbit niciodată despre vre-un „Iancu din Vidin"; v. p. 409). D. Emil Vîrtosu presintă cuprinsul condicei departamentului „Cremenalion" din București pe 1820. Articolul d-lui Traian Simu e foarte întîrziat.

*

D. Vilhelm Gődel dă o Istorie a arhivelor suedese, *Riksantikvarie-ämbetet* (Stockholm, 1930).

*

În cartea d-lui G. F. Abbott, *Unter the Turk in Constantinople, a record of sir John Finch's embassy, 1674-1681* (Londra 1920), la pagina 256, se arată cu ce au fost siliți Domnii noștri să ajute la expediția din Cehrin: al Moldovei cu 150 de pungi și cu 300 al Țerii-Românești.

În genere lucrarea e de mare importanță, fiind sprijinită pe corespondența inedită a lui Finch.

*

În Muratori, *Antiquitates Italicae*, ed. italiană, II, 89, se citează pasagiul despre limba românească din Del Chiaro și se adauge: „Ciò che fecero i Valacchi, corrompendo alla lor maniera la lingua latina, si osserva fatto anche da i Sardi".

*

Compilația d-lui Ștefan Tătărescu, *Gîndul și fapta lui Tudor Vladimirescu* (București 1931), presintă clar idei juste.

*

www.dacoromanica.ro

Păr. Ștefan Meteș publică la Sibiiu (1930) o întinsă lucrare, *Viața bisericească a Romînilor din Țara Oltului*, în care, sat de sat, se strîng, cu o răbdare admirabilă, tot ce e informație extrem de răzleață cu privire la viața lor religioasă. La urmă, îngrijite statistice.

*

D. Gh. Ungureanu publică la Iași un studiu, *Jurisconsultul Damaschin T. Bojinca (1802-1869), Contribuții la viața și activitatea sa*. Bună biografie, cu întrebuințare de inedite din Archivele ieșene. Actele din anexe-l privesc pe Bojinca numai ca om public.

*

Nu e oare un înaintaș de-al nostru acel Hasidius Geta, *Getul*, care a scris, în secolul I-iu după Hristos, o slabă tragedie, *Medèa?*

*

Încă de la 10 Septembre 1927, d. C. Radu, profesor în Focșani, îmi scria aceste rînduri:

„Întorcîndu-mă de la Perugia, unde am transcris acel manuscris despre care vă vorbiam *(Vita Despothi, Principis Moldaviae,* Bibl. din Perugia, I, 32), am găsit neprețuita d-voastră scrisoare pentru indicațiile ce mi le dați. Vă alătur aici prima și ultima pagină a manuscrisului.

Primiți, d-le profesor, viile și neprețuitele mele mulțămiri."

[Vita Despothi Principis Moldaviae

Hic princeps fuit natione graecus, stipite tenui et pauperrimo. Ortum duxit de provintia Candiae, ditioni Venetorum subiecta. Claruit ingenio et pulchritudine singulari, munificientia excelluit C. Iulium Caesarem.

Ultima pagină:

Cum Despoth est potitus regimen Moldaviae, 16 9-bris 1561, expulso Alexandro, qui regnaverat annis 20. 1563, hoc tempore eligitur Tomssa princeps a Valachis, qui postea, vocato Stepha[no] Voijvoda..., 1563 fit obsessus Despoth in arce usque ad diem 5 9-bris 1563. Postremo traditur 20 februarij 1564. Alexander redijt princeps in Moldaviam, expulso Stephano Vaijvoda, 6 Mai 1564. Decapitatur ultimo Stephanus Vaijda, 1564, Tomssa una cum Maxorcho *(sic)*, Spuazorcho *(sic)* [1], in civitate Leopoli.

N. Iorga.

---

[1] Moțoc, Spancioc.

www.dacoromanica.ro

ABONAMENTUL: 120 de lei pe un an.

✣

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
✣ București, Șoseaua Bonaparte, 6. ✣

www.dacoromanica.ro